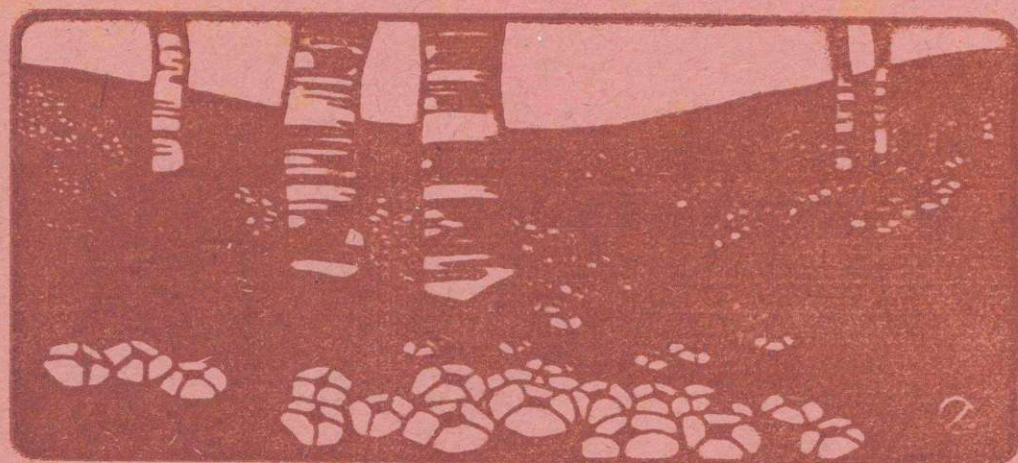

DOM IN SVET

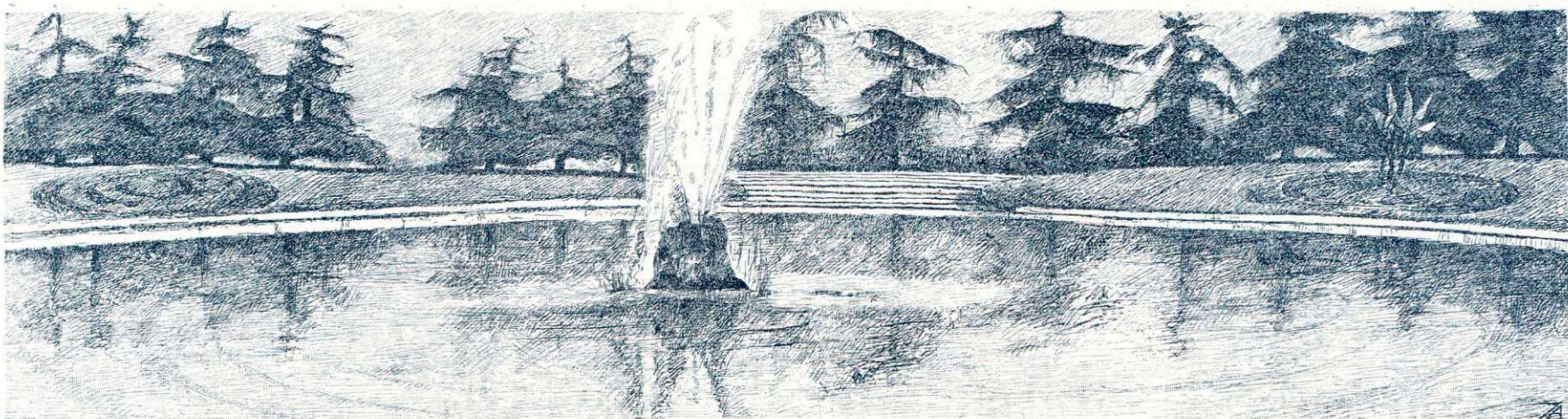
KNJIŽEVNOSTI

UMETNOSTI ::

Letnik 27 — Štev. 5

Urednik: dr. Izidor Cankar v Ljubljani, Marijanišče. — Založnik in lastnik: **Katoliško tiskovno društvo.** — Tiska **Katoliška Tiskarna** v Ljubljani.

F. S. FINŽGAR: VERIGA.

Drama v treh dejanjih.

Drugo dejanje.

Pozorišče: Soba prvega dejanja. Veriga leži na istem mestu pod klopjo poleg orodja, med katerim je sekira, tako da jo občinstvo vidi. Na klopi ob peči sloni prazen škač. Križev ponedeljek, štirinajst dni po sv. Juriju. Marko sedi pri mizi in lista po pratiki. Mina na drugem koncu mize krpa obleko.

Prvi prizor.

(Marko in Mina. — Ko se dvigne začinjalo, oba nekaj hipov molčita. Mina večkrat pogleda moža preko šivanja, nato izpregovori rahlo.)

Mina. Dolgo jih ni od križeve procesije.

Marko (lista dalje in molči).

Mina. Marko, tako si zamišljen.

Marko (zapre pratiko in jo dene na poličico ob oknu). Oh, moj Bog! (Se podpre s komolci na mizo.)

Mina. Zboliš mi od tuhtanja.

Marko (se ironično nasmehne v mizo). Saj sem že bolan.

Mina. Zares se bojim, ko nič ne spiš. Vse noči te slišim, kako se obračaš in mrmraš.

Marko. Saj pravim, da sem že bolan.

Mina. Bolan, bolan! Bolan še nisi. Boli te samo srce.

Marko. Srce in duša, vse me boli.

Mina (neha šivati. Kratka pavza. Mina gleda moža, potem se ozre pod klop na verigo.) Ta nesrečna veriga! Kakor kača, vsa polna strupa, leži zvita tamle.

Marko. V verigi ni strupa. Strup je v Mejaču.

Mina. Če je v njem, naj ga ne bo v tvojem srcu.

Marko. Naj ga ne bo? Saj vidiš, da ta strup kar srši od njega vame, nate, na našo hišo, na vse! Vse je zastrupljeno, vse križem zastrup-

ljeno in bi ne bil bolan — bolan — — (Se potrka po glavi.)

Mina. Nikar, Marko. Lepo te prosim. Kri ti izpije to tuhtanje. Kaj nam njegova jeza? Kristus nas je učil: Če je tvoj sovražnik lačen, mu daj jesti, če je žejen, mu daj piti in nosil mu boš žerjavico na glavo. Tako naredimo.

Marko. Ha - ha! Mejaču žerjavico. Da, da, žerjavico. Vsaka dobra beseda je pri njem žerjavica v smodnik: buuh — zroji in te vgrizne.

Mina. Saj mu še nisi dal lepe besede.

Marko. Nisem dal — kako? Trikrat sem že zinil, da bi ga nagovoril, pa vselej se zaokrene, če me sreča, kot bi gada zagledal. Kako bom potlej? (Se zagleda v strop, žena pomolči.)

Mina. Ali misliš, da te je res šel tožit?

Marko. Gotovo.

Mina. Ne verjamem.

Marko. Počakaj, boš kmalu verjela.

Mina. Jaz bi mu verigo vrgla nazaj.

Marko. Ne! Naj se le izkaže pravica.

Mina. Pravica? Saj je ni pravice. Veš, če je že nočeš dati nazaj, jaz bi jo potopila tamle doli v našo krnico, v tisti vrtinec, ki je brez dna, da je do sodnjega dne ne bi bilo več na dan. Ni vredna ene ure, ne, ene same minute tega trpljenja ni vredna.

Marko. Ni vredna, ni vredna — — — (Se naglo dvigne.) Mina, pazi, da se je ne dotakneš ne ti, ne kdorkoli od naše hiše. Pod noge se mu ne dam, ne, Mejaču že ne (udari ob mizo), in če zapravdam pol grunta. (Se izprehodi po sobi in obstane ob oknu, tako da kaže ženi hrbet.)

Mina (po kratkem molku). Marko, jaz pa z Lizo poskusim. Boš videl, žene vaju spravimo.

Marko. Le poskusi, kar poskusi in se opeci.

Imaš koj priliko. (Se obrne proti ženi, s prstom kaže skozi okno.) Po vodo je prišla Mejačka, vidiš jo.

M i n a (pogleda skozi okno, nato naglo odloži šivanje in vzame škaf). Zares poskusim, ona ni taka. (Odide, Marko strmi v okno.)

Drugi prizor.

P r i m o ž (z njim ob roki Janče v nedeljski obleki; med vrati se srečata z materjo). Janče, ali si bil priden za procesijo?

J a n č e. Tako priden, da sem zaslužil sat medu. Kajne, očka, da ga dobim?

P r i m o ž. Dobiš, seveda ga dobiš. (Postavi palico k peči in sede.) Samo še malo ga moraš doslužiti.

J a n č e. Kako?

M a r k o (se ozre od okna). Kje je Micka?

J a n č e. Ne vem, ate. Je nisem videl. Menda je zadaj. (Se obrne in stisne k dedu.) Kako doslužim sat medu?

P r i m o ž (vzame z zapečka debelo knjigo in jo odpre). Tukaj mi glasno in lepo preberi, potem dobiš.

J a n č e. Ali tukaj?

P r i m o ž. Tam, kjer je podobica.

J a n č e (bere počasi in monotono). Bukve Izaija preroka. Vpij in ne jenjaj, kakor trobenta povzdiguje svoj glas in oznanuj mojemu ljudstvu njegove hudobije. Glej, v pravdah in prepirih se postite in se bijete s pestjo neusmiljeno. Odpravi s sebe verigo in jenjaj prst iztegovati proti bližnjemu in govoriti, kar ti nič ne tekne...

M a r k o (je gledal ves čas skozi okno, se hipoma zakrohoče, nato se naglo obrne in ukaže jezno). Janče, molči! — Oče, nalašč ste mu dali brati te besede, da me bijete. Otroka šuntate zoper očeta. Sram Vas bodi! Tja bi gledali na vodnjak, kar se je zgodilo — ho, to so obsedenci! Ne bom trgal verige s sebe — kar molčite, sicer vržem knjigo v ogenj.

P r i m o ž. Sin, na ta način ne boš užival pokoja Gospodovega, ne boš nikoli. (Zapira knjigo.)

Tretji prizor.

M i n a (pride razburjena v hišo in dene prazen škaf na klop). Sveta Pomažalka!

M a r k o. Ha - ha - ha, ali si se opekla?

M i n a. To je res odsile. Zarežati je hotela vame, pa ji je še za to beseda umrla na jeziku. Samo zobe mi je pokazala, kakor pes.

M a r k o. Sem videl, vse sem videl. (Stopi sredo sobe, roke v žepu, pred deda.) No, oče, in Vaše pridige, ha?

P r i m o ž (resno in mirno). Sin, ne boš užival pokoja Gospodovega.

M i n a. Vsaj Vi ga ne dražite, ko vidite, da je ves bled od žalosti.

P r i m o ž. Janče, pojdiva v ulnjak po med.

J a n č e (skače krog deda in se ga drži za roko). Sat medu, sat medu, oho! (Odideta.)

Četrty prizor.

M i n a (sede k šivanju, Marko hodi gor in dol). Ne, tega nisem mislila.

M a r k o. Jaz sem pa vedel in sem vesel, da si tudi ti poskusila. Strup, sam strup piha iz njega — vse je zastrupil — svoje, naše, vse, kakor bi se vlegel satan čezinčez. (Molk. Mati vzdihne in vbada dalje. Marko se hipoma ustavi in nestrpno vpraša.) Kje vendar hodi Micka?

M i n a. Vsak hip mora priti. Videla sem jo za vodo gori in Tomažinova Manca je šla z njo. In za njo — prav za petami — seveda Mejačev.

M a r k o. Mejačev? Naj ji le bije na pete. Ne bo je imel, naše že nikoli ne. Rajši jo dam zadnjemu bajtarju ali pa dninarju na roke.

Peti prizor.

M i c k a (odvezuje ruto). Vroče je.

M a r k o. Ni čuda, ko si bila tako blizu ženina.

M i c k a. Kaj pa to pomeni, oče?

M a r k o (stopi prednjo). No, še tega je treba. Pomni, deklič: Mejačevega mi pusti pri miru. Ali si razumela?

M i c k a (zravnavo ruto ob predalniku in jo vklada). Kaj imam z njim, da rohnite nad mano?

M a r k o. Kdovekaj? Kdo je pa šel s teboj iz cerkve, kaj?

M i c k a. Mejačev že ne.

M a r k o. Pa za teboj, je vseeno.

M i c k a. Cesta je prosta, jaz mu je ne morem graditi.

M a r k o (ji zagrozi). Ne togoti me!

M i n a. Ne jezikaj, Micka. Pojdi in se preobleci, potem zakrpaj tole do konca. Popoldne greva osat pulit iz pšenice.

M i c k a (nejevoljna molče odide).

Šesti prizor.

(Micka sreča med vrati Drnolca, ki vodi seboj Jurjevega Boltežarja z Gozdašnice. Fant tridesetih let, kozav, pod nosom redke brke, rdečelas, hodi gušaje se, kot je hoja hribovcev. Micka stopi nazaj in jima podrži vrata odprta.)

D r n o l e c. Tako je lepo, Micka. Poštenim ljudem se postreže. Ti znaš to reč. (Jo potaplja po rami.)

Micka (ga s komolcem odrine). Sitnež. (Hitro odide.)

Drnolec. U, kako smo naburjeni!

Mina. E, on jo je malo trdó prijel.

Drnolec. Nikar, Marko. Boga zahvali, da imaš tako hčer.

Boltežar (se nerodno ogleduje po sobi). Dober dan.

Marko. Kajne, Jurjev z Gozdašnice?

Boltežar. M-ha.

Drnolec. Pravzaprav nič več Jurjev. Stari mu je izročil. Je že gospodar.

Mina. Lepa kmetija.

Drnolec. Menda že. Do dvesto oralov sveta — vse skupaj ho, kakor kraljestvo.

Marko (ponuja stol). Sedita.

Drnolec. In še denar na kapitalu.

Boltežar. Drnolec, nikar ne povejte vsega. Denar se mora skriti.

Mina. Kam sta se namenila?

Boltežar. I, tako.

Drnolec. I, tako. Kako? Vole kupujeva. Marko, ti imaš en par na prodaj.

Marko. Bom imel, na jesen.

Drnolec. Če se pa pošteno plača, tudi prej, ali ne?

Boltežar. Pokažite jih.

Mina. Ali ne bodo naši pretežki za hribe?

Drnolec. Beži no. To pomlad je prodal stari Jurjevec take voli, da so most podrli pred klavnico.

Marko. Torej poglejmo.

Drnolec. Seveda, skozi zid jih ne bomo kupovali. (Vstanejo in gredo.)

Marko (se obrne med vrati in pokima ženi). Mina, prinesi — —

Mina (prikima). Je že dobro.

Sedmi prizor.

Mina. Nič ne vem, če gre tu za vole. (Vstane in jemlje kozarce s predalnika ter jih postavi na mizo. Iz miznice vzame hleb kruha in nož, šivanje dene na klop k drugemu oknu.) Drnolec mešetari za vse kaj drugega. — Ga poznam, saj je zagrozil Mejaču, da dobi Micki drugega ženina. — Čeprav. Meni je zdaj vseeno. Bogastvo je veliko pri Jurjevi hiši, otroci so tudi že vsi izplačani. Stradala ne bi na Gozdašnici — tukaj pa sam pekel.

Osmi prizor.

Micka (preoblečena delavniški z belim predpasnikom). Kaj ste rekli, da naj šivam?

Mina. Tole zaplato prišij do konca. (Ji kaže.)

Potem pa na komolcu tudi nekoliko zavleci.

Micka (ogleduje rokav). Komaj je vredno dela.

Mina. Vredno, vredno. Potrebno je. Za v cerkev seveda ni, ali za v les že še gre.

Micka (se namrdne, primakne stolček in si pripravlja šivanje).

Mina. Veš kaj, dekle, taka ne boš. Zadnje dni kar pihaš. Le kje si se vzela? Tega ne trpim, kratkomalo ne. (Razburjena vzame steklenico in gre po jabolčnik.)

Deveti prizor.

Micka (roke ji omahnejo v naročje). Ali sem res taka? Prej oče, zdaj režé še mati nad menoj. — Sklenila sem, danes zjutraj sem sklenila, ko sem šla v cerkev, da naj nihče ne zve, še slutiti ne smejo. In vsi moji sklepi? Nič ne drže. Zakaj me ne razumejo? Kakšna naj neki bom, ko me vse mori in ujeda. — (Se ozre proti Mejaču.) Oh Janez! Ko bi zdajle stopil predme, v lice te udarim zaradi tega trpljenja, in vendar vem in čutim, da je moja pot tjekaj, k njemu — Jokala bi — ne, ne bom, nočem. (Začne šivati.)

Deseti prizor.

Primož (z Jančetom, ki vgrizuje kos kruha, namazanega z medom; gresta k peči.)

Janče (brblja). Mmm je dobro. Vidiš, Micka? Očka, ali naj še berem? Za vsako stran zaslužim medu. No, očka? (Ga vleče za rokav.)

Primož (se ne zmeni za Jančeta, gleda Micko, ki šiva in se ne ozre). Kdo je vodil procesijo, Micka?

Micka. I kdo? Sv. Volbenka cerkvenec menda ne.

Primož (gleda v tla in črta s palico po njih).

Hm — današnja mladina, kam pridemo . . .

Micka. Spet pridiğa. Vse me draži, vse grize in objeda: Oče, mati, Vi, prav vsak, kdor utegne. Primož (ji požuga). Dekle, ne pregreši se.

(Pavza. Janče se naslanja ob deda in jé, Micka šiva, ded riše po tleh.)

Micka. Kaj pa mešetari Drnolec z Boltežarjem?

Primož (mrzlo). Vole gledajo.

Janče. Mejačev Janez pa v lino stoji in tako grdo gleda, jeli, očka?

Primož (pokima).

Janče. Drnolec mu je takole v lino pokazal (naredi figo), potlej se je takole udaril (se potolče po žepu). Janez mu je pa pest pomolil skozi lino in kar škripal je od jeze.

Micka. Kaj so pa Mejačevemu mar naši voli?

Primož (gledaje v tla). Voli ne, ker jih Boltežar ne kupuje.

Micka. Kaj potem?

Primož. Ti si tisti vol, ti. Barantija gre zate.

Micka (se srepro ozre). Takle rdečman hribovski! Hahaha!

Enajsti prizor.

Mina (pride v sobo in postavi jabolčnik na mizo.

S predpasnikom briše po mizi in razvrsti kozarce.) So že pred durmi. S kupčijo ne bo nič.

Saj bi vole tudi težko utrpeli. Kajne, oče?

Primož. Težko, težko.

Mina (pogleda v Mickino šivanje, bolj tiho). Ti se nikar ne drži, ko so tuji ljudje v hiši. Sram me je.

Dvanajsti prizor.

(Drnolec, Boltežar, Marko vstopijo.)

Mina (jim gre naproti). No, Drnolec, ali niso voli, kakor se spodobi?

Drnolec. So. Ampak Marko jih je ogrebel tako visoko, da kar v ušesih zaboli.

Boltežar. Kaj v ušesih, v žepu bi me zbolelo, v žepu. (Sega z roko v žep in pocingljava z drobižem.)

Marko. Dobra roba, dobra cena. Sedita in pri-griznita.

(Sedajo, mati naliva kozarce, Micka ogleduje Boltežarja in se muza.)

Drnolec (prime čašo). Na dobro zdravje!

Marko (trči). Bož daj srečo!

Drnolec. Micka, hej, pridi bliže in trči z nami.

Mina. No, pa pojdi! Na, moj kozarec.

Micka. Saj sem res žejna. Prileglo se mi bo.

(Odloži šivanje in vzame materi kozarec.)

Drnolec. Najprej mladina! Boltežar, ti trči z njo!

Boltežar (nerodno dviga kozarec). Če se ti ne zdi zamalo.

Micka. Kaj bi se mi zdelo? (Hitro in krepko udari ob Boltežarjev kozarec, ki se nagne, da se pijača razlije.) Na zdravje, Boltežar!

Drnolec. Da bi te, Micka, to je ogenj!

Micka (se zasuce in obriše ustnice s predpasnikom). Nismo mi dolinci kot lena voda.

Drnolec (sune Boltežarja s komolcem). Dobro bi bilo v hribe nekaj tega dolinskega ognja.

Boltežar (ki se briše z rokavom). Aha, v hribe, Micka.

Micka (postavi čašo na mizo in se vrne k šivanju). Le ponj, če ste fantje zato.

Marko. E, hribovci imate že svoj ogenj. (Kaže s palcem, da méni denar.)

Boltežar. Imamo, o tisto pa. (Se potrka po telovniku.)

Micka. Čemu bi vam bila, takim kraljem, dolinska revščina?

Drnolec (naliva). Se že prepirata. Kar prava pot je tale. Zato pustimo volovsko kupčijo in se pomenimo. Marko, saj razumeš, ne?

Marko. Kaj bi ne? Saj nismo otroci.

Trinajsti prizor.

Radgand (gostja vstopi). Mina, petelina sem ti prinesla.

Mina. Kakšnega petelina?

Radgand. I no, tvojega. Na ognjišče sem ga dela. Pogledat ga pojdi.

Mina (naglo ven in pusti vrata odprta). Oh, naš koconogec! (Se vrne.) Kje si ga dobila?

Radgand. Kje? Tamle za hišo. Za Mejačevim vrtom je grozno zavekal, planil na plot, cepnil z njega in je bil mrtev.

Marko. To ga je nekdo ubil.

Radgand. Seveda ga je.

Drnolec. Kdo je ta zverina, da mu je ubogi petelin na poti?

Radgand. I, no. (Gestikulira s prstom proti Mejačevi hiši.) Dobri sosedje.

Drnolec. Haha, Radgand. Ti znaš vščipniti. Slišiš, Marko? Dobri sosedje, hahaha.

Marko (kvišku). Čakaj me, hudoba!

Mina (zadržuje moža). Radgand, ali si ga videla?

Radgand. Videla ga nisem, ampak slišala, kako je bentil za hlevom.

Marko. On je, Mejač. (Hiti ven.)

Primož. Marko, ne delaj v jezi. O sin — (Marko že zunaj.) Greh rodi greh — — —

Drnolec. Primož, ne sitnarite. Kaj bi gonili veninven toisto. Tamle je greh, pri Marku ga ni. Ali naj mu pusti, da mu vse pobije? Ha, jaz bi mu posvetil.

Marko (zunaj). Na, požeruh, da si zamašiš lačno grlo.

(Vsi se zberó pri oknih razen Primoža in Jančeta.)

Drnolec. Prav pred nože mu je vrgel petelina.

Mejač (zunaj). Tvoje je bolj lačno, ko verige žre. Na ga!

Micka. Nazaj ga je treščil.

Marko. Kakšne verige? Lažeš! Kurji pobijalec!

Drnolec. Tako je.

Mejač. Krepanih prašičev še nisem prodajal, kot ti, slepar.

Marko. Pa si kravam vime za semenj napihaval, goljuf!

Primož (ves čas spremlja trpečega obraza prep-ir in vzdihuje).

Drnolec. Mejač je cigan.

Mina. Stepeta se. Jaz grem mirit. (Gre ven.)

Mejač. Ne boš več vozil po naših ozarah.

Marko. Boš pa še ti krave v košu nosil čez moj svet na pašo.

Drnolec. To je beseda.

Mejač. Sram te bodi, z versko stranko voliš, pa si kakor rokovnjač.

Marko. Sram naj bo tebe, ko oblezeš vsa božja pota, pa držiš z brezverci, hinavec.

Micka. Mati miré. Mejač se je skrčil za ogel.

Drnolec. Kamen naj mu zabrusi v pamet.

Primož (ki se je čezdalje bolj razburjal, se dvigne jezno). Kaj zijate in iztegateg jezike? Hudobneži, lažnjivo seme. — Janče, pojdiva od tod, kjer kakor kalna voda mečejo iz sebe blato. Pojdiva. (Prime dečka in ga pelje ven. Ostali odstopijo od okna in sedejo na svoja mesta.)

Boltežar. Če še enkrat napade, grem ven in pokažem, kako se na Gozdašnici sprimemo.

Drnolec. Ti, ti, Boltežar, ki imaš roke kot kladiva.

Štirinajsti prizor.

(Marko in Mina se vrmeta.)

Marko (ves razburjen). Ali si ga slišal, Drnolec?

Drnolec. Cigan je. Toda pošteno si mu jih robil.

Mina. Kaj koristi, ko mu ne prideš na konec.

Drnolec. Tako ti opleta z jezikom kot krava z repom. Kamor mahne, je madež.

Marko (hodi gor in dol ves nemiren). Kakor sem rekel, vse je zastrupljeno, vse, vse je sam strup.

Mina. Nič ne maraj, Marko. Na duši naj ima petelina, ti se mu pa ogni s senenim vozom, sicer ne bo konca.

Drnolec. Ognj? Nič se ne ogibaj. Kar toži ga. Toliko je že vreden ta petelin — v vasi ni bilo večjega in lepšega — kot tistale obrabljen žlajdra. Marko, pij!

Marko. Saj res, kar peče me.

Mina (vsa v skrbi ga prime za roko). Na jezo nikar!

Marko. Pusti me. Čim preje grem s tega sveta in iz te pasje sosesčine, bolje je.

Mina (na jok). Marko! (Mu vzame kozarec.) Pomisli, kaj govoriš, lepo te prosim.

Marko. To govorim: zob za zob. Takoj mu pokažem. Veš, Drnolec, tistale Mejačeva hruška sega semkaj na mojo pot in na moj vrt. Vse veje odsekam.

Drnolec. Smeš jih, paragraf govori zate. Le brez skrbi.

Marko. In koj, precej jih bom — — (Seže po sekiri v kotu.)

Micka. Oče, ne v jezi, počakajte.

Mina (stopi k njemu in prime sekiro). Vsaj do jutri počakaj, da se zve o petelinu.

Marko. Nič do jutri. Že vem dovolj. Pusti me, sicer me razžene —

Petnajsti prizor.

(Skozi vrata pride Primož, ob njem Janče in Cene, ki joka.)

Primož. Pomota, ljudje božji, pomota, oh, in toliko greha.

Marko (postavi sekiro na tla). Kakšna pomota?

Primož. Cene, povej.

Cene. Jaz — sem — pe-pe-teli-na — (Joka.)

Drnolec. Kakršno drevo, tak sad.

Primož. Molči, Drnolec. (Rahlo dečku in ga boža.) Le povej, Cene, vse po pravici.

Cene. Naše kure so brskale — — pa pa sem vzel poleno in zadel — va-va-šega ko-kocogca.

Drnolec. Ko so ti ate rekli.

Cene. Nič niso rekli va-vašega. So rekli za vse, da jih —

Marko. Nič ne vem, če ni to Vaše delo, oče?

Primož. Sin, ne bom pohujševal pred grobom.

Šestnajsti prizor.

Tomažin (in Janez, ki ostane v veži, da se vidi). Preklicano sta se častila, Marko.

Drnolec. Ali ni Mejač grdun?

Tomažin. Oba jezna.

Primož. Oba enaka.

Tomažin. Janez, pojdi noter. To se mora poravnati.

Marko (mu obrne hrbet).

Janez (srepo pogleda Boltežarja, potem Micko, ki mu skriva lice). Na lepe reči si naletel, Boltežar.

Boltežar. Aha, lepe.

Drnolec. Na zares lepo stvar! (Pokaže na Micko, ko se Janez obrne proč.)

Janez (Marku). Boter, ne zamerite, Tomažin me je spravil semkaj.

Marko. Je vseeno, če bi te ne bil.

Tomažin. Ne tako, Marko. Oba prečno vidita. Zaradi petelina pa tak vrišč.

Janez. In ko ga niso naši!

Tomažin. Zlepa se domenimo, da bo konec tega. Vsa vas trpi.

Marko. Vsa vas — kaj vas? Jaz, jaz! Pogledaj me, da se ves tresem; v grob me spravi to.

Janez. Boter, ne samo Vas. Le pomirite se. Je pri nas takisto, da ni več živeti.

Marko. Zakaj me pa toži po krivici?

Tomažin. Saj te ni tožil.

Mina. Ali veš, Tomažin?

Tomažin. Tako sodim za gotovo. Janez, govori ti.

Janez. V mestu so bili oče, to je resnica. Toda o tožbi doma nič ne vemo, vsaj jaz ne.

Drnolec. Mejač je potuhnjenec.

Janez. Čez očeta ne boste tako govorili.

Mina. Drnolec, molči in ne segaj v besedo. Bo spet prepír.

Primož. Prav, Mina, prav. (Žuga Drnolcu s palico.)

Janez. Glejte, boter, vse naredim, da bo spet mir med nami.

Marko. Nič ne maram. Mir naj mi da, to mu povej.

Tomažin. Janez, to je lepo od tebe, da si prišel in da si za spravo. Zato pa pojdiva sedaj po očeta in ga sem pripeljiva. Tu se je sovraštvo začelo, tu naj neha. Kjer smo se sprli, tam se bomo spravili.

Marko. Če ni šel tožit, sicer naj mi ne hodi pred oči.

Janez. Dobro, kar pojdiva.

Tomažin. Micka, jeseni pa vidva z Janezom dokažeta, da se imamo spet radi, kajne.

Micka. Janez dokazuje že dve leti.

Drnolec. Moška beseda, Micka. Ali mar nisem slišal zadnjič? Ne boš, Janez. Mi meljemo moko za boljšo peko.

Janez. Ali res, Micka?

Micka (z gesto na Boltežarja). Saj vidiš, če imaš oči.

Tomažin (ga prime za rokav). Janez, pustimo to, draži te. Pojdiva.

Marko. Ampak če je tožil?

Tomažin. Veš, da ni. In če bi bil, mora preklicati. Sicer je že štirinajst dni. Saj nisi dobil pečata od sodišča?

Marko. Nisem.

Tomažin. No torej — — (Proti vratom z Janezom.)

Sedemnajsti prizor.

Birič. Dober dan, možje.

(Vsi osupnejo.)

Drnolec. Kaj dobreža, Mihel?

Birič. Dan imate, Marko Ratej.

Marko. Dan? Hahaha, ali vam nisem pravil?

Birič. Zaradi tega, pravi tu paragraf, ker ste si nekaj menda prilastili — —

Marko. Za tatu me je tožil — —

Drnolec. Janez, vidiš, to je tvoj stari. Potuhnjenec. Sram ga bodi! In tebe tudi! O, Micka ne bo hodila v tako žlahto, ne bo!

Boltežar (kaže zobe in se reži). Ne bo, nak, pojde drugam!

Janez. Micka? (Jo gleda, ona se ne ozre. Pavza.) — Zgovorjeni. Toda, Boltežar, če se v nedeljo večer srečamo — (mu požuga). Cene, ven in domov! (Ga potegne za seboj proti vratom.)

Boltežar (dvigne obe roki, prva res živahna gesta). Če se v nedeljo večer srečamo, hahaha! (Opleta z rokami.)

Marko. In mi se bomo tudi srečali. Dva dohtarja vzamem in tukaj bo sodba za vse. Tako komisijo dvignem, da bodo tisočaki pokali. In sedaj bo tudi pokalo. (Zgrabi sekiro.) Precej nad hruško! (Ven.)

Drnolec. Le brez skrbi! Z Boltežarjem pomagava, če bo treba.

(Vsi k oknom, mati v jok k peči.)

Drnolec. Jo že mlati. Pojdiva! Z Bogom, Micka! Kmalu spet prideva.

Micka. Po vole le, če hočete.

Boltežar (stopi k njej in ji ponuja roko). Z Bogom!

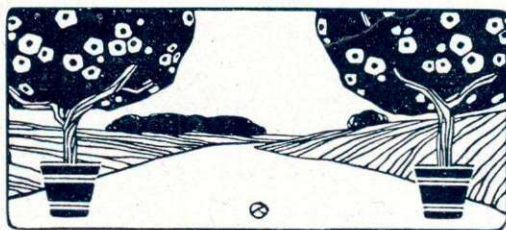
Micka. Stran! Pusti me!

Mina (jokaje). Moj Bog, to življenje!

Primož. Sami si kurite pekel, sami!

Drnolec. Z Bogom, Mina!

(Odhajata. Zunaj se slišijo udarci sekire. Zavesa počasi pada.)

JOS. DOSTAL: POTA MODERNEGA SLIKARSTVA.

Namen naslednji razpravi je v glavnih potezah orisati zgodovino moderne slikarstva. Ozreti se hočemo na pota, ki jih je prehodilo in jih hodi, odkar se v njem zrcali s toliko odkritosrčnostjo, kakor v nobeni drugi umetnosti, moderna duša, moderni duh časa.

Na vseh poljih življenja in kulture govorimo dandanes o modernosti, o novodobnosti, in mislimo s tem na eni strani na silni napredek današnjih dni, zlasti na polju zunanje kulture, n. pr. moderne tehnike. Ta napredek občudujemo, se ga veselimo in ga uporabljamo. Na drugi strani pa razumevamo pod pojmom modernosti neko čisto novo duševno kulturo, ki je v nasprotju in odporu s prejšnjo, ki prejšnjo zanikuje, kar opazujemo v moderni znanosti, prav jasno tudi v umetnosti. To je moderna, ki se ji izpočetka čudimo, je ne moremo takoj razumeti, se je le polagoma privadimo, morda odklanjamo.

To velja tudi za moderno slikarstvo. V njem je odpor proti staremu slikarstvu. Moderno slikarstvo hodi svoja, nova pota ne oziraje se na tradicijo, šolo, zgodovinsko izkustvo. Kar je veljalo nekdanj za vzorno, za klasično, ima le še zgodovinski pomen v vrsti evolucije; za razvoj moderne umetnosti je brez praktičnega pomena. V tem je negativni princip moderne naziranja o umetnosti.

Seveda, vse slikarstvo naše dobe ni moderno. So še umetniki, ki delujejo v zmislu tradicije, ki so ostali konservativni, pa njih življenje in delovanje poteka tiho. Zanje se moderna umetniška literatura ne zmeni, kritika jih ne upošteva, reklame nimajo zase. Brez dvoma bodo nekateri izmed njih praznovali dan vstajenja. To uči že izkušnja zadnjih let. Razne stoletnice umetnikov, retrospektivne razstave so odkrile svetu pozabljenim imena umetnikov; njih dela pa slave zdaj kot umotvore prve vrste, odevajo jih celo z značajem modernosti, dočim imajo nekateri moderni in najmodernejši slikarji nesmrtnost že za seboj, ali z drugimi besedami, so jo že izgubili.

Značaj moderne slikarstva najlaglje spoznamo v večjih zbirkah, kjer moremo primerjati stare in moderne slike. Pojdimo n. pr. na Dunaj, najprej v cesarsko galerijo slik in potem v avstrijsko državno galerijo, ali še bolje, v Monakovo v staro in novo pinakoteko. Tu nam bo koj prvi pogled in prvi vtis pokazal razloček med starim

in modernim slikarstvom. Drugačni predmeti, drugačne barve, drugačna tehnika.

Shakespeare pravi nekje, da je umetnost zrcalo in kronika časa. S splošno kulturo se zato menjava tudi umetnost. Novo slikarstvo moremo torej umeti le v luči moderne časa. Devetnajsto stoletje je v marsičem premenilo temelje kulture. Prineslo je nove državne oblike na modernih osnovah, prineslo je novo vedo, nove iznajdbe, novo gospodarsko življenje, novo industrijo, vsled tega nove socialne strukture. Povsod sami novi problemi. Devetnajsto stoletje pa je hkrati izpodmikalo temelj religije. Zato je morala tudi umetnost iskati novih potov, novih oblik in novih izrazov za novo vsebino.

Domovina moderne slikarstva je Francija. Strogi klasicizem je ondi pošiljal svoje zadnje umotvore v svet, cvetela pa je romantična šola, ko se je jel vzbujati nov duh v slikarstvu. Prvega je vzdrževal Ingres († 1867), romantično smer je sijajno zastopal Delacroix († 1863). Klasicizem ni bil več za tisto dobo, bil je umetnost hladnega razuma, videl je lepoto le v staroklasičnih umotvorih. Pa to je bila lepota marmorja, brez toplote. Francoski romantizem je bil odpor proti klasicizmu. Zajemal je vsebino svojih slik iz srednjega veka in iz novejši zgodovine, ne iz navdušenja za idejo, ampak le iz nasprotstva do klasicizma. Romantična šola v Nemčiji je hotela uveljaviti ideje srednjega veka tudi v življenju. Romantizem v Franciji je hotel prostosti, prostosti v izboru snovi, v kompoziciji, v izražanju čustev. Prinesel je novo življenje v slikarstvo. Kakor ima francosko romantično slovstvo sijajen, prisposoben poln jezik (Victor Hugo), tako deluje romantično slikarstvo s silnim barvnim vtisom. Barva je bila romantizmu najvažnejši element. Za primer vzemimo Delacroixa, mojstra realističnega kolorizma, bujnega in strastnega v barvah. Pri svojih slikah je najprej uredil barve, in šele ko je našel zaželjene efekte, je izpopolnil sliko s posameznostmi v risbi. Njegova slika »Klanje na Kiosu« je kaj značilna za njegovo umetnost. Kompozicija, razvrstitev mas, barvni toni, vse je bilo proti tradiciji, proti šoli. Klasicist Gros je rekel o nji: »C'est le massacre de la peinture«.

Tako klasicizem kakor romantizem sta iskala predmetov za slike najrajša v zgodovini. Celotno

pokrajina v klasicizmu je bila zgodovinska, heroična, komponirana, romantizem pa je hodil po pokrajinske motive v tujino, na Grško, v orient, v Algier.

Po revoluciji leta 1848. je padel tudi romantizem kot vladar v umetnosti. Doraščal je nov rod, ki se je zanimal le za realno življenje, vzgojen v duhu realizma in predvsem pozitivizma Avgusta Comtea (1798—1857), v zmislu njegovega dela »Cours de philosophie positive« (1830—1842). To je bila napoved nove dobe. Le dejstva so. Edini dokaz resnice dobimo potem opazovanja. Vsaka metafizična smer je izključena. Tudi nramnost je le del splošne vede. Te nauke je uporabil v slovtvu najprej Saint-Beuve (1804—1869), v filozofiji umetnosti in v kritiki Taine (1828—1893), v teologiji Ernest Renan (1823—1892). V tem milieju in ozračju so vzrastli tudi moderni slikarji. »Umetnost in veda,« piše Lecomte de Lisle, »ki sta bili toliko časa ločeni, morata v bodoče skleniti zvezo, da, morata se spojiti.« V umetnosti se je nadalje uvel princip »l'art pour l'art«, ki ga je prvi izgovoril Gautier. Umetvor je neodvisen od vsebine in od morale. Oblika je vse. Umetnik je sam sebi zakonodajalec.

Po vsem tem je signatura nove umetnosti realizem, individualizem, subjektivizem, popolna avtonomija in stremljenje po novih oblikah.

To je v kratkem povedano kulturni temelj moderne umetnosti, še posebej modernega slikarstva. Morda se bo komu odveč zdelo, da sem segel tako daleč, pa je potrebno. Premalo se navadno ta stran povdarja, ko je vendar primum movens. Saj se v umetnosti reflektira kulturno naziranje časa. Princip »umetnost je sama sebi namen« je v praksi neizvedljiv.

Zdaj pa lahko preidemo na strogo umetniško polje. Kako se je razvijala moderna v slikarstvu?

Moderno slikarstvo se pričinja s pokrajino. Impulz pride od dveh Angležev. Prvi je John Constable (1776—1837). Dočim ga v domovini niso umeli, je vzbudil že leta 1824. zanimanje v Franciji. Ta umetnik ni gledal več pokrajine v luči starih Nizozemcev, ampak je iskal življenje pokrajine v naravi sami. »Zakaj naj vedno gledamo okajeno platno in nikdar ne pokrajine, svežega zelenja in solnca, zakaj vedno galerije in muzeje, in nikdar ne narave?« Tako je sam zapisal. Še večji je bil vtis William Turnerja († 1851). Hodil je po potih Claude Lorraina, proučeval je svetlobo in prišel tako daleč, da je potreboval le neba, zemlje, morja in nekoliko meglenih predmetov, da je pričaral vsa čuda luči in barv na platno. Ruskin pripoveduje o njem sledečo zgodbico. Turner je slikal

nekoč ob morski obali. Pri delu ga je opazoval neki mornariški častnik. Ko je videl, da je Turner naslikal parnik brez dimnika, ga vpraša, zakaj tega ne naslika. Slikar mu odgovori: »Od tu ni videti dimnika.« — »Pa vendar veste, da ima ladja dimnik, zakaj ga torej ne naslikate?« — »Moja naloga ni slikati, kar vem, ampak kar vidim,« odgovori Turner. In nekemu prijatelju slikarju je zaklical Turner, kaj naj slika: »Your impressions, vtise, ki jih imate!«

Tako so mladi slikarji v Franciji našli svojo pot. Prvi korak na tej poti je šola v Barbizonu. Več nadarjenih slikarjev, med njimi Th. Rousseau, C. Corot, J. Dupré, Chr. Fr. Daubigny, J. F. Millet, C. Troyon in drugih se naseli l. 1830. v imenovani vasi ob gozdu pri Fontainebleau. Iz mesta se umaknejo v prosto naravo. Slikajo pokrajine iz najbližje okolice. Novo pri tem je bilo, da so preprosti motivi iz narave dobili posebno ljubkost, da so bili slikani z ljubeznijo do domače zemlje. Zato se imenuje ta vrsta slik »paysage intime«. Še bolj novo je bilo, da je iz teh slik jel dihati zrak in se svetiti luč. Ti slikarji so spoznali poezijo, ki jo dobi pokrajina vsled življenja v zraku in svetlobi. Posameznosti, majhni detajli, se prično izgubljati iz slik, poudarjajo se bolj skupine in mase. Théodore Rousseau (1812—1867) slika rad mogočno razrasle hraste, Jules Dupré (1812—1889) zlasti zračne pojave, nevihto, mir po nevihti, Fr. Daubigny (1817—1878) tihe bregove potokov in cvetne pomladne slike, Troyon slika živali, Camille Corot (1796—1875) je pravi pesnik med slikarji v Barbizonu, njemu je slikarstvo v resnici lirika brez besedi. Vse oblike odeva s prozorno, srebrnosivo meglo. Čez gozd, travnik, drevje, vodo, nebo je razlita lahna svetloba. Corot ljubi v poznejši dobi svetel, nežnosnčen kolorit, enoten v barvah, pa bogat v nuancah. V tem je predhodnik svetloslikarjev, impresionistov. Sliko »Most v Mantesu« (Pril. I.) je slikal v zadnji dobi svojega življenja.

Korak dalje gre Jean François Millet (1814 do 1874). On postavi v pokrajino človeka, pa ne kake romantične prikazni, ampak realne ljudi, kmetovalca. Slikal je, kar je poznal iz izkušnje, delo in trud kmeta, kakor živi priklenjen na zemljo. Milletove slike pa niso turobne, žalostne, sijaj pokrajine in solnce ožari tudi kmetiško življenje. Kdo ne pozna Milletovega »Angelovega češčenja«? Zdaj je v Louvreu, cena mu je bila 700.000 frankov. Slika nam kaže ves značaj Milletov. »Ko sem sliko slikal, sem mislil, kako se je prej na polju delalo. Moja babica je ob večernem zvonjenju delo ustavila, da smo se odkrili in mogli za rajne pobožno

G. Courbet: Pogreb v Ornansu.
Paris. — Louvre.

moliti,« piše sam. Iz mladostnih spominov je torej zajemal slikar. Življenje je sicer realno, vsakdanje, toda iz njega sije vendar blaga misel in nežna refleksija.

Prišel pa je Gustave Courbet (1814—1877). Ta je šel niže. Komunard v politiki, je bil komunard tudi kot umetnik. Izprva je posnemal Zurbarana, Ribera, Velazqueza in ljubil temne, močno osenčene barve, pozneje je postal svetel in jasen. Leta 1851. je razstavil sliko »Cestni delavci«, prve figure bornih delavcev v naravni velikosti. Zatem je prišla slika »Pogreb v Ornansu« (Pril. II.). Težka, temna slika, izraz ljudi apatičen, trd. Vsebina njegovih slik je pogostokrat ostro tendenčna, predmeti večkrat cinično naturalistični. Zato v takratni družbi še ni mogel zmagati. Za svetovno razstavo leta 1855. so sprejeli enajst njegovih slik, sliko pogreba so odklonili. Courbet se ujezi, ne pošlje nič na razstavo, ampak razstavi sam zase svojih štirideset slik v leseni kolibi pred vhodom v svetovno razstavo. Napis je bil: Le Réalisme. G. Courbet. Zanimiva je njegova umetniška izpoved v katalogu k razstavi. Ker je veljavna za cel rod slikarjev, naj sledi nekaj stavkov iz nje: »Dali so mi naslov realista, kakor so dali slikarjem iz časa 1830. ime romantikov. Realizem more obstati le v stvareh, ki so za slikarja vidne in čutne. Slikarstvo je čisto fizična govorica, in vse abstraktno, nevidno, ne spada v slikarsko področje. Monumentalno slikarstvo, ki ga imamo, je v nasprotju s socialnimi razmerami, cerkveno slikarstvo v nasprotju z duhom stoletja. Nezmisel je, če slikar brez vere v te stvari pogreva z večjim ali manjšim talentom te zgodbe, ki so mogle cveteti v čisto drugačni dobi, kakor je naša. Namesto tega naj se poslikajo kolodvori s prizori pokrajin, kjer potujemo, s slikami velikih mož, ki so se v teh krajih rodili, s strojnicami, rudokopi, tovarnami. To so svetniki in čudeži devetnajstega stoletja.«

V pokrajinskih slikah je bil tudi Courbet velik. Ljubil je naravo, planjavo, gozd, morje, slikal je tihožitja. V teh slikah je posebno krepak in svetel v barvah.

Slikarstvo, o katerem smo dozdej govorili, ima še marsikaj tradicionalnega na sebi. Vse drugače pa postane, ko nastopi doba *pleinaira*, slikanja na prostem. Vun iz ateljeja, v prost zrak, v jasno svetlobo, predvsem na solnce! To je bil klic slikarjev, ki so se naselili krog leta 1870. v Batignollesu, predmestju Pariza. S tem je napočila doba modernega slikarstva.

Vse so dotodaj slikali, le luči ne, ki daje vsemu svetu življenje. Tudi tega niso slikali, kako se vsled različne solnčne svetlobe konture izgub-

ljajo in barve predmetov v naravi preminjajo. S slik naj izgine rjava omaka, galerijski ton.

Od *pleinaira* je bil le en korak do *impressionizma*. Ker se barva, svetloba in gibanje v naravi vedno preminja, in vsako oko drugače vidi, naj slika slikar le hipne vtise.

Kaj je impresionizem? Bistvo impresionizma v umetnosti je izražanje barve in luči. Moderni impresionizem si je stavil nalogo, izraziti barvni vtis, ki ga napravlja kak predmet v naravi ob hipnem zaznanju na opazovalca. Torej je naloga impresionizma, iskati novih potov za zunanja izrazna sredstva v umetnosti. Program impresionističnega slikarstva je s tem dan, in impresionizem ga je razvijal s precejšnjo logiko.

Predmeti izgube v impresionizmu svojo jasnost, konture so meglene, negotove. To je fiziološko utemeljeno. Prvi pogled v naravo je subjektivno vedno nejasen, megljen. Ako hočem stvari natanko videti, moram vsako posamezno posebej z očmi preleteti. Tega impresionist ne mara. Vsa linearna plastika prejšnjih dob je iz slik izginila, plastiko daje, kolikor mogoče, le osvetljenost in barva. Zato je treba vse le bolj skicirati, treba je hitre tehnike, ker to odgovarja hipnosti prvega vtisa. Hitro se mora prvi vtis izraziti v barvah, sicer mine, in impresionist bi moral slikati iz spomina. Drobnoslikarstva impresionizem ne pozna. Skica dobi v impresionizmu s tem pomen samostojne umetnine, ni le študija za popolnejše delo. Impresionizem se bolj veseli nedovršenega, hipnega dela. In estetični užitek je večji, če mora opazovalec šele ugibati, kakor če bi mu slika bila takoj jasna v vseh podrobnostih. Kako naravnost nasprotna sta si impresionist in drobnoslikar, moremo videti na Ernestu Meissonierju (1815—1891), obnovitelju nizozemske drobnoslikarije. Impresionist ne pogleda nobenega predmeta natančno, Meissonier pa gre za vsako malenkostjo. Pri konju, ki je na sliki komaj palec visok, je videti vse podrobnosti opreme. Za sliko Napoleona leta 1814. (Pril. I.) je delal obsežne študije. Dal si je ukrojiti natanko Napoleonovo obleko, iskal je primernegega teraina, čakal, da je padel prvi sneg, da je imel razvožene ceste, opazoval konjenico. Hojo konja je malokateri slikar tako skrbno pogodil. Za sliko »1814« je dobil Meissonier 300.000 frankov.

Impresionistične slike so teoretično slikane *alla prima*, neposredne so. Impresionizem zato ne more ustvariti šol v starem zmislu. V zgodovini slikarstva govorimo n. pr. o šoli Perugina, Raffaella, Caraccija itd. Ti mojstri niso vsega lastnoročno izvrševali, pomagali so jim učenci. Pri impresio-

nistih je to nemogoče. Vsako sliko mora slikar lastnoročno izvršiti, vsako delo je njegov autographon, njegovo lastnoročno pismo.

Impresionizem izključuje vse, kar ni vtis, kar se ne dozna z očmi. Zato ni izbirčen v iskanju predmetov za slikanje. Vse slika, da mu le nudi svetlobo in barvo. Monet n. pr. slika kup sena ali kako katedralo v celih serijah, ne radi tega, ker si ne ve poiskati motivov, ampak ker ga zanimajo vtisi svetlobe in barve ob raznih dnevnih časih.

Impresionist ne idealizira. Kakor se mu pokaže predmet, tako ga naslika. Če se kaka neznatna stvar pokaže v barvi in luči zanimivo, tem rajši jo slika. Ako bi mogel, bi izločil sploh vsako predmetnost iz slike.

Impresionist ne komponira. Stari slikarji so celo pokrajine komponirali. Ali vsaj iskali so, kateri del pokrajine je idealnejši, lepši, sorazmernejši v oblikah. Natanko so pretehtali ospredje, osredje in ozadje. Impresionist ne dela tega. Vsak košček naravne pokrajine, predmetno še tako neharmoničen in raztrgan, mu je dobrodošel, ako je impresija barve in luči zanimiva in vredna, da jo izrazi v sliki. Če slika impresionist tihožitja, jih ne sestavlja s toliko natančnostjo in marljivostjo kakor stari Nizozemci. Tihožitje mu je tem ljubše, čim preprostejše je, in naj bi bil le navaden ribniški lonec s kuhalnico.

Ker impresionizem ne komponira, zato je izločil in zametuje historične slike. Te imajo literarno podlago in vsebino, produktivna fantazija bi morala tu v umetniku delovati. Impresionizem pa ne študira predmetov radi njih vsebine, temmanj bo študiral dogodke.

Impresionistično, tudi slikarsko impresionistično, pa je moderno življenje. Predvsem velikomestno življenje. Ceste s hitrim prometom in vrvenjem ljudi, življenje v kavarnah in gostilnah, prizori z veselic, industrijske naprave, mogočni železni mostovi, vlaki, vse to mika tudi impresionista, pa spet le radi problema svetlobe in barve. Detajlov v hipnem vtisu ne vidi, gruče ljudi so le barvne lise, tuintam s kako bolj krepko noto.

Ker se impresionizem trudi slikati le svetlobne in barvne impresije, zato si moremo razlagati, da je moderno slikarstvo v barvnosti, v tehniki, sploh v izumevanju zunanjih izraznih sredstev tako napredovalo in s tem pripravilo trajno zalogo, iz katere bodo slikarji vedno zajemali.

Impresionizem po svojem bistvu ne priznava umetnosti nobene višje naloge. Tu je ona usodna zmota principa *l'art pour l'art*, ki je pa tolikokrat moral služiti usodnim destruktivnim tendencam napačnega realizma in naturalizma. Kdor pa

bi hotel slikati s tendenco pouka ali poudarkom drugih momentov, n. pr. religioznega, npravnega momenta, ta bi ne bil pravi moderni slikar, očitali bi mu razne kompromise s tendencami, ki ne spadajo v umetnost.

Ali je impresionizem stvarno kaj novega? Slikarji vseh časov so se trudili, vtise, ki so jih prejeli v naravi, podati v barvi. Učili so se v naravi, skicirali. Niso pa ostali pri skicah. Iz študij in skic je nastala končna slika, ki so jo prej koncipirali v duhu. Vsi veliki mojstri so zapustili mnogo študij in skic, ki so velike umetnine. Iz njih spoznavamo moč in neposrednost genialnega duha dotičnega mojstra; odpirajo nam pogled v duševno delavnico umetnika, zato so nam dragocene. Kot smer in cilj slikarstva je pa impresionizem pač nov.

Vendar so prvi impresionisti hodili v šolo k starejšim slikarjem, pri katerih so našli svojim smotrom primerne nagibe. Ti umetniki so Benečani (Tizian), Španca Velazquez in Goya, Nizozemec Hals.

Poglejmo n. pr. Tizianovo sliko Kronanje Kristusovo (Priloga Dom in Sveta, št. 3—4). Vsa moč slike je v izrazih luči in barve. Obrisi posameznih oseb niso ostri, ampak negotovi, megleni. Slika je iz starosti Tizianove, slikana krog l. 1570. Iz nje diha sicer vsa duševna moč umetnikova, pa starost nima več telesne moči za dolgotrajno skrbno delo. V mogočnih sijajnih akordih in kontrastih precizira vso kompozicijo ter s silno duševno energijo takorekoč improvizira take umotvore. Podoba zahajajočega solnca. Tako umetniško stvarjanje lahko opazujemo pri mnogih drugih umetnikih. Impresionizem prav posebno ceni senilna dela velikih umetnikov prejšnjih dob.

Še večji vzornik impresionistov je Španec Velazquez (1599—1660). On je popoln realist. Globokih misli ni slikal. Kot portretist kraljevega dvora je slikal vse osebe brez namišljene poze, prav človeško jih je umeval v čisto naravni resničnosti. Problem luči mu ni bil neznan. Ono srebrnosivo barvo, ki jo je ljubil Manet, je videl pri Velazquezu. Na sliki »Vezilje preprog« (las hilanderas) moremo nekoliko spoznati Velazquezovo umetnost. Svetloba daje sliki globokost. V zadnjem svetlem delu ogledujejo dvorne dame velik gobelin, v sprednjem delu vidimo delavke pri vretenu in kolovratu. Na tej sliki je Velazquez rešil problem gibanja, gibanje kolesa pri kolovratu. Ko se kolo vrti, ne vidimo posameznih prečk, ampak mesto njih koncentrične kroge, skozi katere se vidijo predmeti za kolesom nekoliko bolj megleno. Velazquez je tudi v tem pravi impresionist. Da je

v tej sliki ustvaril prvo sliko iz tovarniškega življenja novega veka, bodi le mimogrede omenjeno. V svojem starostnem slogu je Velazquez slikal s širokimi potezami, stavil je barvo na barvo. Zato je v časti pri impresionistih.

Goya († 1828) se približuje še bolj impresionističnemu naziranju. Od njega so se učili prvi impresionisti, zlasti Manet. Goya je bil po njihovem naziranju zadnji starih, prvi novih umetnikov.

Nizozemec Frans Hals (1580—1666) je ugajal impresionistom po svoji markantni hitri tehniki, v močnem karakteriziranju osebnega hipnega vtisa.

Omeniti moramo še en nagib za impresionizem. Dalo ga je japonsko slikarstvo. Na pariški razstavi l. 1867. je bilo mnogo japonske umetnosti zastopane. Francoskim slikarjem je izšla nova luč. Videli so, s kako duhovitostjo slikajo Japonci. Malo potez, svetle, izrazite barve. Vse postransko izpuščajo. Videli so vtis nesimetrične razdelitve v pokrajinah, pogled na pokrajino z viška, odtod zanimivi perspektivični motivi itd.

Tako smo pokazali v površnih potezih bistvo in splošni značaj impresionizma. Ker so impresije nekaj subjektivnega, je jasno, da je moral impresionizem pri posameznih mojstrih dobivati poseben kolorit, posebno tehniko, osebni značaj.

(Dalje.)

IVAN CANKAR: ČRTICE.

SOŠOLEC TONE.

Čudno je, kako ostane človeku v spominu dogodek, ki se je vršil v zdavni mladosti in ki je čisto brezpomemben. Veliki dogodki, ki so gnetli dušo ter orali pot poznejšemu življenju, so napol pozabljeni, oko jih vidi komaj še za daljnimi meglami. Malenkost, ki je časih celó smešna, mnogokdaj zoperna, pa stoji živa pred človekom, kakor da se je bila vršila dan poprej. Roka spomina je nalašč ali pomotoma pisala biblijo v pesek, abecedo pa je klesala v kamen.

Po petindvajsetih letih sem ugledal sošolca Toneta in sem ga koj spoznal. Postaven, čokat, mož je bil in nosil je košato brado. Bistri, nekoliko prešerni pogled, veseli, bučni smeh, zdravje, žehteče iz polnih lic, vse je pričalo, kako prav je bil storil, ko se je navsezgodaj odpovedal šoli in vsem učenim izkušnjam.

Sedela sva v krčmi, za toplo pečjo; zunaj je zamolklo bučala burja. Večerilo se je, krčmar je prižgal svetilko ter zažgnil okna. Razgovarjala sva se o zdavnih časih in spomini so vstajali, mili, sladki, kakor duh rebulje, ki sva jo pila.

Dasi je bila rebulja res dobra, se mi je zdelo čudno, da se je njega, čokatega, bradatega moža, tako zgodaj polastila njena moč. Oči, prej tako bistre, so se mu zalile ter so pričele gledati motno, nekako zbegano. Naslonil je glavo v obedve dlani, pomolčal, nato pa se je ozrl name postrani, kakor naskrivaj, izza prstov.

»Bolí me tisto... bolí! Hudó mi je... saj vidiš! Kadar se spomnim na tisto, bi se najrajši

pretepel! Krivica... krivica peče, bolí, pa čeprav je odtistihdob že petindvajset let! Kolikokrat sem se žalosten spominjal nate in na... tisto!«

Spočetka sem ga gledal in poslušal osupel in nisem vedel, kaj da bi bilo »tisto«. Nenadoma pa me je vroče prešinilo, zablisnilo se je v spominu in ves mali dogodek izza otroških let je stal živ pred menoj.

Tako je bilo:

Ko se je bil Tone kar sredi leta naveličal šole, mi je rekel nekoč na cesti:

»Kaj bi s temi knjigami, ki jih še od daleč ne maram gledati? Vzemí jih in jih prodaj; veliko ne boš dobil zanje, ker so preveč popackane, ali nekaj boš morda le dobil! Če ne pojde drugače, jih daj za desetico, vse skupaj! Kadar napraviš to kupčijo, bova že naredila med seboj, da bo prav!«

Res sem iskal in našel kupca za tiste posvalkane knjige; dobil sem zanje šestdeset krajcarjev. Izročil sem jih materi, da jih pošlje Tonetu, kadar pride Francka iz šole. Mati je položila svetle desetice v malo, okroglo, papirno škatlico, kakršne rabijo lekarnarji za praške. Še zdaj se mi zdi, da vidim pred seboj tisto belo škatlico. Sam pa sem se napotil v gozd, poslušat, kako prepevajo košate bukve.

Drugi ali tretji dan — vroč solnčen dan je bil — sem stal pred hišo, ko je pripeljal Tone mimo težko naložen voz. Imel je par lepo rejenih, močnih konj, ki sta vlekla težko, stopala pa čvrsto in samozavestno. Ne vem več, kaj je vozil, ali so bile

kože, ali je bilo usnje. Nagnil se je s svojega visokega sedeža ter se nasmehnil z vsem širokim, rdečim obrazom.

»No, ali si napravil kupčijo?«

»Sem ... saj sem ti poslal!«

Zgrabil je za vajeti tako trdo, da sta konja vzdignila glavi ter se ozrla.

»Kako ... kaj poslal?«

»Šestdeset krajcarjev! Francko sem poslal!«

»Kam?«

»K tebi!«

Lica, že prej rdeča in svetla, so mu zažarela še močneje.

»Lažeš!«

»Ti lažeš!«

»Še enkrat reci, da si poslal, pa ti dam klofuto!«

»Ná, daj jo!«

Stopil sem k vozu, prav do sprednjega kolesa; Tone je zamahnil ter me je udaril v lice z vso široko dlanjo; nato je naglo pogнал svoja konja ter se ni več ozrl po meni.

Šel sem v hišo počasi, s sklonjeno glavo, brez misli in pameti. Stopil sem v izbo, odprl omaro ter poiskal tisto okroglo škatlico. Škatlica je bila

prazna. Nato sem se napotil v kuhinjo, kjer je bila mati.

»Mati ... kaj ne, saj ste poslali Tonetu tistih šestdeset krajcarjev?«

»Nisem jih!«

Takrat me je spreletel mraz, dasi je bilo vroče v kuhinji.

»Zakaj niste?«

»Saj se Tonetu nikamor ne mudi ... s tem ...«

Izgovorila ni do kraja; sedla je na klop in je sklonila glavo. V roki je držala cunjo za umivanje; tista roka je bila drobna in slabotna, že vsa zgrbljena in izmučena. Pogledala mi ni v oči, tudi me ni poklicala, ko sem šel.

Šel pa sem na polje, s polja v laz, iz laza v gozd, tjà, kjer je tišina najtišja, kjer so bukve najtemnejše. Tam sem legel na tla, v vročici trepetajoč, ter sem skril obraz v vlažno nasteljo. — — —

To je bilo »tisto«, kar je bolelo sošolca Toneta. Natočil sem obema do roba.

»Trčiva!«

Ko sva trčila, sva se spogledala in sva se nasmehnila ter sva si bila bližja, nego v tistih časih, ko sva se podila in razkričavala za cerkvijo svetega Pavla.

PONOČNI SPOMINI.

Upihnil je svečo ter je odprl okno. Noč je bila topla in svetla, veter je pošumeval v kostanjih, globoko v dolini je tiho ugašalo mesto. V neznani radosti je iztegnil roke proti zvezdam.

»Moj Bog, koliko lepote! In vse to, vse to mojim očem!«

Kakor da je bila v tistem trenutku sama nebeška svetloba pljusnila v njegovo srce. Čutil se je popolnoma srečnega; brez pege je bilo življenje za njim, brez strahu, brez dvoma se je sijajno bóčila prihodnost pred njim. Kamorkoli, na desno, na levo, naprej — v vse daljave se mu je zdela pot tako lahka, kakor človeku, ki se mu sanja, da plava svobodno nad žitnim poljem.

Ko je legel ter napol zadremal, je ugledal tik pred seboj njene rjave oči, ki so se tiho smehljale; tudi sam se je nasmehnil.

»Mislim sem, popotnik, da si mi zvezda nedosežna, ki roma visoko na nebu z menoj; mislim sem, starec, da si mi mladost izgubljena, ki jo nosim, spomin daljnodaljni, v tem trudnem srcu s seboj. Glej, zvezda se je približala, svetla mi je padla na dlan; pozdravljena, ti zvesta mladost, ki si bila pri meni še tedaj, ko sem te malodušen objokaval!«

Videl je njene temne lase, njen beli, ozki obraz, njene tenke roke, slišal je njen topli glas. In zaspal je smehljaje, srce polno sladkosti, kakor otrok na večer pred praznikom.

Vzdramil se je opolnoči, natanko opolnoči. Planil je iz postelje, trepetal je po vsem telesu, zobje so mu šklepetali. V izbi je bila tema, nobena zvezda ni več svetila, vse jih je bila popila polnoč.

»Kje sem, kam sem bil zašel, moj Bog!«

Tipal je z rokama, zadel se je ob stol, ob mizo, naposled je našel svečo in jo je prižgal. Ozrl se je po izbi z očmi, še vse belimi od groze.

»Sanje so bile!«

Sedel je na posteljo. Še je slišal glas, ki ga je bil poklical, vzdramil. Čisto razločen je bil, kakor iz sosednje izbe, v katero so bile duri samo priprte. Ni bilo v glasu ne očitaja, ne prošnje; bolečina je bila, ki govori sama s seboj, kliče sama sebi; neutolažljiva; krvavi, izkrvaveti ne more.

»Ivan!«

Čisto od blizu; skoraj je glas še trepetal v izbi, skoraj se je še poznal na zidu — kakor se pozna obraz človeka, ki je bil v izbi, in vonj rože, ki je ležala na mizi.

»Sanje so bile!«

V svojem srcu pa je vedel, da niso bile sanje. V svojem srcu je vedel, da se je vzdramila opolnoči, natanko opolnoči in da je vzkriknila, zaklicala v pusto noč. Zdaj sedi na postelji, komolce uprte ob kolena, glavo v dlaneh. Takó jo je videl. Vmes pa je bilo devet gorâ in devet vodâ, sedem let je bilo vmes. Kdo je položil most čez te gore in vode, kdo iz davnine v to polnoč?

Stopil je k oknu. Veter je stresal črne kostanje, veja je bila ob vejo.

»Le sanje so bile!«

Kje je preteklost? V grobu, sto klafter globokem, pod gomilo - goro. Dolžnik je prečrtal račun, upnik je potrkal na duri. Zazibala, razmeknila se je gomila - gora. Kam, kod? Ni je poti.

Da bi se nasmehnil in da bi smehljaje zaspal, je klical tiste rjave oči, ki so se mu smehljale ob svetlem večeru, pod veselimi zvezdami. Klical je, ni jih bilo. Vzel je knjigo, ki je ležala na mizici ob postelji, odprl jo je in takoj zaprl.

»Vsi lažejo ... pletejo gladke besede, da bi zamolčali tisto strahoto, ki jo nosi vsakdo s seboj in je ne razodene nikomur! Človek je grešil, ali tistega greha ni v nobenem katekizmu. Šel je po svoji poti z lahkim korakom in vedrim licem pa je mimogredé ranil dušo; brez sovraštva, brez zle misli, morda celo s prijaznim nasmehom. Šel je dalje, prepeval je in življenje mu je odpevalo. Nenadoma, že daleč na cesti, je tenko potrkal na srce: cink, cink ... s srebrnim kladevcem. Ustavil je korak, pomislil je, spomin je švignil mimo njegovih oči. Potrkalo je vdrugič, srce je vztrepetalo. Zmerom močnejše, zmerom glasneje, brez nehanja: cink, cink, cink ... Ničesar ni drugega slišal več, ničesar čutil več, ne mislil. Srebrno kladevce je bilo železno kladivo, srce se je zvijalo, je umiralo, umreti ni moglo. Ena sama noč je posoda tolikega trpljenja, da ga ne izkriči in ne izjoče nobena beseda. Noč za nočjo: cink, cink,

cink ... Sladkosti so tiste strahote, ki jih vidi oko ob belem dnevu, ki jih roka lahko otiplje, ki jih sodi in kaznuje hladni razum po hladni postavi. Ali kadar opolnoči, natanko opolnoči ...«

Pogladil se je z obema rokama preko potnega čela.

»Kaj sem jaz edini, ki sem zbodel s tenko buciko v tujo dušo, da je krvavela? ... Sedem let je, kesanja dovolj, časa dovolj za odvezo!«

Upihnil je svečo, zaspal je vroč in nemiren. Komaj je zaspal, ga je poklicalo z mehkim glasom, prav od blizu, prav ob vzglavju.

»Ali že spiš? Jaz ne morem spati nocoj!«

Trenil je z enim očesom, da bi jo videl; samo naskrivaj, izza trepalnice. In je mislil trdoma:

»Saj vem, da se mi sanja. Ali vendar je vse mogoče, da res ne more spati, da je resnično prišla, sam Bog vedi kako, in da govori z menoj ...«

»Ali nič ne veš, kakšen večer je nocoj? Jutri bo moj god. Sedem let je tega, ko si ob tem večeru tiho odprl duri v mojo izbo. Imel si v roki lep šopek, same vijolice, šmarnice in rdeče rože, in si ga postavil na mizo. Nato si šel po prstih do postelje, sklonil si se in si me poljubil rahlo, prav rahlo, zato da bi se ne vzdramila. Jaz pa sem te gledala ves čas naskrivaj, izza trepalnic, in se nisem genila ... Nocoj sem te čakala ves večer, prejokala sem ves dolgi večer, vse do grenke polnoči ...«

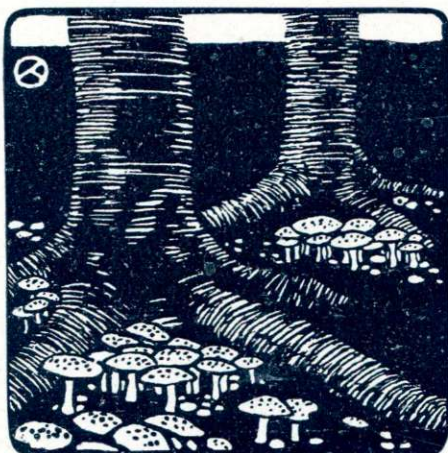
Siloma se je vzdignil v postelji in je strmel v noč.

»O Bog, daj jutra!« ...

Ko je pogledal zjutraj skozi okno, je bilo nebo vedro in veselo, na kostanjih se je svetila rosa, potrkavala je narahlo od lista do lista. Zatisnil je oči in je dihal s polnimi požirki čisti, rezki zrak.

O mladost, o življenje!

Da bi ne bilo noči, te grenke polnoči, ko prihajajo v gosti uboge blodne duše, ob cesti ranjene!

PESMI IZ PISEM.

Prva.

Dalja, nepregledna dalja me loči
od tebe, dragi.
Zavpila bi v svet,
zavpila kakor krvoločna zver:
samo trenutek bi te priklicala rada.

Druga.

Na postaji buta vagon ob vagon.
Zamolkli udarci motijo nočno tišino
in prihajajo do mene.
Šla bi in se odpeljala.
Poljubila bi te gorko, o gorko, in bi se vrnila.

Tretja.

Ves svet, vse življenje se mi zdi pesem,
le za naju krajno peta — za naju.
Srečna sem, presrečna, ko jo poslušam.

Četrta.

Kot ptič so preširne moje sanje,
ne boje se: drzno režejo pot
naprot življenju, koder bova hodila midva,
ti in jaz.
Ali čakaš kot jaz ta čas? —

STARA POMLADNA MISEL NA DOMOVINO.

Nič več ni svinčenosivih oblakov,
nič več dolgočasnih perut pod njimi
in hreščečih glasov. Odpeli so zimi.

Lastovke so razprostrle lahke perotnice
kdovekje — in že iz sinjine letijo žgoleče
pod krov ponižnih domov:

Sem vstala in šla prej ko zarja svetla
čez morje in goré
in zdaj sem tu. Trrrrrrrrr . . .

V solncu pomladnem se sveti zagorska vasica,
v hiši vesela, na poti vesela, na polju vesela so lica,
ozračje je živo in žgoli, žgoli —
Vse se zemlje, svoje zemlje, rodne zemlje veseli.
Misel moja, razpni perutnice še ti! —

NENAPISANO PISMO.

Pred menoj je bel list, čist list, tebi namenjen.
Bel list, čist list záte — — Bukve košate
me senčijo s svojim zelenjem in mi šumijo
simfonijo
korenin, debel, vej, listja, gnezd v vejah,
solnca, pomladi, žejne suše, jeseni, dežja,
vetrov, snega, zime, smrti.

O! — —

Pred menoj je bel list, čist list, tebi namenjen.

Jos. Lovrenčič.

Z VIPAVSKEGA.

Naša dolina! Ustavil sem se vrh strmega brega
in jo pozdravil od Krasa do gor, ki v nje sega
vsa ponosna in mirna, širok veletok:
njive valovi v njem, cvetje njih pene, skala otok.

V sivi zemlji na levi je nekdo tolkel, kopal,
trudno, počasi, kot starec bi v snu vzdihoval.
Stopil sem s steze, čez zemljo se v solncu topečo,
delavca skritega sem pozdravil: »Bog daj srečo!«

Vstal je iz zemlje, ves zagorel, sključen in siv,
starosti grbo med pleči, samo pogled še živ.
»Bog daj!« je odgovoril, in kakor bi zemlja se mi odzvala,
v dušo se mi je njegova beseda vsesala.

»Očka, kako je? Težko kopljete v bregi?«
vprašal sem pol v radovednosti, pol v zadregi.
Spustil lopato je svetlo in zlezel na mojo stran,
dvignil je glavo, pogledal, pozdravil je solnce in dan.

»Hm, tako je, tako . . . Sedemdeset let že nosim,
težko je breme; da ga odložim, že prosim.
Včasih je bilo drugače. Roka mi krepka je ta
delala, žela za tri in hvalila Boga.

Naše trte, kako so gnale, rodile nekoč!
Vtaknil si v zemljo kolči in že vinotoč
drugo si leto nastavil. Zdaj pa koplji in cepi,
škropi! En dan — po vodi vsi upi so lepi.

Bila drugačna so nekdam naša polja.
Oljke so tod zelenele, rodile nam olja —
vrči zdaj kameniti pred hišami še ležé,
pokajo prazni v solncu. Časi beže, beže . . .

Ni več čuti v dolini po cesti voznika
vriskati, pokati z bičem. Veselje od nas se odmika.
Žvižgajo vlaki, avtomobili drče in pojo
starim časom in nam, njih ljudem, v slovo.

Časi, življenje — vse beži mimo človeka kot veter.
Danes že ali jutri odpre mi sveti Peter
vrata v nebeški raj in mojih časov spomin
pojde z menoj. Za mano bo delal, trpel moj sin . . .

Zbogom!« Povesil oči je, zamahnil z rokó in pozdravil,
skríl se v zemljo in samega me ostavil.
Naša dolina! Poznale je niso več skoraj oči,
kakor večer so pale nanjo sence zabljenih dni.

Alozij Remec.

BOG.

V vesoljstvo neizmerno zakopan,
pogledom skriva zemlja Ga globoka,
in jasen je ko v solncu beli dan,
ki smeje se z nebeškega oboka,

kot črna noč tako je ves teman,
skrivnosten kakor duša je otroka,
a če bi ga imela moja roka,
bi duši vendar še ostal neznan.

Janko Samec.

STAREC SPOMLADI.

Življenje — sen.
Tiho zašumel je gaj v srebrni noči,
kakor v snu.
Tiho zablestel, ugasnil dan je majski,
kakor v snu.
Tiho, ah neslišno šla mladost si mimo,
ti življenja bujna vesna, tiho,
kakor v snu.
Tiho šlo si, drago solnce vesne moje,
čez neskajena nebesa njena, tiho,
kakor v snu.
Tiho, ah neslišno, s plahimi koraki
je prišla splahnelih lic starost upadla,
kakor v snu.
In za njo gre smrt s koso, z očesom votlim,
tiho, tiho gre odmerjenih korakov,
kakor v snu.

Milan Kuret.

SLOVO.

Zdaj moje, glej, ženske roke: so napete
in vesla že pljuskaajo v jezne valove.
Na morje brezdanje tam parnik odplove
in časa minute, sekunde so meni preštete:
Izpusti verigo, Ivane!

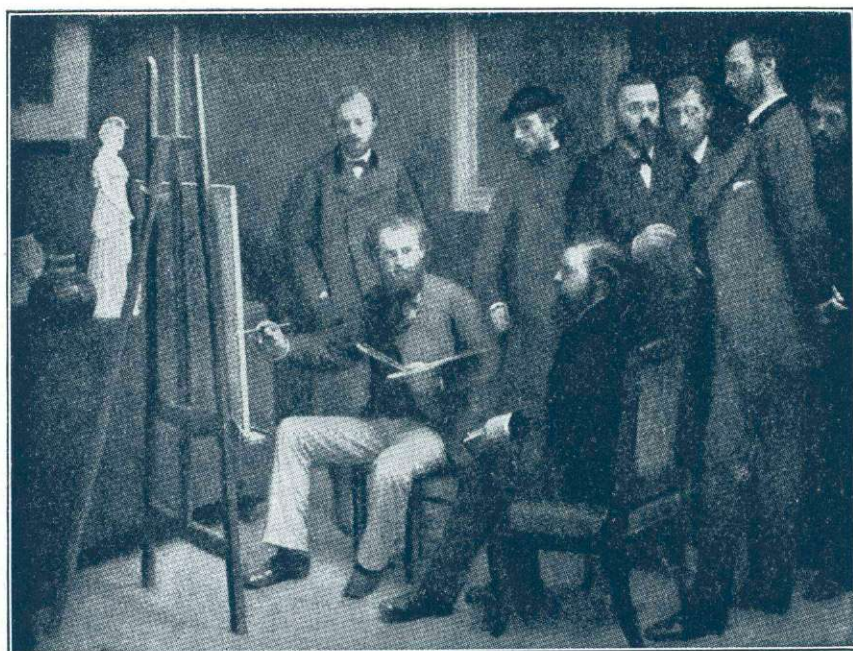
Oblaki podé se in strele ognjene?
Ob uri poldanski mrači se? Jaz v noči
poženem si barko brez tvoje pomoči,
naj vihre prihrujejo, močijo pene!
O, hvala ti, dobri Ivane!

Addio! — Drvijo vetrovi tuleči
čez vodo in dvigajo barko v nebesa,
že suče v žrelih jo morskega plesa —
Ne roka, ne tvoje oko je ne more doseči:
In ti ne verjameš, Ivane?

P. D. Butkovič.

E. Manet: V kavarni.

Fantin-Latour: Ateljé v Batignollesu.

DR. JAKOB ŠILC: ENRICA VON HANDEL-MAZZETTI IN NJEN ROMAN.

(Konec.)

Roman Jesse in Marija je zopet slavospev oni ljubezni kot v Meinradu, ki je bila vedno last Kristusove Cerkve, dasi so jo večkrat viharji življenja in človeške strasti preraščale. Kolikor više se je dvignil Jesse do razumevajoče in odpuščajoče ljubezni, toliko se je dvignil tudi do Kristusove Cerkve. Marija, neuka posvetne modrosti, je vredna nasprotnica lepega učenega junaka in prava zastopnica katoliškega duha, ko si izčisti svoj značaj v zmislu te ljubezni in nastopi misijonsko pot kot sveta Agata, da prinese zadnjo tolažbo Jessetu v ječo.

To je zopet pravi katoliški roman in ima več katoliškega duha v sebi, kot vsi nasprotniki Mazzetti, ki so hoteli videti v romanu protestantovsko in tudi modernistično tendenco. Kajti vse ravnotežje dejanja in usoda oseb je mogoča le na podlagi katoliške etike. In kdo je doslej našel približno tako pristrčne glasove za izraz Marijinega češčenja, kdo je doslej tako naslikal poezijo praznikov v življenju ljudstva? To je mogla le globoko s katolicizmom prežeta umetniška duša. Le ona je mogla pojmiti moralno visokost takih udov Kristusove Cerkve, kot je pater Kamilus, brat Marije, ki govori svoji sestri: »Ali ne veš, da duhovni nimamo bratov in sestra po mesu? V Kristusu so vsi ljudje naši bratje, naj bodo dobri ali slabi, svetniki ali morilci, kristjani ali krivoverci. Tudi krivoverec Jesse je tvoj brat.« Ibsen je poizkušal v svojem Brandu konstruirati takega človeka za našo dobo, Mazzetti jih je našla vse polno že v zgodovini katoličanstva.

Seveda je resnicoljubnost pisateljice zahtevala, da je naslikala za zgodovinsko sliko tudi take zastopnike katolicizma, ki kažejo, koliko se je na čisti ideji nabralo tudi zgodovinskega prahu. Župnik Wolf, ki zmerja svoje farane v najbolj robatem tonu, je pravi tip pomanjkljive izobrazbe duhovščine v časih po tridesetletni vojni. A ne samo komično figuro njegovo nam pokaže pisateljica, tudi njegovo dobro srce nam razkrije, v katerem se najprej vzbudi sočutje do premagane Jesseta, dasi mu je nekda vso faro zapeljal. Tako je pri vseh osebah. Slabosti in pomanjkljivosti so ji le navlaka časa in milieja, sredi katerih nikoli ne pozabi večne luči, ki plamti v časih svetleje, v časih motneje v vsakem po božji podobi ustvarjenem bitju. V opatu, predsedniku reforma-

cijske komisije, vidimo skoro nečloveško strogoost v izvrševanju postave; nekateri so hoteli videti v tem zasmehovanje katolicizma, a kaj ima eksekutivna oblast, ki je le postulat ustavnih razmer, opraviti s čistostjo katoliške ideje, naj se vprašajo sami. V Meinradu smo videli grozovitosti protestantovske justice, sedaj katoliške. To je bil produkt časa in razmer, v dvajsetem stoletju ga ne moremo drugačnega napraviti. Tudi Jesse očita opatu, da dela iz sovraštva, a on odgovori: »Ne ker Vas sovražim, ampak ker Avstrijo ljubim.«

Ni mi treba omenjati drugih v romanu predstavljenih bodisi ljudskih, bodisi intelektualnih zastopnikov katolicizma, poudarjam le, da se tudi to delo bere kot apologija katoliške vere, čeravno ne kot apologija vseh oseb, ki so živele v njej. Povsod vlada historična pravičnost, ne malenkostna, ampak velikopotezna, ki nasprotniku rajša več prizna kot manj. Ljudje s polnim žarom svojih idej si stopijo nasproti, vse svoje najvišje zastavijo v boju zanje; tako se šele izkaže velikost enega ali drugega. In Mazzetti je velika v svoji objektivni, pravični sodbi. Nikoli ne kaže svojih oseb v luči nasprotnikovega naziranja, ampak vsak nosi merilo za svoje dejanje sam v sebi; kolikor stremi k svojemu za prav spoznanemu idealu, toliko je pred seboj in pred nami opravičen. A kolikor spozna na tem potu anima naturaliter christiana svoj boljši jaz, toliko bliže je katoliškemu idealu pesnice, odpuščajoči in žrtvujoči se Kristusovi caritas. Ona je svetilnik, h kateremu vodi Mazzetti vse svoje osebe, vsak gre v svojem očiščenem mišljenju k njej, zavedno ali nezavedno, saj v njej kulminira pot vsega človeštva. Kolikor se osebe dvignejo do nje, toliko bližje so ena drugi, da se lahko spoznajo: Jesse in Marija ugledata spravljeni most ljubezni šele po dolgem trpljenju, v katerem se osvobodita njuni duši vsega posvetnega napuha. Ako Jesse še vedno ostane nazunaj nasprotnik katolicizma, naznotraj se je vendar povzpел do njegove najvišje vrednote in občutil njeno osrečujočo blaženost. Tako piše pesnica apologijo katolicizma, drugače seveda abstraktni teolog.

Kako dobro je pogodila zgodovinski tok, kaže to, da učenemu Jessetu ni postavila nasproti učenega katoliškega teologa, ampak Marijo, ženo iz ljudstva. V Jessetu, ki hoče na religiji samo lepoto, je pokazala z renesanco prepojeni protestantizem,

prosveto, ki hoče ljudstvo intelektualno dvigniti, a ne pozna potreb njegovega čuvstvovanja. V Mariji pa je utelesila najgloblje versko čuvstvovanje ljudstva, ljudski katolicizem, ki je bil najlepši v svoji čudežni veri, ki pa je imel tudi v svoji najčistejši formi vse polno kali, da se je mogel iz njih razrasti plevel praznoverja, praznega pobožnjaštva. Saj to je bila podlaga, da se je protestantizem pojavil. Na protestantovski strani prevladuje intelektualni moment, tako nam je razumljiva ena najlepših oseb v romanu, učitelj Landersperger, po Jessetovi smrti potujoči pevec brez doma. V svoji polizobrazbi vidi v Jessetu odrešenika, kateremu ohrani zvestobo do groba.

Historično ozadje je dovršeno do vseh detajlov. Kako je dobro pogojena historična slika v tipičnih scenah: protestantovska svatba, katoliška procesija, stanje drame, protestantovska cerkvena pesem in češčenje Marije v katoliški, z ljudskim duhom prežeti pesmi. Katoliška religiozna poezija je v resnici vedno bolj koreninila v narodnem duhu kot protestantovska s svojo bojevitostjo.

Vedno ima v izobilju barv, da vsa občutja predoči s pristnostjo realnega življenja. Pristrčnost rodbinskega življenja in toploto religioznega čuvstvovanja ravnatoko obvlada kakor robotost in kremenitost ljudskega govora ali s strastjo in živalsko besnostjo nasičeno atmosfero, ko ljudstvo gleda kri obsojenca.

Tu je prvič konsekventno uporabljen samo njej lastni historični stil, ki je bil v Meinradu še bolj v povojih. Izmed vseh poizkušenj, kar jih je rodilo stremljenje moderne po izrazitosti, po časovni in lokalni koloraturi, je Mazzetti dosegla vrhunec popolnosti. Po lastni izjavi je izsledila svoj historično barvani dialekt, ko je na licu mesta, kjer se vrši dejanje, poslušala različne staneve v njihovem občevanju. Te oblike je primerjala z onimi, ki jih je našla v starih knjigah in listinah, da je dobila posluh, kaj je v dialektu staro in kaj novo. Potem ji je kar sama hitela iz prstov ta čudovita koloratura, ki daje romanu častitljivost starih foliantov. Seveda je dialekt le stopnjema uporabljen; najbolj robot je v ustih najnižjih slojev, nekoliko bolj gladek pri glavnih osebah, izobraženci govore pa v pismenem jeziku. Kako spretno obvlada historični stil, kaže priznanje filologov, da bi bila pesem, ki jo poje Landersperger za ujetim prijateljem in pozivlja ljudstvo k uporabi, lahko zložena od kakega sodobnega pesnika.

Knjiga je prinesla pisateljici zaslužen slavo, da so ji soglasno priznali prvenstvo v zgodovinskem romanu. V njem je dosegla njena umetnost

višino, kjer je znanje enako hotenju. Na tej poti je žela le slavo, tako z naslednjim romanom »Arme Margaret«. (1910.)

V Meinradu je tvorila zgodovina samo okvir, v ospredju je bil religiozni problem, v Jesse in Mariji je bil obdelan religiozni problem sredi zgodovinskih sil, v Margareti stopita zgodovina in religija v ozadje, problem je predvsem čisto človeški.

Kompozicija in značaji zopet zelo spominjajo na prejšnja dela. Na svojo moč in zavest ponosni junak je sedaj katoliški poročnik Herliberg, vreden naslednik Mac Endola in Jesseta. Prej je bila ženska mučenica katoliška Marija, sedaj protestantinja Margareta. Kakor je pisateljica vodila Jesseta do one višine, kjer triumfira vserazumevajoča in odpuščajoča moč ljubezni nad človekovo pomanjkljivostjo in njegovimi strastmi, kjer se čisto človečanstvo izliva v reko katoliške vere, tako tudi sedaj pripelje divjega brutalnega vojaka do iste etične višine.

Poročnik Herliberg je poslan s četo Papenheimovcev v Steyr, da prisili Margareto, vdovo protestantovskega voditelja, z grdim ravnanjem h katoliški veri. Kakor pripoveduje zgodovina o grozovitosti, krviželjnosti in zunanji pobožnosti Papenheimovcev, tak je tudi Herliberg. Zrastel je od mladega v taboru med podivjanimi vojaki, matere ni poznal, samo škapulir je nosil kot spomin nanjo. Nedosežno nam prikaže Mazzetti divjost in vehemenco mladega častnika, krasnega dečka, ko dirja s svojimi junaki skozi mesto Steyr, najpostavnejši in najmočnejši med njimi on sam. On, ki je pobil v enem boju dvesto kmetov, je odločen, da hitro izvrši svojo nalogo, saj to ni njegovo delo, da bi se z ženskami boril. A ni šlo tako naglo, kot si je predstavljal. Margareta je mučeniško stanovitna, češ: »drevesa ne cveto na povelje«. Kako bi mogla pustiti vero, ki ji je edina dedščina po očetu in materi? Po tej ekspoziciji naraste dejanje kot mogočen plaz, ki z nevzdržno silo dere do konca. Že drugi dan napade poročnik nasilno njeno žensko čast, da mu komaj ubeži sredi mraza in viharja v katoliško cerkev, kjer jo najde nezavestno katoličan Zettl. Ona je sicer luteranka, a ženska čast je dobremu meščanu sveta. Zato vloži tožbo zoper hudodelca, ki ga čaka najhujša kazen. Lahko bi se z lažjo otel, a če je grešnik, propalica noče biti. Od tu se njegov značaj dviga. Ko od njegove surovosti na smrt bolna Margareta še prosi zanj usmiljenja, ki ni matere poznal, ki je njenemu otroku dal mleka, se vzbudi v njem vsa dobra človeška narava, da jasno izpove svojo krivdo in prihrani Margareti

daljnje muke zaslišbe. V njem vzvalovi spoštovanje in veliko čuvstvovanje plemenitega človeka pri pogledu na njeno usmiljenje, da radovoljno sprejme smrtno kazen. Žena pa, katero je hotel onečastiti, prosi na kolenih zanj pred sodniki in teče na morišče med surovo drhaljo, da ujame od sulic prebodeno truplo v svoje naročje in mu dene škapulir okoli vratu. Zadnjič so še njegove oči zasijale, a to svetleje nego vsa solnca.

Zopet imamo podoben problem kot v Jessetu: Gledamo, kako se iz bestialnih strasti dviguje plemeniti človek, kako se iz verske grozovitosti in divjosti dviga krščanska ljubezen, kako se motna duša izčisti ob solncu nesebične, vseodpuščajoče in požrtvovalne ljubezni. Tako je Mazzetti prej vodila protestanta Jesseta, tako sedaj katoliškega Herliberga. Solnce onega velikega usmiljenja je prej sijalo iz katoliške Marije, sedaj iz protestantovske Margarete, a ne zato, ker je protestantinja, ampak ker je ženska, ki so v njej dosegla čista človeška nagnjenja tako stopinjo popolnosti. V Margareti je prikazala »das ewig Weibliche«, žensko naturo v vsej njeni čisti vzvišenosti. Čeravno nima teološke vere, se vendar ne razlikuje od katoliških mučenic. »Ona spada k nevidni Cerkvi Kristusovi,« pravi Mazzetti v nekem pismu. Saj smo že poudarili njeno misel, da se človek toliko približa katoličanstvu, kolikor se dvigne do polne, nesebične ljubezni do bližnjega, do one vsebine, katero je oznanil Kristus in ji dal nadnaravno božjo sankcijo. Ne zunanjo, ampak notranjo signaturo poudarja Mazzetti.

Ni pa tu nikakega koketiranja s protestanti, kakor je sploh versko vprašanje v ozadju, ampak ves roman preveva duh katoliške etike, ki izžareva iz vsake scene in iz vsakega stavka. V središču dejanja je katoliški zakramental, škapulir. Ob škapulirju, katerega se oprime uboga Margareta, se ustavi divja strast Herliberga. On je bil edini spomin na mater in upanje na pomoč nebeške Matere, da ne bodo oni zapuščeni, ki ž njim umrjo; ta škapulir obesi umirajočemu luteranka Margareta okoli vratu.

Kdor zna vse dejanje tako vglasiti, njemu ni treba še povrhu izražati simpatij s to ali ono stranko, s to ali ono osebo. Mazzetti pokaže po duševnem razvoju oseb pot do onega ideala, ki je vedno čist svetil v katolicizmu, naj je val časa naplavil še toliko proda in skalovja. Pod takim solncem so v vseh dobah rastli možje, kot je meščan Zettl, ki v svoji neomajni pravičnosti pomaga preganjani luteranski ženski do pravice, čeprav mora katoliški poročnik v smrt, ali pobožni stotnik De Layre, ki se sredi podivjanosti aske-

tično biča. Tudi pisateljica je vsem ljudem pravična in ne taji, da so tudi ljudje izvun katoliške konfesije dospeli do velike popolnosti. Če so jo dosegli celo plemeniti pogani, zakaj bi je ne ljudje, ki so slišali Kristusov nauk? Pojmov pa ona ne kali; katoličanstvo pokaže ravnotako v jasnih konturah, kakor ostro izkleše svoje značaje.

Dasi ne razvija zgodovinskih problemov, je vendar tudi to pravi zgodovinski roman. Vse osebe govore, mislijo in se gibljejo v mejah svojega časa. Zgodovinski milié je ugledan z vso instinktivnostjo močne fantazije, v kateri se je vsa suhoparna učenost razkrojila v življenje. Vojaško življenje mase in poveljnikov je tako verno naslikano, da se Wallensteinov ostrog lahko skrije. Nič slabše niso pogojene scene iz meščanskega življenja v starem Steyru iz leta 1627.

V Arme Margaret utripljejo zadnji odmevi zadušenega protestantovskega gibanja, ki se je začelo v Avstriji za vlade cesarja Matija okoli leta 1612. Bila je to najtežja in za katolicizem najnevarnejša doba, saj so bile v njej skrite kali za težki čas tridesetletne vojne. Zato se je Handel-Mazzetti šele nazadnje upala seči vanjo s svojo roko, zato jo je tudi obdelala v najobsežnejšem romanu, ki ga sama imenuje svoj chef d'oeuvre, Stephana Schwerdtner.

Kot uverturo pa je poslala v svet 1908 epske pesnitve »Deutsches Recht«. Deutsches Recht je bil običaj pri starih Nemcih, da je bil na smrt obsojeni pomiloščen, če ga je kaka devica izvolila za svojega ženina. Ta motiv je porabila Mazzetti, da je zapela novo variacijo o odrešujoči moči ljubezni. Snov ni zgodovinska, ampak mitična, podlaga je dala celo slovanska, menda poljska narodna balada, ki pripoveduje, kako se vzbudi deklica od smrti, ko ji razbojnik sname prstan z roke. Oba motiva sta sicer last vseh evropskih mitologij. Mazzetti je pravljico ovila z zgodovinskim koloritom leta 1612. Ne samo dialekt je historičen, tudi zgodovinsko merodajne osebe iz mesta Steyr, Händel, Madlseder, nastopajo v pesmi. Ž njimi je dosegla tak uspeh, da so neposredno poleg nje omenjali Goethejeve balade. Epična nit, na kateri je nanizana vrsta baladnih biserov, je ta: Razbojnik stopi v rakev, da bi uropal mrtvi deklici dragoceni prstan, a omamljen od njene lepote, jo poljubi na obraz, nakar se ona zbudi. Vzame jo v roke in odnese v Steyr. A ko zvedo, da je razbojnik, mora bežati. Hrepenenje ga žene nazaj, kjer ga ujamejo in obsodijo na vislice. Tu pride Gretka, prosi zanj in položi kljub vsem grožnjam sodnikov svoji roki v razbojnikovo dlan; da ga reši smrti, hoče biti njegova žena.

Realistika sodobnega Steyra in pravljčni ton sta čudovito spojena v tej pesmi, ki je sijajen dokaz njene plemenite epike. Okorni, primitivni verzi brez koketerije modernih baladnih pesnikov, se slišijo kot bi jih recitiral neuki poet iz leta 1600., ne pa moderni pesnik. In vendar je ta preprosta, hote neokorna oblika plod dolgih študij in resnega stremljenja, dasi se ne pozna, da je že tretjič popravljena in prenovljena.

V pravljčni svit je zavrt preludij k veliki zgodovinski povesti Stephana Schwerdtner, od katere sta sedaj izšla dva dela 1913. Zopet je glavni tema boj humanistično prepojenega protestantizma s katoličanstvom, boj kulture s staro religijo. Protestanti, na čelu jim rodbina Händel, reprezentirajo kapitalistično in administrativno moč mesta Steyr. Sam cesar Matija jim je naklonjen, saj mu je pripravljen Joachim Händel samo iz patriotizma oborožiti novo armado zoper Turke. A istočasno začne Joachim tudi neizprosen boj proti kulturno zaostalim katolikom, ki jih trumoma osvaja njegova velika osebnost, kajti v njem občudujejo simbol pravičnosti in jeklene odločnosti. Le v samostanu je še živo ognjišče katolicizma; a tudi tam ugaša. Po opatovi smrti, ki je z nadčloveško energijo branil stare pravice, sicer vstane veliki pridigar in asket Albert, a neodločni in omahljivi naslednik starega opata se da ostrašiti, da še njemu zveže roke. Ne iz katoliške inteligence, iz ljudstva vstane v goreči devici Stephani sveti ogenj katoliškega navdušenja, ki da lahkoverni množici odpornih sil. Ob njej se zlomi Joachimova energija, kakor nekdanj Jassetova ob Mariji. Več so ji božje postave kot Joachimove. Zato zbere s patrom Albertom pobožno procesijo, da bi Gospod odvrnil kugo od njihovega mesta, ne meneč se za Händlove odredbe, ki je posebno še prepovedal katoliške procesije na božja pota, da ne bi zanesle bolezni v domače mesto. Kajti ne samo kugo, z zdravstvenimi odredbami je hotel tudi katoličanstvo zatreti, saj je iz varnostnih ozirrov tudi zaprl katoliške cerkve in šole. Kakor uničujoči vihar je varuh postav v svoji jezi. Stephana mora na sramotni oder, kjer ji pljuska v obraz, uklenjeni v verige, vsa brozga mestne izkvarjenosti. A ne za katolike, za Händla postane ta čin usodepoln. Lastni sin mu je nepokoren in osvobodí Stephano, ki sramote skoro umira. Oskrunjena čast nedolžne ženske mu omaja spoštovanje med lastnimi prištaši, med katoliki pa podere zaupanje v njegovo pravičnost, da spoznajo najbolj lahkoverni njegove resnične namene. V Steyru izbruhne upor, katoliki zažgo Händlove delavnice, kaj za to, če so voditelji obsojeni na vislice! Katolicizem vstaja z

nevzdržno močjo, prestol vsemogočnega župana se maje. A od vseh najhujši udarec je v lastni rodbini, kajti sin, njegovo največje upanje, se zaljubi v katoliško Stephano.

Ta roman je sinteza vse ideelne in umetniške vsebine Mazzetti. Nikjer si ne olajša svoje naloge, povsod izkuša doumeti in predstaviti najgloblje motive obeh strank. Z vsem zanosom svoje umetniške fantazije je naslikala veliko osebo protestanta Händla, plemenitega in jekleno odločnega župana. Učenost in izobrazba protestantov je dosegla v njem svoj višek, v tem znamenju se on bori proti katolikom, ki so bili pozabili na posvetno učenost, ko so varovali svoje večne, nadzemske ideale. Pred nami stoji velik, ker ga vidimo, da dela v zavesti poštenega prepričanja za svojo idejo.

A kaj katoliki? Kdo naj bo enakovreden protiutež prosvetljenemu Händlu? Nekdaj je nekuka Marija religiozne prasile ljudstva peljala do zmage, v katoliški religiji očiščeni človek je triumfirал nad svetom; tudi sedaj zasveti katoliški etični ideal v devici Stephani kot solnce, pred katerim oblede vse zemeljske luči. Pred njenim altruizmom je Händlova skrb za blaginjo mesta tako medla kot animalični čut samoobrambe pred krščansko ljubeznijo; protestantovska izobrazba in kultura izgine pred njeno globoko vero v Boga tako, kot vsa posvetna učenost pred Kristusovim naukom. Ona je med lahkovernim ljudstvom to, kar pater Albert med duhovniki. Naj omenim le slučaj kuge. Celo mesto trepeti v strahu pred njo, ko naplavi voda na prod mrtvo truplo. Župan Händel si sam upa v bližino in pomiri ljudstvo, da ni nevarnosti. Od vseh strani mu grmi hvala in slavospev. A kuga je v resnici prišla v mesto, tam pod samostanskim ozidjem se je zvrnil kužni vojak, ki se je z zadnjimi močmi priplazil v mesto. Sam pater Albert ga vidi s stolpa, kamor ga je zaprl kot hujskača prior po ukazu Händla. Kmalu bo črna smrt morila po mestu. O ne, ljubezen je močnejša kot strah pred smrtjo; pater Albert spravi kužnega vojaka v svoje stanovanje, ga zdravi, tolaži, hrani, da bi ga pripravil na srečno smrt. Morda je najveličastnejša scena, kar jih je ustvarila bogonadarjena pisateljica, ko Albert sklonjen hrani kužnega, a bestialni vojak ga izkuša z zadnjimi močmi pritisniti na svoj kadaver, ga zadaviti in oropati. Pri tem misijonskem delu pa mu pomaga Stephana; duhovni sobrat in prijatelj Albertov si ne upa, ona nese zadnjo popotnico za bolnika v črni stolp.

Ideja, ki rodi take značaje, ne more propasti, ampak samo zmagati, in pisateljica, ki jo zna upo-

dobiti, je katoliška umetnica in taka dela so katoliški romani.

Zdi se, kakor bi bil poetični zaklad Mazzetti neizčrpljiv. Sijajen dokaz je ta njen poslednji, še nedovršeni roman. Sicer smo že srečali take osebe včasih manj, včasih bolj natančno predstavljene, pater Albert spominja na patra Kamila v Jesse in Marija, stari opat na opata v Meinradu, Stephana na mučenico Margareto, deloma tudi na Marijo, Joahim Händel na Mac Endola, Jesseta itd., a nobena ni ponavljanje, ampak le poglobljene prejšnjega. Videli smo že prej, kako zna predočiti ves življenjski tok od najnežnejše scene, ko duša z dušo govori, do najbolj realistične, ko se izraža prekipevajoče zdravje ljudstva v vsej svoji pristnosti in robatosti, in od najlepših religioznih momentov do scen, v katerih si daje duška bestialno pobesnena žival v človeku, — a ne še v toliki raznovrstnosti in tako lahkotno obvladane. Občudovali smo v Arme Margaret jadrno, z nevzdržno silo svojemu cilju nasproti hiteče dejanje, v Jesse in Marija je parkrat zastalo, v Meinradu

je bilo še vse neokretno, — zdaj gre kot vihar, ki ne vpraša, kam, ki si sam dela svojo pot. Historični kolorit je bil že prej tako močan, da je zadosti, ker je moč njenih barv enaka ostala. V ljubeznipolnem vglobljenju v vse značaje, v objektivnem predočanju najvažnejših motivov verskega boja pa je prekosila sama sebe in te hvale ne more skrhati to, če omenim, da tudi v tem romanu Mazzetti ne sega v nepreračunljive globine človeške osebnosti, ampak prikazuje samo njih elementarne sile, ki gredo ravno svojo pot.

Morda je v mejah historičnega romana meja Mazzettine umetnosti, — ko se je lotila v Brüderlein und Schwesterlein modernega življenja, se poizkus ni obnesel, — vendar je njen pomen že zdaj tako velik, da seže čez nemško mejo do vsakega literarno naobraženega. Noben velik korak v umetnosti ne more biti omejen samo na eno narodnost. Kdor bo pisal katoliški ali zgodovinski roman, ne sme prezreti njenih umetniških in ideelnih pridobitev, ako noče ostati reakcionaren samouk.

□ □

□ □ □

□ □

NARTE VELIKONJA: STRIC.

Samo poldruugo leto je bil France starejši od Stanka, pa so ljudje pravili, da je Stankov stric in se norčevali, kamor sta šla. »Ti!« ga je klical Stanko, a rekli so, da mu mora praviti: »Vi!« — da ga mora nazivati: »Stric!« in ubogati ga. — Devet let je bil star, pa naj bi bil stric! — Kovač Matija, ki žeblje kuje, je stric; res je majhen in leze skupaj, pa je star. (Kadar je človek star, postane otrok, je rekel večkrat Stankov oče Francetovemu.) — Strica se ne sme tepsti, to je vedel Stanko dobro; s Francetom sta se pa tepla. Kolikokrat sta vrgla drug drugemu kamen ali poleno! — Francetova mama je vedno kregala le Stanka.

Okoli enajste ure je prijokal Francetov oče v Stankovo spalnico, vrgel se z obrazom na vzglavje in zajokal:

»France, France moj, kje si?!« . . .

V prvem hipu je Stanko skočil pokoncu, ves prestrašen ni vedel, kaj pomeni vse to. Njega pa je bilo joka v temi groza.

»Mama!« je pridušeno zaklical, se ozrl, zavedel, pomencal oči in spoznal Francetovega očeta po glasu, ki je zahlipnjeno ponavljal:

»France moj, France moj!« . . .

Stanku se je zdelo čudno, da joče. Saj je še njega bilo sram solze. Tako star — pa joče! — Ko se je deček popolnoma zavedel, mu je bilo tesno pri srcu, sam bi zajokal, da je le videl solzo in žalosten obraz.

»France, kje si?!« . . .

Starejši je bil kakor Stankov oče, pa se je tako jokalo; svojemu očetu Stanko ni videl še solze v očesu. — Težko mu je bilo molčati, zato se je zaspanec ojunačil in pripomnil:

»Saj je v izbi!«

»Otrok, ti ne veš!«

Objel ga je, dvignil iz postelje, pritisnil k sebi in ga poljubil na lice.

»Stanko moj, France je umrl!«

»Saj nisem Vaš; mamin sem.«

Starec ga je še pritisnil na lice in ponavljal:

»Tudi moj si!«

Stanka je poščegetala brada na licu; vedel je, da se je zgodilo nekaj žalostnega, ker je France umrl. Jokal bi bil najrajši, a brada, brada ga je ščegetala in zasmel se je naglas.

Starec ga je spet izpustil na posteljo kakor kamen, se obrnil v stran in kliknil polpridušeno, skoro z grozo:

»Kakršen oče — njegov je! — Ti nehvaležni otrok!«

Stanko je čutil, da je storil krivico; zakaj in kakšno krivico, tega ni razumel. V oči so mu tiščale solze kakor v dimu, obrnil se je na obraz in grizel rjuho, da ne bi jokal.

Kaj mu je napravil? Zakaj se mu je zasmel?

Rekel bi mu kaj, odpuščanja bi ga prosil — pa zakaj? — Ščegetal ga je in njemu to težko del! Vse to je vedel! — Včasih je oba — Franceta in njega — posadil na koleno, prijel za uho in ju ščegetal. Brr . . . Če sta skakala, sta pa bila z glavo skupaj. Obrisal si je solze ob tej misli; ne, zdaj ga ne bo prosil odpuščanja — sam je kriv.

Pogledal je izpod odeje; ni ga več bilo ob postelji.

»Mama!«

Vedel je, da je ni v sobi, a bilo mu je tako tesno.

»Mama!«

V temi ga je bilo vedno strah. Če je bežal zvečer po poti, se ni ozrl. Pod boso nogo je nekaj šumelo, za njim nekaj padalo — strah je bil to, čeravno so ljudje trdili, da je pesek. — Če je sam ležal v sobi, je rastlo okno vedno bolj in bolj; ko je udarila veja po šipi, je smuknil pod odejo, vlekel sapo nase in poslušal, kdaj se odpro vrata. Naredil si je majhno luknjo v odeji in gledal v okno — to okno je rastlo tudi takrat, kadar je mižal.

»Mama!«

Nikjer glasu. Da bi vsaj vedel, kje so hlače!

Vstal je; ko je stal sam sredi sobe, ga je strah minil. Otikal je na stolu hlače, a se dolgo ni mogel obleči; levo nogo je vtikal v desno hlačnico, desno v levo; desno nogo v desno hlačnico, pa je bila leva obrnjena.

V oddaljeni sobi je čul jok.

Odprl je vrata, v tretjo sobo so bila priprta. Luč je bila v njej, ljudje in zategel jok.

Kdaj so ti ljudje prišli?! — Dva dni že ni smel Stanko v sobo, po prstih so stopali mimo, pred oknom ni smel nihče vpiti, a zdaj, zdaj so smeli noter ti ljudje, nemir delajo in jočejo!

Šinilo mu je v glavo, da je France umrl. Čudno je to! — Ko je sosedov Lojze umrl, so tudi jokali, samo Janez se je smejal, ker mu je mama dala Lojzove zajčke.

Umreti — to mora biti res čudno, čudno; hotel je videti.

Splazil se je v sobo. Sosedi sta bili ob Francetovi postelji, Francetova mama je jokala ob peči naglas, zateglo in težko, da so mu prišle solze na lice, njegova mama si je brisala oči, oče je prižigal oljnato lučko na oknu.

Neopažen je došel do postelje. France se je smehljaj, čudno smehljaj, sosedu sta mu bili oblekli že belo srajco in nove hlače.

Zato ker je umrl! — Kadar kdo umre, je praznik.

Nagnil se je k njemu in vprašal.

»Kam pojdeš, France? — Ali si umrl?«

Sosedu sta vzkliknili in ga izpustili. Bledi in preplašeni sta se ozrli po sobi in nato vanj.

»Moj Bog, kdo je?!«

»Jaz!«

»Stanko!«

»Kaj hočeš?«

»Videti, kako se umre!« je stisnil boječe skozi zobe in pogledal skozi solze.

Oče ga je uzrl, stopil k njemu in ga prijel za roko.

»Pojdi! — Bolezen se lahko prime!«

Odprl je vrata in ga potisnil v drugo sobo.

Njega pa je bilo groza; Francetov obraz se mu je tako čudno smehljaj. Stisnil se je ob podbojih, poslušal in gledal.

»Prevelik je ta telovnik!« je rekla sosedu.

»Ujemite ga nekoliko,« je pripomnila druga.

»Shujšal je.«

»Pa vzemite Stankovega, manjši je nekoliko,« je rekla njegova mama.

»Telovnik! — Ne!« si je zašepetal. »Bolezen se ga prime!«

Odprl je naglo vrata v svojo sobo, v kotu je stala omara; v njej je imel obleko. Zlezel je vanjo, snel s kljuke telovnik, sedel v kot nanj in priprl vrata omare za seboj.

»Ne!«

Prišla je mama za njim. Našla ga je, čeravno je bila v omari taka tema, da še roke ni videl.

»Kaj delaš?« se je začudila, ko mu je posvetila s svečo v obraz.

»Ne dam!«

»Stanko!«

»Ne! — Prime se ga bolezen!«

»Saj ga ne boš več nosil . . .«

Zbolelo ga je: nov telovnik — pa bi ga ne smel več nositi!

»Ne, mama, ne dam!«

Iskala je v omari, nato položila svečo na mizo.

»Ne, mama!«

Zaprosil je, otikal telovnik pod seboj, dvignil ga na kolena in ga gledal. Hudo mu je bilo.

Sklenil je, da ga ne pusti.

Začudila se je.

»Ti ga imaš?«

Prijela ga je, dvignila ga; med kolena je tiščal telovnik. Iztrgala mu ga je; ko mu je razklenila prste, je zavpil.

»Mama!«

Sosedi sta prihiteli prestrašeni gledat, tudi oče je prišel. Videl je njegove solze in se nasmejal.

»Stanko — pa joče! — Ne boj se; ne bodo ga vzeli!«

Obrnil se je proti ženi in menil:

»Saj je vseeno, kako je oblečen! — Rabil tako ne bo tam. Oblecite mu, kar ima! — Ljudje ne opazijo tega. Saj je pač vse dobro.«

Čudno ga je pogledala, tudi Stanku je bilo čudno pri srcu. Izpustil je telovnik, povetil oči in se hotel izmuzniti iz sobe. Zaletel se je v France-
tovega očeta, ki je stal sredi sobe in med solzami hitel:

»Prav, čisto prav, da se je umaknil, kajne!« je silil v zeta. (Tako so rekli, da je Stankov oče pri hiši; samo hlapec to ni, ker Stanko se je spominjal, da je trdil njegov oče večkrat, da ne mara in noče biti samo hlapec.) »Kaj ne? — Na poti ti je bil?!« — Pa je jokal in brisal solze. »Še obleke mu ne privoščiš — ,saj je vseeno', da, ,saj je vseeno, kako je oblečen' ... Prav, da je!«

Zet je molčal, tudi drugi so molčali. Obrnil se je proti hčeri.

»Temu človeku sem te dal, hči, otrok moj — pa ne privošči niti tvojemu bratu.«

Stanko pravzaprav ni razumel. Mama je ravno tako velika, pa je — hči. — France je bil še majhen — pa ji je brat! —

»Tvoj otrok ni tvoj več, hči; odtujen ti je že. Samo tebe še imam, hči! — France je umrl!«

Naslonil se je na posteljo in jokal, drugi so zrl osuplo in molčali.

Nato se je vzpel, dvignil roko in zamahnil v zrak.

»Ne, ne boš se veselil moje nesreče!«

Stanko se je stresel in pogledal očeta; mučno mu je bilo v tem molku.

»Oče!«

V istem hipu je tudi oče rekel:

»Ne mučite se, saj ni nič hudega.«

»Saj ni hudega! — Seveda ne, zate ni! — Meni je umrl sin; edini otrok še, prvega sem dal tebi.«

»Ne bodite vendar! — Kdo Vam kaj hoče?! — Lezite, pomirite se ...«

Prijel ga je za ramo. Nikdar ni slišal Stanko tako mehkih besed iz njegovih ust. Tast se je otresel in odšel iz sobe.

»Pomačaj si, človek!« je zamrmral za njim. Mama pa je stopila k Stanku, iztegnila je roko — mislil je, da ga udari. Hotel je ubežati pod posteljo, a ga je prej ujela in dvignila k sebi v naročje.

»Da si tak, ti Stanko!«

Ker je imela solze v očeh, so pritekale tudi njemu na lice. Pogledal je, ali vidi oče, pa je stal ob oknu in trkal s prstom na šipo; nato se je obrnil in dejal.

»Amaliya, kaj bo iz tega?«

»Ne vem.«

»Ali bo pozabil?«

»Ne vem!«

Stanko ju ni nikdar slišal tako govoriti.

»Pojdi v posteljo, Stanko!«

Prijela ga je za roko, oče je še vedno stal ob oknu in trkal s prstom po šipi.

»Kako se vse to popravi?« je slednjič vprašal.

»Bodi bolj obziren!«

Ničesar ni rekel, samo naglo je odšel.

»Pojdi spat!« je rekla Stanku z glasom, kakor bi hotela jokati.

»Strah me je.«

»Ostanem pri tebi.«

Sedla je k njemu, pa ni mogel spati. Zatisnil je oči in videl Franceta, kako se smehlja.

»Mama!«

Ozrla se je, nekaj je mislila. Sveča je praske-
tala na mizi, pojemala in umirala.

»Mama, kako se umre?«

»Kakor sveča, ko ugasne!« je rekla po pre-
molku.

»Potem pa ni nič več!«

»Ne, telo ostane na zemlji, duša se loči in gre, kamor zasluži.«

»Kakšna je duša, mama?«

Pogladila ga je po čelu, pomolčala v zadregi in pripomnila:

»Angel je, če je človek dober. Saj si videl na sliki nad vrati: mati leži mrtva v sobi, angeli pa neso dušo v nebesa.«

»Če je angel, bi zletela sama! Ali ji še niso zrastle perotnice?«

»Ne vem!«

»Najbrž je še majhna!« je pripomnil.

Nasmejala se mu je in ga hotela poljubiti na čelo, pa se je obrnil v stran.

»Kako lepo je biti angel,« je potihoma rekel, a spomnil se je, da bi moral prej umreti in to je tako čudno.

Sveča na oknu je ugasnila, a Stanku se ni hotelo spati; pisal je z roko po zraku, nato štel šipe v oknih: eden, dva, tri, pet, sedem, devet, eden, dva, tri, nato sta se okni strnili v eno samo in tisto je rastlo in rastlo. Kaj je bilo dalje, ni vedel, ker je zaspal.

(Konec.)

DR. A. BREZNIK: RAZVOJ NOVEJŠE SLOVENSKE PISAVE PA LEVČEV PRAVOPIS.

(Dalje.)

Ljubljanski Zvon je pisal malodane brez izjeme: se ve da ali se ve, da; v jedno mer; tja v en dan ali tja v jeden dan; za tega delj, kaj pa da, prej ko ne, prav za prav, za res, po všeči, ob jednom, Bog ve kaj ali Bog vé, kdo itd; kdo ve kaj; sedaj pa sedaj, zdaj zdaj, čez in čez, zopet in zopet, kakor si bodi, k čemur koli, kjer si bodi in kakor si bodi, kolikor mōči, čim dalje bolj, bolj in bolj, Bog ga védi, čim prej — tem bolje; dalje: na mah, po konci, iz nova, po godu, na konci, do cela, na tanko, na lahko itd.¹ Skupaj so se pisale navadno besede: pozimi, poleti, ponoči, podnevi, naravnost, narobe, popoldne, opoldne itd. Vendar se je iz teh neznatnih početkov vedno bolj začelo uveljavljati načelo, naj se besede, ki

¹ Nekaj zgledov: l. 1883: zanese ga, Bog ve kam (394) tja v en dan (358) v jedno mer (492) pred se (527) nimajo Bog ve kakih idej (322) ob jednom (50) se ve, da je prepozno (459) stalno: za tega delj, se ve da, po polnem; 1884: bi Bog vé kaj vedel (196) čez in čez (198) in Bog vé kaj še vse (519) prej ko ne (12) z nova (451); 1885: kaj pa da (286) za res (287) v novič (176) po všeči (323) na jedenkrat (203, 267) pride zdaj zdaj v mesto (204) na mah (454) kdo ve, koga bi ... (459) ob ednem (42) ob jednom (111, 294) itd. Toda skupaj se piše počenši s tem letnikom že: zategadelj; 1886: vse bo v kráji (= proč! 496) Bog vé kaj (414), čez in čez (735). Toda navadno že: v jednomer; dalje pomni: nepridiprav in nebodigatreba (739); 1887: pravo za pravo (8) po konci (520, 728) s potoma (38) s časoma (88) toda: čimboljtembolj (330) čimdalje hujše (351, 356); 1888: v kateri koli (90) čim bolj — tem bolj (88) pojde, kdo ve kam (196) pred sé (323, 489) čim dalje bolj (71) čim dalje teže (515) čem dalje bolj (72) Bog si ga védi (537) Bog ve koliko krat (135) bolj in bolj (285) za samo po sebi veljavnega človeka (582), toda: malodane (148) zvečine (184) bogvé, kaj bi bil (480) bogsigavédi kako (418) čemdalje — tem bolj (74) čimdalje bolj (327) čimbolj — tem lože (278). Redno se piše s tem letnikom počenši: seveda; 1889: Bog ga védi, kod so potovali (6) kar tako tja v jeden dan (190) na lahko (213, 524) med sé (527) v stran od ceste (322) ob polu štirih (281) kakor si bodi (325) k čemur koli (377) tja in nazaj (280). Toda: bodisi (178). Redno se piše že: semintja, 1890: v nemar (86) v sé (131) tja in sem (104) v jedno mer (580) na dalje je pomisliti (116) v B ó g a i m e (= vbogajme 351) po konci (98) za igračo in kdo vé, za kaj še (452) na okolo (458) okolo in okolo (323, 328, 391, 458 itd.) opólujedne in ob osmih zvečer (389) tu in tam (324). Toda: čimmenj — tembolj (323) spočetka (tako stalno!), toda: od početka (417); 1891: kjer si bodi in kakor si bodi (4) da bo kolikor mōči živel (265) v jedno mer (348) čim brže — tem hitreje (74, toda: bodisibodisi (212); 1892: po godu bi bilo (148) na konci hiše (! 151) v jedno mer (48, 671); 1893: iz večine (82) iz početka (153) iz davna (48) 1894: po konci (572) Bog ve kaj (456) čim prej tem bolje (265) itd.

spadajo po izreki skupaj, tudi pišejo tako. Tako je z l. 1885. začela zmagovati pisava: zategadelj, z l. 1886: v jednomer, z l. 1888: seveda, z l. 1889: semintja.

Pleteršnik ni dal tej rabi nobene nove smeri. Veliko izpremembo pa je izvršil Levec v Pravopisu. Načelo, ki se je jelo pri nas polagoma uveljavljati, je izvedel do skrajne doslednosti. Besede, ki tvorijo en pojem, naj se pišejo skupaj. Načelo je preprosto, ali povedati v posameznih primerih, kaj spada skupaj, ni lahko, kar nam najbolje dokazuje Sketova slovnica, ki sklaplja besede po istem načelu, a je prišla v posameznih primerih do čisto drugačnih rezultatov kakor Levec. Levec piše: zaraditega, vobče, izvečine itd. Sketova slovnica (10. izd.): zaradi tega, v obče, iz večine; dalje piše Sket celo: po noči, po zimi, po leti, sem ter tja itd., kar pri nas že davno ni več v rabi.

Ker je torej načelo v posameznih primerih dvomno in ker dosledno izvajanje tega načela ne izključuje nenavadnih in celo smešnih oblik, bi bilo morebiti umestno, pustiti pri drugi izdaji Pravopisa nekoliko več svobode, zlasti pri besedah, ki jih ni še potrdila splošna raba.

Pokažimo to pri posameznih zgledih! Samostalniki, ki tvorijo en pojem, se pišejo skupaj. Zato piše Levec: nebodigatreba, nepridiprav, poskočižabica, cvilimož itd. Dalje piše po tem načelu: popolibrat, popolisestra, s čimer se je težko sprijazniti. Smešno bi bilo pisati tako n. pr. ta dva Jurčičeva stavka: Ti imaš pravo pamet, ki hočeš, da naj potepuhe in zlodej jih poznaj v hišo jemljem. In: Bil je sam bog nas varuj. Doslej so vedno pisali: žal beseda, mož beseda, narobe svet, narobe možje (Stritar). Naj bi bila še nadalje svoboda! Zaimki, ki tvorijo s prislovi en pojem, se pišejo skupaj: kakorsibodi, kakorkoli, marsikaj, marsikdo, marsikrat, kdovekaj itd. (Levec, 91). Kam nas pripelje dosledna pisava n. pr. v sledečih, iz starejših letnikov Zvona izpisanih primerih: Bogsigavedi kako; Bog ve kolikokrat, Bog ga védi, kod so potovali; za igračo in kdo vé, za kaj še vse itd. Ali pa: Ti bi to rad imel? »Rajši od ne vem česa« (Jurčič); Nekdaj si to rajši imel, kakor ne vem kaj (Stritar).

V pisavi se je Levčevo načelo kot tako sprejelo; le pri posameznih skupinah čutimo še mnogo

G. Segantini: Pri oranju.
Monakovo.

E. Carriere: Materina ljubezen.
Luxembourg, Paris.

svobode, ki naj se tudi nadalje ne krati! Nasprotno pa so ga nekateri raztegnili tudi na besede, ki tvorijo po več pojmov. Slabo umevanje tega načela je rodilo cvetke, ki so jih že mnogi kritiki po pravici grajali. Dr. Tominšek¹ je že obsojal kakor n. pr. pisavo: tuintamintod. »Nasproti tej peteročlenki,« piše, »so tročlenke kakor gorindol, bogvekje, kroginokrog oz. okroginokrog še čisto krotke. — Taka skupna pisava je manira, ki si jo je treba enkrat prepovedati; sicer si bo kdo zmisllil in pisal »odtistihdob« (Levstik, Obsoj. 106), »nočindan . . .«² Mnogo zagreše v tem oziru razne tiskarne, ki pisateljem svojevoljno popravljajo pisavo. Za enotnost v pisavi se s popravljanjem sicer mnogo stori, ali v tem oziru jim je treba v spomin poklicati, kar dobro uči Sketova slovnica: »Besede, ki ne tvorijo enega pojma, se ne pišejo skupaj, n. pr. tu pa tam, tam in tu, tja in sem, tu in tam in tod, okoli in okoli, okrog in okrog . . .« (17). Ne bi škodilo, če naštejemo še več zgledov, n. pr.: naprej in naprej, iznova in iznova, vedno in vedno, bolj in bolj, sedaj pa sedaj, od začetka do konca, od dne do dne, podnevi in ponoči, od nog do glave, iz oči v oči, čimdalje bolj, čimdalje manj, toda: čim več — tem bolje (Levec), čim več — tem manj, čim bliže — tem huje itd. itd. —

Na podlagi etimologije se je začelo tudi razločevanje predlogov v in u v sestavi. To razločevanje je, zapeljan po Dobrovskega češki slovnici, vpeljal Metelko.³ Razločevanje je popolnoma umetno, ker naše ljudstvo v resnici ne loči v od u in ga ni nikdar ločilo, kar se tiska v naši slovenščini katerega koli podnarečja. Na zahodu se namreč v obeh primerih govori dvoustnični w ali soglasni u, t. j. do soglasniške količnosti okrajšan samoglasnik u; na vzhodu in v Belih Kranjcih pa se govori pred nemimi soglasniki f, pred zvonečimi pa ustnično-zobni v. Živi jezik pozna le nekaj primerov, kjer se res govori u, t. j. pravi samoglasnik u,⁴ povsod drugod ni med nekdanjim v in u nobenega razločka. Vsled tega je napravilo Metelkovo novo pravilo pisavi nenavadne težave, in je minilo več kot 70 let, preden se je pravilno uveljavilo in v pisavi sprejelo. Razločevanje se dá fiksirati le po primerjanju drugih slovanskih jezikov, a vkljub temu je

izjavil sam Pleteršnik, da je pisava mnogokrat dvomna.¹

Mnogo primerov je še sam Metelko napačno pisal.² Njegovo pravilo se je jelo počasi vpeljavati v pisavo, ker so se ga oprijele Novice. Prof. Poklukar je sicer l. 1849. predlagal, naj bi se predlog v vedno pisal z u, to je tako, kakor se na zapadu blizu govori,³ vendar ga ni v tem nihče posnemal, in so rajši ostali pri Metelkovem pravilu, dasi se je v pisavi mnogo grešilo proti njemu. A. Oliban se pritožuje v Novicah l. 1853, češ da je »splošna pišavna raba . . . še malo tacihi besedi določila, da se dosledno ali z v, ali z u pišejo, postavim: vzamem, vstanem, vprašam, in umerjem, ukažem, ubožen in še nektere; nebrojno ostalih besedi pa dva pisatelja enako ne pišeta, Zato pri enem bereš vkradem, vtaknem, vgasnem. pri drugem spet ukradem utaknem, ugasnem itd. . . . in te nedoslednosti nobenemu pisatelju ne zamerimo, ker se nam ravno taka godi. In u slovarjih, postavim u Janežić-evem, je nekaj tacihi besedi pod u, nekaj pod v, naj več pa pod obéma iskati. Kaj je tukaj pravilo? Gosp. Metelko pišejo utopim in vrinem, ulovim in vjamem, in pravijo: »u pomeni von in tudi bei« . . . Jako bi nam vstrezeno bilo, ako bi nam hotli častiti gospod profesor, ali kdo drug učen slovničar jasniše pravilo o tem povedati.«⁴

Na ta poziv so se takoj oglasili Metelko pa tudi »drugi učeni slovničarji«. Bila sta Hincinger, ki je z Metelkom soglašal, in Kobe, ki se je njegovemu pravilu protivil. Metelko je preciziral svoje pravilo: »Piši v 1. kadar pomeni djanje v kako reč (ein, hinein), n. pr.: vrinem, vtisnem, vložim itd., 2. kadar pomeni na ali gôri . . . vložim, vzamem, vstanem itd. Sicer pa piši vselej u, ki velikrat nič družega ne pomeni kakor spolnjeno ali doveršeno djanje . . ., n. pr.: utopim, ulovim, ugledam itd.«⁵ V tem smislu je odgovoril

¹ Pod črko u, str. 705.

² Prim. Škrabec, Cv. VIII, 11. vtonem (kar je sam popravil), vščenem, vsipati, vjemati, vžiti, vkloniti, vklanjeti, vlekem, vlavljam itd.

³ Nov. 1849: »predlog ali pa pritiklej v (bi se) postavim: v hiši, vložiti, vskočiti itd. kteriga Slovenci v vsih prigojah . . . kakor u, ne pa po šegi nekterih drugih slavjanskih narodov kakor f, izrečejo, tudi vselej kakor u pisati mogel,« str. 54. Pevcem dovoljuje tu v, kadar ne sme imeti zloga, tudi kot f izrekati, kar »se samo zastopi«.

⁴ Novice 1853, 359.

⁵ Nov. l. c. 366. Poleg tega je postavil tudi načelo, da »v tem ali unem pomenu dobiva ravno tisti glagol zdaj u zdaj v: utopiti (ersäufen), udariti (schlagen), in vtopiti (eintunken, einmengen), vdariti . . .«, kar je po etimologiji napačno, in se je primer vtopiti do Pleteršnika in Levca napačno pisal.

¹ Ljublj. Zvon, 1910, 622, Pravopisna drobnjav, izšlo tudi v pos. nat.

² Naletel sem n. pr. na oblike kakor: vsivprek, vrhuvsega (Cankar Iv.), taintainoni, čezdaljebolj itd.

³ Škrabec, Cvetje III, 2.

⁴ To je: ugnati, uženem (ein, hineintreiben), užgati, unanji, utkati itd.; prim. Škrabec, Cvetje, VIII. 11.

tudi Hicinger.¹ Kobe pa je nastopil proti temu pravilu, ki se je naslanjalo na mrtvo staroslovenščino in na golo ugibanje. »Pomniti (je), da slovenski prijatelji »jurant in verba magistri« (t. j. Metelka), kajti živa slovnica, to je, ljudstvo tega razločka nikjer ne dela. Beli Krajnci ne rabijo nikoli u, ampak vselej v, na pril., v šolo, v cerkvo, vteči, vtopiti se, všteti se, vmreti, vbiti (tudi gmreti, gbiti); črni Krajnci se nagibajo u izgovarjanju k Serbom in pravijo: u šolo, u cerkev, uprašati, upreči, utisniti itd. . . . Nadjati se je tedaj s polnim pravom, da bojo modri pisatelji slovenski pri tej nestanovitnosti posnemali pisatelje ilirske povsod pisaje u.«² Toda Kobe je prišel s pravilnim načelom prepozno, ker se je v splošni rabi že prišlo Metelkovo pravilo. U se je pisal sempatja kot predlog po ilirski,³ toda v sestavah se ni, vsaj vedoma nikoli.

Teoretično se je Metelkovo pravilo počasi izpopolnjevalo, a v praksi se je vedno mnogo grešilo proti njemu. B. Raić je v Novicah l. 1856 in v Glasniku l. 1858 fiksiral več primerov, ki se imajo pisati z u oz. v, tako uspeh, užitek ozir. vzor, vzrok;⁴ dalje udeleževati, utaboriti, ustreči, utemeljiti, ukaniti, uganjati, ušotoriti, uleči se, uležem se⁵ — vendar v pisavo to še dolgo ni prodrlo.

Oblika: uspeh so začeli pravilno pisati šele l. 1888 v Ljublj. Zvonu, dotlej je pisal besedo z v tako Levstik kakor Stritar v Zvonu in Levec v Ljubljanskem Zvonu.⁶

Oblika: vzor se je pisala napačno z u skoro brezizjemno v dobi Novic, Glasnika in Ljubljanskega Zvona do nekako l. 1887—1888. Pravilna ozir. staroslovenska pisava je zmagala še-le s tem letom.⁷

¹ Novice l. c. 374.

² Nov. l. c. 378. Dalje očita Metelku po pravici napako pri glagolu utkati, ker pomeni einweben, ne pa ab- ali beiweben. Utkati se govori po istem pravilu kakor ugnati, užgati; prim. Škrabec, l. c. VIII, 11.

³ Ilirci: Majar, Macun, Kobe itd. so redno pisali predlog v po hrvaškem kot u, n. pr. u deželi, u Gorici itd. Tako je pisala tudi Slovenska bčela, semtertja celo Novice. A. Oliban se je v Nov. l. 1853, 359. za to posebej potegnil. Nekaj časa je pisal tako tudi Cegnar, Podgorski je pisal v Nov. še l. 1862 in 1863; vendar se ta raba ni sprejela razen v pesmih, kjer je v navadi še do današnjega dne.

⁴ V Nov. l. c. 111; napačno pa je zahteval: užgan, ukljub nam. vžgan, vkljub in vtelesiti, vstanoviti nam. utelesiti, ustanoviti.

⁵ Glas. 1858, 150.

⁶ Naprej 1863: vspeh: (155, 203 itd. stalno!) Ljublj. Zvon: 1888 prvič: uspeh (326, 406 itd.) na str. 15, 19, 81, 167, 346 še: vspeh; nekaj časa se je pisalo tako tudi 1889, toda od str. 279. dalje ne več.

⁷ Uzor so pisali: Nov. 1863, 11 Podgorski; Glas. 1866, 66, 1867, 189, (Jurčič v Des. bratu je pisal: vzor: 88) Ljublj.

Oblika: vzrok je za stalno zmagala tudi šele l. 1887 v Ljublj. Zvonu, dotlej se je pisala navadno z u in to že redno v vsej noviški in glasniški dobi, kakor tudi v dobi Stritarjevega Zvona.

Nekateri primeri so imeli posebno usodo. Besede, ki se začenjajo z v (-vrstiti, -vod, -vezem itd.), so se pisale pravilno z v v vsej noviški in glasniški dobi malodane brez izjeme, dasi je Matija Majar zahteval že v svojih Pravilih pisavo z u po hrvaškem načinu. Nepravilni u je začel uvajati še le Levstik, ali se v dobi Glasnika še ni prijel, temveč še le v Stritarjevem in Ljublj. Zvonu. Poslej so nekateri (dr. Tomišek) skušali pisati zopet po etimologiji, a zdaj je prepozno, ker se dela samo zmešnjava.¹

Za navadno obliko: okus so začeli pisati nekateri po strsl. vkus,² toda ta oblika se ni mogla prijeti; pač pa se je polagoma udomačila hrvaška oblika ukus, ki jo je presadil k nam Cegnar.³ V dobi Ljubljanskega Zvona se je pisala brez izjeme. Pleteršnik jo je zavrgel ter nastavljal navadno obliko okus in strsl. vkus. Poslednjo obliko so začeli nekateri pri Ljublj. Zvonu pisati, vendar je zdaj zmagala za stalno oblika okus.

Po hrvaškem pišemo usoda za prejšnjo pisavo osoda. Novo obliko je začel pisati pri nas Valjavec.⁴ V dobi Stritarjevega in Ljubljanskega Zvona se je za stalno sprejela.

Metelkovo pravilo je zelo utrdil in razširil tudi Levstik.⁵ Njegova zasluga je, da se je začelo paziti na primere, kakor: ujeti, ustrašiti se, ulegel, ujemati se, uliti (solza se ulije) uživati itd.⁶ Zakrivil pa je Levstik napačno pisavo uljuden, uljudnost, kar je pišoče občinstvo za njim sprejelo.⁷ Tako je pisal ves čas Ljubljanski Zvon, dasi je na napako opozoril že Škrabec l. 1882 v Cvetju Zvon je začel pisati vzor z l. 1887, posamezni primeri pisave z u so tudi še v l. 1888.

¹ Novice so pisale od 1. letnika stalno vrstjenje, vrstiti, vvod, vvoditi, vvesti, vvezan itd. Tako je pisal tudi Levstik še v Pesmih, l. 1854 (3), toda l. 1862 v Nov.: uvod (221), dalje 1868 (82) itd. Glasnik: vvod: 1864, 57; 1866, 155, 3 krat, 1868, 218 itd. vverstuje 1864, 73; 1866, 155; vvezan grb je bil: 1866, 359 itd. Vveruje: Sloven. 1848, 72 — Podgorski.

² Vkus: Slovenija 1848, 33, 92; vkusil, Slov. bč. 1850, 97; Gl. 1859. 4. zv. 5 (2 krat), 9. Glas. 1866, 66 2 krat: vkus. Slov. vila: vkusno, 98, Zvon 1870, 354.

³ Prvič menda Glas. 1859, 3. zv. 94: ukusno.

⁴ Gl. 7. zv. 115.

⁵ Kako slabo so semtertja celo boljši pisatelji poznali to pravilo, nam kaže n. pr. 1. zv. Glasnika: ustanemo (115) uprašati (117) upijete (152) se vzdigne (152) uzeti (182) itd.

⁶ Pisal je v Napreju: vtisniti pečat (1) so ujeli (102) je ulegla (117) se ne ustraši (127). Pesmi Fr. Prešerna: se ujema (5) Mladika: solza se ulije (35, 41) uživala (69, 70) itd.

⁷ Uljuden: Naprej (251) Nov. 1866, 370, 387, 2 krat. Za njim je pisal Podgoričan Nov. 1864, 105, neuljudno itd.

(III, 2). Etimologično pravilno obliko vljuden, vljudnost je predpisal šele Pleteršnik, vsled česar ta oblika sedaj veselo zmaguje.

L. 1882. je skušal odpraviti razločevanje med v in u p. St. Škrabec vsled zmešnjave, ki je bila še vedno v pisavi. »Prebral (sem)«, je pisal,¹ »nekoliko najnovejših spisov in knjižic nalašč, da vidim, kako se izpolnjuje to sploh priznано pravilo (namr. Metelkovo), in našel sem v ravno tistem delu izverstnega pisatelja v ravno tistem pomenu zdaj vbijati zdaj ubijati, zdaj vdati zdaj udati, zdaj vstajljati zdaj ustavljati, zdaj vtripati zdaj utripati. V drugih primerih piše stanovitno etimologiji nasproti: vdariti, vjeti, vsipati, vsuti, vspeh itd. nam. udariti itd. Tako pervaki — razen znabiti kakega jezikoslovca, ki išče po vseh slavenskih leksikih, preden kako tako besedo zapíše, ali ji gre u ali v. V spisih nižje verste piscev pa lahko rečem, da vse mergoli prestopkov v teoriji tudi od njih štimanega in branjenega Metelkovega pravila... Ravno tisti pisec piše zdaj tako, zdaj tako — kaka zmešnjava še le, ako vzamemo dva ali tri ter jih primerjamo mej sabo! In h čemu ta zmešnjava? Le, da moremo razločevati: »usekati vejo« in »vsekati znamenje vanjo«, kakor naše ljudstvo v resnici nikjer ne razločuje, in ničdar ni razločevalo, kar se tiska v naši slovenščini keterega koli podnarečja.« Škrabec je zato svetoval, naj bi pisali po živi izreki, s čimer bi se odpravile na mah vse te težave. To željo je izražal posebej še 1889,² toda zaman. Nekateri posamezniki, med njimi rajni Štrekelj, so ga ubogali, drugo pišoče občinstvo se za to edino pravilno načelo, žal, ni zmenilo.

Mnogo je pripomogel Ljubljanski Zvon, da se je konsolidirala pisava nekaterih primerov. Poleg že naštetih oblik je začel stalno pisati: usuti se, usipati v pomenu hin-, herab,- schütten;³

¹ Cvetje, III. 2.

² Cvetje, VIII. 11.

³ Tako z l. 1887: usuje se (343, 345) usipajo (343), 1888: usulo (149) usula (424, 606) itd. Dotlej je pisal napačne

upravičiti, v pomenu berechtig.¹ Mnogo oblik, katere je še tudi sicer merodajni Zvon pisal napačno, je ugotovil šele Pleteršnik v slovarju, tako n. pr. učlovečiti se, upepeliti, ukoreniniti, uplemeniti, upokojiti, udomaćiti se, upodobiti, toda: vklepati, vkleniti, vsiliti itd.² Popolnoma nanovo pa je Pleteršnik po stari slovenščini in češčini nastavl pisavo: vdati, vdan, kar se je v pisavi, lahko rečemo, že sprejelo. Levec pa je predpisal obliko: vloga, kar je še Pleteršnik pisal z u; vendar je smatrati tudi Levčevo obliko za udomaćeno.

Sploh moramo reči, da je pisava sprejela vse, kakor pišeta Pleteršnik in Levec — dokaz, kako željno je v tej grozni zmešnjavi pričakovalo občinstvo neke avtoritativne odločitve. Opozoriti je le še, proti čemur se je že od nekdanj grešilo, da vsled predloga v glagol ne dobiva: v, n. pr. v vino se vtapljati, v steblo vgrizniti, oči v kaj vpreti itd., kar se je navadno vedno napačno pisalo,³ temveč v vino se utapljati, v steblo ugrizniti, v kaj upreti itd. Vzporedno s to napako se je grešilo pri predlogu iz, n. pr. iz hiše izbežati.

(Dalje.)

oblike; vendar je najti tudi poslej še napačnih oblik: 1889: 47, 182, 580, 727; 1891: se vsujejo 260, 1892: 83; itd.

¹ Z letom 1890 po vplivu Lendovškovem, ki je tako zahteval: 210, 397, 496, 439, 597 itd. 1892: 36, 107, 146, 201, 525 itd.

² Napačno je pisal Zvon: včlovečenje 1892: 129, 212; 1893: 212, 468, 403 itd. vpepeliti: 1892: 733, 1893: 5, 1894: 73; vkoreniniti: 1889: 175, 1892: 216, 412; 1894: 136; vplemeniti: 1892: 764; vpokojiti: 1892: 764; 1893: 658; 1894: 606; vdomaćiti: 1893: 298, vendar udomaćiti se: 1892: 109; vpodobiti: 1893: 16, 19, 233, 387, 403; 1894: 114. Toda: ukleniti: 1892: 467; 1893: 217; 1894: 137; usiliti: 1893: 152 itd. Prim. še nekatere napake: 1885: uhod (109, 110) ustopiti (369 = eintreten); 1889: vlile sta se solzi (213) 1891: dež se vlije (217) užge se (221) 1892: vgrizek (24) v sneg se udara (prav: vdira; 23, 309 užge (102, 105, 106) ubogajme (200) 1893: udrтина (97) ploha se je vlila (200) itd.

³ Ljublj. Zv. 1894: vtopil se v žganje (5). 1893: v vino se vtaplja (277); v steblo vgriznil (397) Glas. 1867, 246: vgrizne v glavo; vprla oči v Ivana Nov. 1864, 128. itd.

STANKO MAJCEN: ZAPISKI.

Pred nočjo se mi kopičijo misli kakor oblaki pred oknom. Nobenega žarka ni v njih, nobene zvezde. Nastavim uho: sam nič, sam prazen, votel strah. In tiho, brezglasno kopičenje nima ne glave ne nog, sto rok zavozlanih v sto rok, telo moti telo, kot da mi nekaj zakriva. In ko ga ne more in ne more premagati, se zdaj tu, zdaj tam odkrhne sijaj od teles, med udi sine vmes in preden se zavem, ni motnjave nikjer in krasno, bogato nočno nebo stoji v zvezdah.

*

Čudne so poti od danes na jutri. Kot da te kdo dvigne s tal in te postavi na isto mesto nazaj. Samo ljudje so drugi, gube so druge. In srce kliče: Nazaj, nazaj! Ali je to čas?

*

Vse mora biti tako, kakor je — težka je pot na to ravnino, a kadar stojiš na njej in se razgledaš po vsem, kar se giblje, kar diše iz duše in telesa po tihi, neizgovorjeni postavi, ne meneč se, kje je začetek in kakšen bo konec, si miren tudi ti in gledaš v svet kakor v družino.

*

Velik duh prostosti ne pozna. Zanj tega pojma sploh ni. Prostost je v njem ali je ni: on je ustvarjen po zakonu, in kar je izven njega, ustvarja on v zakone. Le majhen duh, ki se bori s snovjo, si daje duška v klicu: Prostosti, prostosti!

*

Čudež je to, na kar čakamo vsi: ti, jaz in moj ljubi mali prijatelj, ki leži v bolnici težko bolan. Zdravnik pravi, da mu mora amputirati obe nogi, on pa bi rad imel vsaj eno.

KNJIŽEVNOST.

Grafenauer: **Zbirka slovenskih povesti**. II. zvezek. Fran Erjavec: Hudo brezdno in drugi spisi. Ljubljana 1913. Založila Kat. Bukvarna. 80 str.; cena K — 60. — S to zbirko so se prvokrat odprla našemu širšemu občinstvu vrata v zakladnico slovenskega pripovedništva. Luksuriozne izdaje naših boljših pisateljev so si mogli nabaviti le najimovitejši sloji, mnogih pisateljev dela pa niti zbrana ali izbrana niso, tako si prišel do starejših leposlovnih del le, če si hotel ali mogel v kako večjo knjižnico. Zbirka slovenskih povesti bo izpolnila občutno vrzel v našem knjištvu. Zavoljotega novo podjetje z veseljem pozdravljamo. Da pa podjetje ni zbudilo tiste pozornosti, ki jo zasluži, je kriv morebiti prvi zvezek, ker je nastopil z Ogrincem, ki ni pripovednik najboljše vrste. To napako je popravil drugi zvezek, ki je pokazal, da nam bo podala zbirka tudi najlepša dela starejših pripovednikov. Želeti je, da bi se posrečilo založništvu dobiti vsa najlepša dela, katera sodijo v to zbirko. Drugi zvezek obsega lepi povestici Hudo brezdno in Ni vse zlato, kar se sveti, zanimivo sliko Izgubljen mož, slavni potopis Ena noč na Kumu in krasni naravoslovni spis Mravlja. Glede izdaje same moremo biti prav zadovoljni. Uvod nam podaja kratek življenjepis Erjavčev, pregled in označitev njegovih del, opombe v tekstu pa tolmačijo težja mesta, da jih morejo tudi nešolani razumeti. Popolnoma se strinjamo s prof. Grafenauerjem, da se original kolikor moči malo popravlja, da ga s tem ne oropamo značilnega kolorita, ki je kaki struji ali dobi lasten. Tu je popravljen le najpotrebnejše, pravopis in nekaj izrazov. Pripomnili bi le, da bi kazalo tupatam malo več popraviti, zlasti kake germanizme, n. pr. original ima: Ga utolažit poiščejo kake sladkarije, kar je popravljen samo tako: Utolažiti ga poiščejo itd. (str. 72). Stavo naslonic bi bilo treba tudi po sedanj, t. j. slovenski šegi preurediti, ne pa pustiti tedanji hrvaški način, ki je po letu 1895. pri nas odpravljen. Včasih so stavljene naslonice po hrvaškem načinu celo na mestih, kjer jih original nima, n. pr. kot bi me hotel za norca imeti, se mi je dan za dnem smejal v jasnem zraku (original), Grafenauer: smejal se mi je dan za dnevom itd. (60).

Dr. A. Breznik.

Dr. Fr. Kotnik: **Andrej Schuster-Drabosnjak**. Ponatis iz »Časopisa« 1913 (str. 121—140). Maribor 1913. Založilo »Zgodovinsko društvo« v Mariboru. Tisk tiskarne sv. Cirila 20 str. — A. Schuster-Drabosnjak je bil zanimiv čudak, kmet, vražar, ljudski filozof in — pisatelj. O njegovih delih je govoril Kotnik obširneje v programu c. kr. gimnazije v Celovcu za l. 1909/10 (Beiträge zur Volksliteratur Kärntens, izšli so tudi v posebnem odtisku), in v »Dom in Svetu« 1912 (Nekaj črtic o slovenskih pasionskih igrah na Koroškem). Tri knjižice je izdal Drabosnjak v tisku s svojim imenom: 1. Slovenji OBACe, 2. zbirko verzov satirične vsebine (brez napisa), n. pr. Litanije od tah hudah žien i. dr., 3. Marijin Pasjion iz l. 1811, preveden iz P. M. Cohema), anonimno pa iz nemškega prevedene vražarske spise »Kolemonov žegen« »Delovo« Jezusa in Marije,

najbrže pa tudi koroško »Duhovno brambo«, ki se jezikovno popolnoma sklada s »Kolemonom«, le da kaže nekoliko več vpliva pisnega jezika (gl. mojo razpravo o »Duhovni brambi«, v Časopisu za zgodovino in narodopisje 1907 str. 39—53.), kar bi dokazovalo, da je mlajša od Kolemona. Rokopisno pa so se širili drugi Drabosnjakovi spisi (prevodi iz nemškega): Lepa Magelona, Pasijonska igra iz l. 1818., Božična igra, Izgubljeni sin, Egiptovski Jožef (gl. Kotnikove Beiträge, str. 6—7) in igra o Amanu in Esteri (Kotnik v »Času« 1911., str. 143.). Čudna mešanica to njegovo delo! Najgorostasnejše praznoverje (n. pr. Kolemon) poleg mistične pobožnosti (Marijin Pasjion), narodne pobožne igre poleg satiričnih in moralizujočih verzov (OBACe in zbornik brez napisa). V pričujoči razpravi pojasnjuje dr. Kotnik, kolikor je to do zdaj mogoče, Drabosnjakovo življenje. Podatke o rojstvu (v Drabosnjah, dne 8. maja 1768), in o starših njegovih, o njegovi ženitvi (23. sept. 1793) in o rojstvu njegovih otrok je dobil Kotnik v župnijskih knjigah. V ostalem pa slika Kotnik, potem ko nam je pokazal Drabosnjakovo domačijo, bolj kulturne (in nekaj tudi življenjske) razmere, v katerih je Drabosnjak živel, kot pa njegovo življenje samo; razen satiričnih in moralizujočih poetovih rajmov, ki govori v njih časih tudi o samem sebi, nimamo namreč nobenih življenjepisnih podatkov več o njem. Najvažnejše mesto je pač tisto v OBACeju, v katerem pripoveduje o neki nezgodi, ki ga je doletela vsled nevoščljivosti krivega »prijatelja« :

Sedei mena shkoda suo modrega vezhi
Vender mam pomenkenje velko rezhi
Jas sim se na ta vezha¹ perjatela sanesou
Pa glih te je menei rozhe terdu svesou

Tu viefte dasim mou dober kruh breshkode vsah ludi
Sai viefte usi kai se meni godi
Da utam buase² velko dnarjou bo

Jas si vendar pomagati namo³
Vino pyje moč sovrashnk noi gre prate jeft
Jas mam pa glih tui doro damam ano doro vieft⁴.

Ti verzi se skladajo in dopolnjujejo z ustnim izročilom, da so našemu »pisatelju« nekoč konfiscirali vse knjige, in sicer »Kolemonov žegen«, »Salomonove bukve« ter »Šibilje« (stari Cavznik), in z vestjo, da je imel doma tiskarnico⁵ ter da je bil radi knjig nekoč v Rožeku zaprt (stari Kleber, str. 16). Kaj je tega vse res, se bo težko kdaj dognalo. Gotovo je

¹ ta večji = največji

² utam buase = v tem blagu.

³ na mo = ne morem.

⁴ Zadnji verz je anakolut: Jaz imam pa, ravno to je dobro, da imam dobro vest.

⁵ Vest o tiskarnici je negotova, ker neka druga verzija pravi, da je imel tiskarja v Rožeku (str. 17). Verjetno pa je, da so Kolomona, Duhovno brambo in druge vražarske knjige tiskali bolj skrivaj, četudi morda v kaki mestni tiskarnici.

le, da je OBACe mlajši od Kolomonovega žegna (in Delave) in da je »Kolomonov žegen« in »Delavo« napisal Drabosnjak; saj se z mojimi filološkimi razlogi (Časopis 1907. l. c.) sklada tudi ustno izročilo. Kdaj pa je OBACe nastal? Iz že navedenega mesta iz OBACeja se mora sklepati, da se je Drabosnjaku tista nezgoda (konfiskacija) pripetila šele pred prav kratkim časom (Saj viľte usi!), in sicer pod avstrijsko vlado, ker se francoska za vražarske knjige ne bi bila zmenila, torej pred letom 1809. Nadalje pravi Drabosnjak v OBACeju:

Yas se shribam Andrejas Shvestar
Pa jas she knism zuo¹ Btar
Yas imam ane srednje liete
Te raime sim naredov per moimi dele po lete.

Srednja leta bodo pač okrog 40. leta kar bi kazalo na l. 1808. (Kotnik, Beiträge, str. 8.) Negativen razlog za nastanek pred l. 1809. je, da Drabosnjak v OBACeju molči o Francozih, čeprav govori drugače v njem o vseh mogočih zadevah. Pridružuje se pa še filološki razlog. OBACe je treba radi izraza »venzhno« (za večno), ki se nahaja v »Kolomonu« in v »Delavi«, ki ga pa »Marijin Pasijon« iz l. 1811. nima več, postaviti precẽj pred leto 1811. in v bližino »Kolomona« in »Delave«, ki sta bržkone prva spisa Drabosnjakova. V »Časopisu« (1907, str. 29) sem zanju določal letnico 1790, kar bo pa bržčas prezgodaj, ker se je Drabosnjak šele 1793 oženil, 25 let star, in prej pač ni mogel knjig zalagati, ker še ni bil gospodar. Bržkone pa tudi ni nastal dosti pozneje, menda pač še pred letom 1800. »OBACe« bi postavil potemtakem rajši še kako leto pred 1808, kot pa v francosko dobo, k čemur dr. Kotnik v Drabosnjakovi biografiji nekoliko nagiba (str. 17). Kotnik misli tudi, da so Drabosnjakove sitnosti z oblastmi nastale radi prepovedanega obelodanjenja njegovih »rajmov«, morda OBACeja (str. 16). Ta domneva — sama na sebi mogoča, dasi nedokazana — bi se mogla nanašati le na kako novo konfiskacijo, ker na konfiskacijo »OBACeja« ne bi mogel Drabosnjak namigavati že v OBACeju samem, tudi govori ustno izročilo o zaplenjenih vražarskih knjigah.

Razvrstitev Drabosnjakovih knjig bi bila torej: pred 1800 (?) Kolomon, Delava, po Kolomonu, a pred 1809. OBACe, l. 1811. Marijin Pasijon, l. 1818. pa Pasijonska igra. Po filološki metodi bi bilo treba zdaj določiti, kam približno spadajo ostali Drabosnjakovi spisi, in morda bi se našel na ta način ključ tudi za »Duhovno brambo«, ki bo pač težko imela drugega avtorja kot pa Drabosnjaka. Pomnožiti in dopolniti bo treba jezikoslovno gradivo, ki sem ga prinesel v »Časopisu«, ker sem imel poleg »Kolomona«, »Delave« in »Duhovne brambe« na razpolago le »Marijin Pasijon« in posamezne verze, ki mi jih je v prepisu poslal tačasni filozof Fr. Kotnik. Mogoče bo dr. Fr. Kotnik, ki ima gradivo na razpolago, v obljubljeni razpravi o Schusterjevem književnem delovanju (str. 20. op.) kaj o tem povedal.

Zadnje poglavje razprave se peča z zadnjimi leti Drabosnjakovimi. Med l. 1818. in 1824. je dogospodaril (vdal se je bil pijači) in umrl neznano kje. Kotnikova tozadevna prizadevanja so imela po

večini le ta negativni uspeh, da so dokazala neresničnosti različnih govoric. Ostane le še dvomljivo ustno izročilo, da je umrl kot zločinec na ljubljanskem gradu in zapisek v domačalski knjigi umrlih, da je tam 22. decembra 1825. umrl 61 let star dninar Andrej Schuster; a Drabosnjak je bil tačas star šele 57 let. Zadnja leta njegova so torej še zmeraj zavita v gosto meglo. Dr. Kotniku hvala za njegov trud! Radoveden sem, kaj nam prihodnjič povẽ o njem; kajti zanimiva osebnost v slovenskem narodopisju — ta »poredni pauer u Korotane«! Ivan Grafenauer.

B. Budisavljević: **S Ličke grude.** Priče. Zagreb 1913. Izdanje Mat. Hrv. 169+XXVI. — Budisavljević je lansko leto obhajal svojo sedemdesetletnico in pri tej priložnosti je Matica Hrvatska izdala zvezek njegovih povestic, ki jih je uredil in jim napisal uvod J. Pasarić. Budisavljević je mnogo doživel: dobo vojaške granice, Jelačića, ustavo, naogodbo, sodeloval je tudi pri najnovejših političnih bojih na Hrvaškem. Šolal se je v času narodnega probujenja, ta doba je dala njegovemu mišljenju in pisanju odločilno obliko. Za nas je zanimivo, da mu je bil, kakor poroča Pasarić, leta 1860. na Reki učitelj Janez Trdina, ki je dijakom v šolo nosil in bral narodni list »Pozor«. Budisavljević pripoveduje o tem: »On čita, a lice mu žari, i ono mu se tanka brka zatreskoli, a ispod brka oštri se koljači zabijele. Janez dočita, a mi vatreni mladenci slušači trgnemo klicati u sav glas: Živio Perkovac!« — ki je pisal uvodne članke za »Pozor«. (Str. VI.). — Izmed kakih 80 povestic Budisavljevićevih je urednik srečno izbral 12 takih, ki nam dobro kažejo razvoj pisateljeve osebnosti in njegovega književnega dela ter tudi razvoj narodnega življenja v Liki. Spomin vseh velikih javnih dogodkov živi v teh povesticah, od časa hrabrih graničarjev do zadnjih srbsko-hrvaških preprirov. Glavni zunanji znak Budisavljevićev je težnja, posneti narodni jezik in narodni značaj. Kakor je vsaka književna težnja enostranska, je seveda tudi ta: jezik mu je preobložen, včasih iskano naroden, se prepogosto naslanja na narodno pesem, včasih tako zelo, da — zlasti v povestih iz starejših časov — zazveni med prozo čist deseterec (n. pr. »U tri reda povrstana stoji — četa kao ukopana — u cik zore i bijela dana,« str. 18. i. dr.); ljudi predstavlja le kot narodne, liške tipe, na katerih ga zanima samo splošno-narodna stran značaja, takorekoč neosebno osebnosti. Vendar so te povestice še vedno polne življenja, resničnega čuvstvovanja in bi tudi za naše občinstvo, zlasti dijaštvo, ki bere hrvaški, ne poznal bolj pripravnih novelic, kljub temu, da bo Budisavljevićev jezik, bogat lokalizmov in tudi skovank, delal Slovencem težave.

I. C.

Pojasnilo h kritiki Vodnikove »Povijesti hrvatske književnosti«. — V svoji oceni Vodnikove »Povijesti hrvatske književnosti« sem napisal med drugim tudi to-le: »V četrtem poglavju »reformacija i protivureformacija« navaja pisatelj satiro neznanega luteranskega glagoljaša proti redovnikom in katoličanom, kot da bi jo bil spisal katoliški glagoljaški duhovnik,« in navajam tam tudi Vodnikove besede: »Pop glagoljaš evo slavi heretike, što im je inkvizicija dizala lomače [o lomačah, dobro pomni, ta satira niti ne govori (moja opomnja)], kao mučenike i prave učnike Hristove.« To postopanje sem potem imenoval prikrivanje, če ne izkrivljanje dejstev, ki ni dostojno

¹ zuo (celô) = posebno

za znanstvenega delavca. (Glej Dom in Svet, 1914, 1.—2. št., str. 65.) — Do te sodbe me je privedlo dvoje. Vodnik datira to satiro na omenjenem mestu (str. 211) v čas luteranske glagolske hrvaške književnosti; piše namreč: »Naši glagoljaši, priprosti narodni popovi, niso u novoj vjeri (luteranstvu namreč) vidjeli ništa neobično,« ker niso bili kdove kako bogoslovno izobraženi in so v nasprotju z višjim klerom živeli zelo siromašno, in potem nadaljuje: »Rječito o tom govori jedna sačuvana glagolska satira, jamačno iz ovoga vremena.« Iz tega zadnjega stavka ter iz drugega stavka, da slavi pop glagoljaš heretike, sem moral sklepati, da je bil dotični pop luteranec in da Vodnik to prikriva. Formalno gotovo čisto pravilno, ker to sledi iz premis, Vodnikovih stavkov namreč. — V pismu z dne 18. aprila 1914 pa me Vodnik opozarja na to, da pravi o tej satiri znani poznavalec hrvaške glagolske književnosti Josip Vajs v predgovoru izdaje »Starohrvatskih duhovnih pjesama« (med njimi se namreč nahaja ta satira) v »Starinah« XXXI., str. 258.: »P. Martinov meče taj rukopis u XIV. vijek, uzimljući u obzir neke blagdane u koledaru; po jeziku i pismu (osobito u drugoj polovici) mogao bi po mojem mnijenju biti i iz kasnijega doba (XV. v.).« Na robu rokopisa pa da stoji: »To pisa pop Domenig.« — S tem, da Vodnik preklicuje svoje v »Povijesti« (str. 211) izraženo mnenje, da je ta satira »jamačno iz ovoga (sc. luteranskega) vremena« in se pridružuje Vajsovega mnenju (ki se tudi meni zdi boljše od prvotnega mnenja Vodnikovega), da namreč poteka že iz XV., če ne iz XIV. stoletja, torej iz predreformacijske dobe, se izpremeni tudi presoja tiste satire in njenega pisatelja (popa Domeniga?), ki ga moramo potem imeti za strogega moralista, nekako podobnega Savonaroli, ki je bil leta 1498. usmrčen (obešen in sežgan), ker je nastopil zoper nenravnost najvišje duhovščine in zloglasnega papeža

Aleksandra VI.¹ Satirik torej ni bil ne luteranec, ne heretik, kakor sem to trdil v kritiki (tudi Savonarola je bil pravoveren katoličan). Napačna pa je torej na vsak način tudi Vodnikova beseda, da »pop slavi heretike«, ker slavi v resnici le svoje somišljenike, po strogoosti verskega in moralnega mišljenja podobne Savonaroli in vsled tega nadležne tačasni višji duhovščini.² V »Povijesti« citirani 4. verz (Prosim te, da se ov hinac le osmudi) dobi z datiranjem v XIV. ali XV. stoletje res pomen, ki mu ga prisoja Vodnik, lomače (grmade) namreč, (moja tozadevna opomnja v oceni torej odpade), dočim je v dobi luteranstva na Slovenskem in v Hrvaškem Primorju grmada kot sredstvo zoper luterance, kolikor mi je znano, anahronizem, in sem vsled tega prej izraz »osmoditi« razumel le v občeraširjenem metaforičnem pomenu. — Vsled tega odpade tudi očitek prikrivanja, oziroma izkrivljanja dejstev; kajti ta očitek, zgrajen na zgoraj navedenih dveh Vodnikovih trditvah, odpade, ker sta obe tisti Vodnikovi trditvi napačni. Grajati pa se mora na dotičnem odstavku v Vodnikovi »Povijesti« napaka v datiranju (XV., ne XVI. stoletje kot doba luteranstva) in netočnost (ker katoliški pop ne slavi heretikov, sc. luterancev). Dokler pa te dve napaki v »Povijesti« nista popravljeni, ostane celotni vtisk tistega odstavka isti, kot sem ga grajal v oceni, namreč protikatoliški, le da Vodnik ni delal mala fide, ampak v dobri veri.

Ivan Grafenauer.

¹ Lahko je živel pop pred Savonarolo, saj ta ni bil edini, ki je tako mislil.

² Lač'n, žejan, na g, bos hodi, a nas sudi (»Povijest«, str. 211, »Starine« XXXI., 271), kar se ne sklada z oženjenimi luteranci in drugimi heretiki.

TO IN ONO.

Anton Medved v pismih.

Priobčil F. S. F.

Na Konjšici je Medved nevarno obolel, tako da smo ga morali spraviti v kandijsko bolnišnico, katero je pa kmalu samovoljno zopet zapustil. Nastanil se je za dalj časa pri meni v Želimljah in se je tudi toliko pozdravil, da je mogel na kaplansko službo v Presko. Tam je nanovo zbolel. Bilo je jasno, da ga le vešče, sistematično zdravljenje reši pogube; zato ga je prelat Kalan po želji škofijstva osebno spremil v sanatorij Pranthof na Zgornjem Avstrijskem, odkoder mi je rajni pesnik pisal naslednja pisma:

Pranthof, 23. majnika 1905.

Dragi!

Obljuba dela dolg. Težko sem se pripravil k pisanju zaradi napetosti, ki je zavladata med nama po zadnjih listih. Moje pismo je bilo pikro, Tvoje še pikreje — in prav je tako. Časih je potrebno, da se sporečemo, ut revelentur corda. Bil sem v onem položaji ves razburjen in jezen, dasi sem bil sam kriv ali

morda ravno zaradi tega, in dal sem duška svoji jezi, kamor sem mislil, da najdem olajšila.

Taki smo nervozni ljudje. —

Tout comprendre est tout pardonner. Sploh je pa o takih rečeh najboljšje govoriti ustoma, clare & distincte. Kadar se snideva, pomeniva se natanko sine ira & studio in prepričan sem, da izgine v naji megla sleharne zamere. Trau' keinem Freunde ohne Mängel!

Glede mojega splošnega počutja pisal sem v listu do Anice, da je izredno povoljno. Zdaj me tare najbolj radovednost, koliko časa še ostanem tu. Sicer sem se zavezal za 6 mesecev, a zdi se mi predolgo in nepotrebno, o čemer bom že podrobno pisal g. And. Kalanu, da se dogovori s škofom. Ako hočejo, rad ostanem; saj zame čas ni izgubljen, ker se pridno učim.

V D. i. S. sem videl Tvojo izborna pogojeno sliko in klasični podpis. Prebral sem tudi prvi del z velikim zanimanjem. Zelo me veseli, da zajemaš gradivo za povesti iz resničnega življenja. Koliko markantneje lahko rišeš nastopajoče osebe, koliko živejše in nazornejše je dejanje, koliko naravnejši je zaplet in razvoj

dogodeb, ako imaš vse pred očmi reproduktivne fantazije. Nekteri tožijo, da jim manjka snovi, a s tem si dajejo jasno spričalo, da jim manjka daru, ne pa snovi. Kakor je zlat Goethejev nasvet: »Greif' nur hinein in's volle Menschenleben...«, takisto resničen je njegov izrek: »Ein lebendiges Gefühl der Zustände und die Fähigkeit es auszudrücken — das macht den Dichter«. Ta »lebendiges Gefühl der Zustände« mora imeti pravi umetnik, da zna odmišljati poetiške strani iz najnavadnejših življenjskih dogodljajev in jih naslikati v harmonični celoti. Tako so delali tudi in še delajo najboljši romancierji; če ni drugače, zvarijo razna svojstva raznih oseb v okvir enega značaja. Lepo karijero imaš na pripovednem polju. Pazno beri, bistro opazuj, skrbno snuj in vneto piši!

Pri meni ali po meni vse tako vrši, da pričakujem večjega preobrata. Najbrže se vrnem na dramatično polje in tam ostanem. Zdaj berem in študiram Ibsena. Francosko še počasi berem (basni, pripovedke in opise). Potem začnem brati Moliere-ja, ki mi ga moj doktor posebno priporoča. Kar se tiče denarja, pišem Ti za kako manjšo vsoto, kadar je bom potreboval. Srčen pozdrav!

Tvoj

Anton Medved.

Pranthof, 9. junija 1905.

Dragi!

Nič ni za to, če ti precej odgovorim. Danes je zunaj vroče, v sobici starega gradu pa zelo hladno.

Zdrav sem res popolnoma, kakor bi davi na svet kanil. Dobro je bilo, da nisem pil drugega kot vino. Žganje, ki je umorilo dobrega P., zapustilo bi meni vsaj kake nasledke. Najbolj me veseli duševna bodrost in čilost. Vsak dan brez težav posvečam 5 ali 7 ur študiju. Na šetnjah razmišljam. Danes sem tudi Opeki poslal dve pesmici. Prešli mesec je bil neplodovit, pač zaradi tega, ker sem snoval igro, ktero počnem v kratkem pisati. Iz domačega življenja je vzeta snov, in »Posestrimi« ji bo naslov. Ibsenova dela mi nektera zelo ugajajo, druga pa prav malo. Mojster se mi zdi v živem, lapidarnem dijalogu.

Francoščina mi ne dela nikakih preglavic. Berem že dalj časa krajše spise. Seveda govoriti ali govorečega umeti to je druga »lumara«. Sicer pa tega sploh nisem nameraval. V italijanščini berem novele da Edmondo Amicis, znanega avtorja »Il cuore«. Knjige mi posoja doktor. Škof mi je poslal izborno Gietmanovo Aesthetiko, Poetiko, Fischerjevo knjigo »Triumph der christ. Philosophie«, kar s slastjo prebiram. Če povem nazadnje, da sem doslej pazno predelal nad 25 knjig ali brošuric o alkoholnem vprašanju, potem si lahko misliš, da mi nič ne hodi v posete tetka »noja«.

Tukajšnje ljudstvo je nevidnega stasu in ozkega uma. Ko bi se našel kak »noometer«, to vem, da bi bil Slovenec-kmet 10° nad Nemcem. Na tujem se človek še le uči ljubiti svoj nadarjeni narod, ki ga zatirajo ti prokleti nemški glumpci, — da ne morem dobrega reči —, v svoji številni premoči in podpirani od vlade. Vrag jo uzmi!

V sanatoriju smo zdaj trije duhovniki zastopniki vseh avstrijskih glavnih jezikovnih plemen. Jaz —

Slovan, župnik Spanbauer — Nemec in Czeizel — Magyar. Poslednji je dekan iz Nytre, silno debel in gomaten, sicer pa ljubezniv in inteligenčen mož. Umemo se prav dobro. Pri mizi obeduje tudi mlada, zelo lepa plavolasa vdova Karbath z dvema otrokoma Henrikom in Heleno. Ona je sorodnica doktorjeva in voditeljica gospodinjstva. Senčnih izprehajališč tukaj ni, kar zelo pogrešam in zbok česar sem silno zagorel; tem prijetnejši pak je hlad v sobah debelih zidov.

Jaz sem že v Preski doznal, da je podstavno deblo besedi Želimlje žal — strsl. ~~grabe~~ = ripa in da je sorodno s kraji Žalina (Dol.), Žalec (Št.), Žale pri Kamniku, kjer je brez dvoma nekoč stalo jezero.

Avsec mi je že dvakrat pisal, da bi travestiral kralja Learja v zmislu antialkoholnega gibanja, a težko je izvesti to sicer originalno zamisel. G. Kalanu sem pisal dvakrat, da naj mi pošlje kaj italijanskih knjig in 5. št. Dominsveta, katere nisem dobil (6. imam) in prevod Learja, toda nobenega odgovora ni že nad mesec dni. Ne vem, kako je to? — Pisal bi mu tudi za nekaj kronic, toda če ve, da imam pri Tebi še nekaj na strani, potem skoro ne kaže. Sicer ne pijem in ne kadim, pa vendar gre denar. Plačati sem moral neki star dolg še iz Boh. Bistrice, ker so me tožili za posojilo 20 gl. Jaz sem takrat (dobro vem) hitro poslal 20 gl. Oblaku in on mi je zatrdil, da je vse dobro, vendar pa so troški tožbe že takrat znesli 8 gl. in narasli v teh letih na 16 gl. Tudi nekaj obleke sem dal osnažiti in preobrniti i. t. d., skratka suh sem. V torek bo moj god in bržčas se peljemo vsi trije junaki z doktorjem po Donavi v Melk, v znameniti samostan. Zato Te prosim, da mi pošlje 30 K dotle, če je mogoče... Kaj, ko bi jo jeseni udarila in obiskala še Gregorčiča? Ko bi bil človek tako hudoben, za kakeršne ima Aškerc vse farje, smijal bi se res mefistofelski kritiki Tominškovi. Bral sem o nji samo v Dominsvetu. Ako mi pošlješ brošuri, ustrežeš mi gotovo zelo. To mi je res težko, da nisem v dotiki z dnevnimi novimi pojavi.

Avsec mi je tudi pisal, da kani Leopold Lenard izdajati list proti alkoholu. Jaz mislim in to bom tudi pisal A., da naj malo počakajo. Alkohol je zalazen, počasen sovražnik, kakor Japanec in treba je oprezno in silno ponižno nastopati zoper njega, namreč v javnosti in v obče. Po svojih tostročnih studijah bi kmalu prišel do misli, da biva v alkoholu kaka netvarna demonska moč, gotovo pa je naravnost orodje, pripuščeno satanu, da ž njim uganablja duše in telesa ljudi, kakor jih je nekoč s svojim osebnim obsedanjem.

Končam naj svojo istorijo. Oprosti, da Ti pišem za denar, a moram, prozajiški zveni — a ni drugače. Škof so mi poslali iz Rima Marijino podobico s pripombo, da je Sardenko tam srečen in zadovoljen. Zakaj tako molči? Pozdravi vse znance in znanke po Ljubljani!

Neka Te!

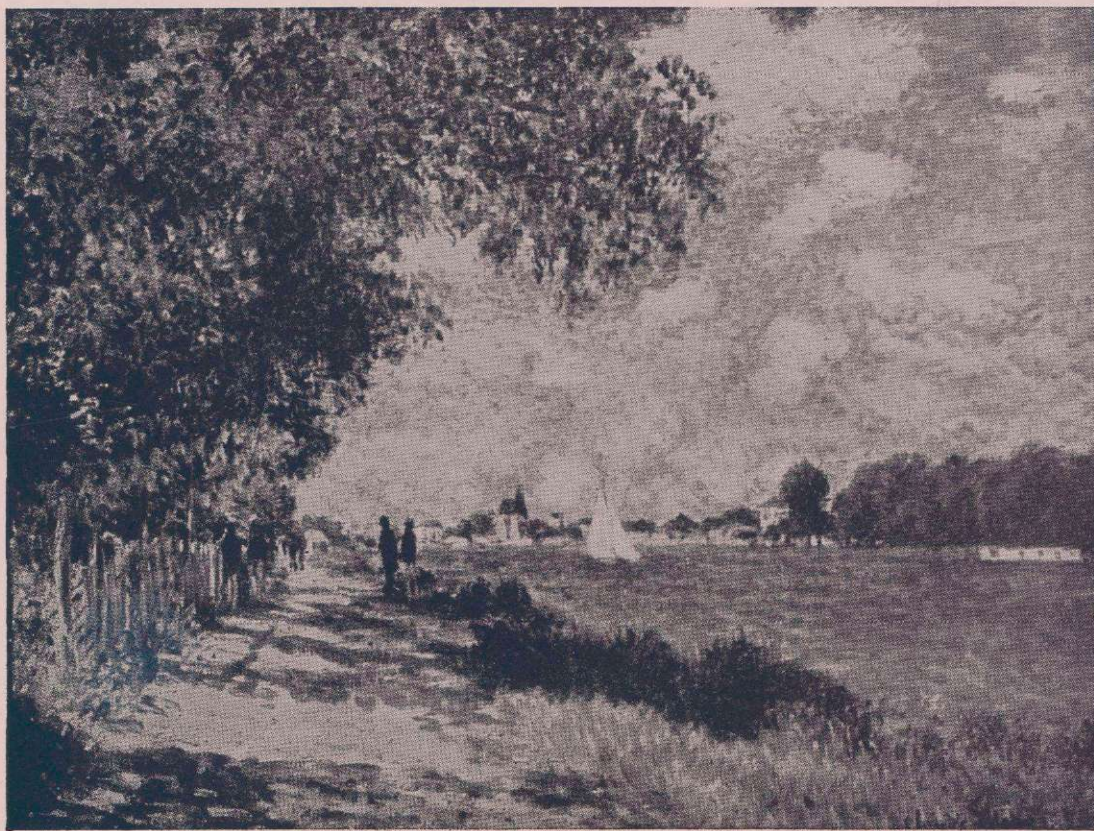
Tvoj

Anton.

Pranthof, 24. julija 1905.

Dragi France!

Denar sem prejel. Hvala! Mislim, da mi ga poslej ne bo treba več pošiljati. Silno sem se vzveselil, ko sem bral, da nameravaš priti mi naproti na Dunaj, čeprav še nisi povsem gotov. Na vsak način si urédi

Cl. Monet: Seine pri Argenteuilu.

J. Bastien-Lepage: Ob košnji.

tako, da se lahko odtegneš po 15. sept od doma. Dunaj obiskati tako i tako enkrat moraš. Porabi torej to priliko in storiš obenem veliko uslugo prijatelju. Pozneje ne bo morda nikoli več take priložnosti, da bi skupaj gledala mogočno mesto, razven ako bi bila voljena za državna poslanca. A za to sva premalo politikarja . . . Upam, da bom imel nekaj goldinarjev več kot bo treba, da ostanem kake tri dni na Dunaju in si ogledam prestolnico. Ti pa lahko iz mojega denarja vzameš, kolikor boš zavozil in dobri g. Kalan naj Ti na ta namen pritisnejo par petakov in vse pojde gladko, kakor po ledu. Nazaj grede se peljeva na Celovec, koder bo najbližje in obiščeva Meškota. S tem načrtom se kratko in malo sprijazni in basta.

Peti mesec že teče, odkar sem tukaj in hvala Bogu sem srečno odvrigel verige hudiča — alkohola raz sebe, ki me je že prignjal na skrajni rob propasti. Še eno ali dve leti bi tako vlekel barko in vnesposobil bi se za sleharno službo ter postal — baraba. Grozno se sliši, a doktor mi je pravil in tudi bral sem, da so se pogreznili v blato popolne propalosti še vse drugačni duhovi, nego sem jaz šušmar, a la Francoz Charles Samb, pesnik Victor v. Scheffel, danska škofa Henrik, Araco i. t. d. Hvala Bogu pravim, ker abstinenca mi je že »eine gedankenlose Gewohnheit«. Le počakaj, marsikaj Ti povem zanimivega o kraljestvu alkohola, kar se s peresom ne more tako natanko razjasniti. Svojo igro »Posestrimi« sem končal in na lepo prepisal. Preprosta štiridejanjka je, ne razsežna, ne velikega kroja, vendar mislim, da ustreza pravilom dramatike, da se bo prijetno brala in bi se tudi z vspehom uprizorila. Veseli me, da si se tudi Ti lotil enakega dela in uverjen sem, da proizvedeš kaj dobrega. Dejanja nam napiši, ne govorjenja, to je prva stvar. Grundlage und Seele des Dramas ist die Handlung, das zweite die Characterzeichnung, pravi Freytag. Z »dejanjem« pa ni rečeno, da se morajo v igri venomer objemati, poljubovati, tepsti, ruvati, skakati, pisati, streljati i. t. d. V vsakem govoru, ki nam kaže ravnokar kipeča čutila, namene, sklepe in odloke, vrši se dejanje. To Ti je znano. V dramah iz domačega življenja se dadé seveda vplesti komični prizori v obliki prijetnih idil že zaradi tega, ker vdahnejo v igro samosvoj kolorit in razsujejo žarke na karakteristiko vsega osobja.

Premišljujva poleg tega zlasti to, kako bi prodrla z igrami na slov. o d e r. Samo za liste pisati — ni nič. Največ bralcev in vse bralke preidejo dramatične spise s tiho nejevoljo, da jemljejo prostor zanimivim povestim in romanom . . . Tudi o tem več ustno! Čudom se boš čudil, ako Ti povem, da Detelova drama »Učenjak« ni samostojna. Bral sem od znamenitega psihiatra Möbiusa delo »Über das Pathologische in Goethe«, in tam bral, da je spisal neki Willemer veselo igro »Der Schädelkenner« l. 1805. kot persiflažo Gallovega nazora, da se iz lobanje lahko sklepajo razni nagoni (Triebe oder Sinne) človeka in da ima vsaki izmed njih svoj posebni prostor v možganih. Vsebinsko podrobno sem prepisal in Ti jo pokažem, ko se snideva. Ali je to naključje¹ ali ne, Bog vedi. Povej to tudi Opeki! Torej bi imel prav Ben Akiba: Nichts

¹ Zgolj naključje. Detela omenjene drame ne pozna, povod za »Učenjaka« mu je dala anekdota iz Lombrosovega življenja.

Neues giebt's mehr auf der Welt. Omnia nota, sed lima rasa recenti!

Tukaj biva zdaj neki mlad dekan Oger iz Nytre, György Czeisel, zelo blag in omikan mož, ki zna dobro nemški (pri Ogrih to ni kaj navadnega) in slovaški in je tudi pisatelj (iro). Prav prijatelja sva. Prišel se je sem »razdebeljevat« in je shujšal zares v 2 mesecih za 10 kl., pa še vaga 90 kl. Mene je tudi vročina vzela za 2 kl. Novele Amicijeve so krasne. Ta zvonki jezik! Francoski berem dalje vsaki dan nekaj in lažje.

Knezoškoč mi je nedavno pisal: »Včeraj sem govoril z g. Kalanom in mu izrazil nujno željo, naj se Vam pri lepem in potrebnem listu »D. i. S.« kaj primerne določi. Upam, da bode vse dobro in boste mogli delovati po svojih sposobnostih, kakor tudi želite.« Kaj namerava, ne vem. Sicer pa ad omnia paratum cor meum. Najraje bi šel v pastirstvo na župnijo svojo. Kadar zopet kaj utegneš, oglasi se, tudi jaz se odzovem.

Srčen pozdrav!

Tvoj

Anton Medved.

K analizi literarnega uspeha.

Pod tem naslovom je O. Ewald objavil v »Lit. Echo« članek, katerega del objavljamo tukaj, ker utegne marsikoga zanimati in morda tudi popraviti kako napačno mnenje glede razmerja med umetnostjo in široko plastjo ljudstva.

»Odločilna za uspeh se mi zdi zlasti kulturna struktura družbe, razmerje višje duševne plasti do širokega masiva prereza. O tej strukturi je neoporečno gotovo, da je v starem veku bila aristokratska. Tega ni razumeti v političnem pomenu, temuč v mnogo splošnejšem, intelektualnem, v pomenu, ki je neodvisen od vsakokratne ustavne oblike in delitve državne oblasti. Pri Grkih je bilo nedvomno tako, da je socialni kompleks tistih, ki so presojali duševne vrednote — umetniške, znanstvene, modroslovne — bil tega tudi zmožen. Čeprav so bile velike osebnosti, kakor Heraklit in Sokrates, nerazumljene in preganjane, so jih vendar visoko občudovali, njih vpliv je segal na daleč. Tu se je borila moč proti moči; obedve sta stali, kakor kaže primer Aristophana in njegove polemike proti filozofom, na približno istem nivoju. Tudi v rimski svetovni državi se je s pomočjo neke aristokratske izbire ohranilo ravnovesje med ustvarjanjem in umevanjem. Tu se je razvil, ko je začela moč meščanstva razpadati, značilni pojav mecenatstva. Na dvoru cesarjev je nastalo izobraževališče, enako pravno grškemu miljeju. Krščanski srednji vek je sicer demokratičnemu principu v svojem svetovnem nazoru pripomogel do veljave, toda ta princip je veljal samo za etično cenitev individua in je tako malo vplival na strukturo duševne izobrazbe, da je tukaj še bolj kot v starem veku monopol pripadel enemu stanu: kleru. Tudi v poznejših stoletjih se ni načelno nič več izpremenilo. Duševno življenje in delovanje se ni sicer več, zlasti ko so se razcvetela mesta in se je okrepila moč meščanstva, omejevalo na duhovništvo; vendar pa je bilo vedno nekaj določenih posameznih, čeprav zelo raznovrstnih centrov, v katerih se je razvijal kulturni proces. V historičnem razvoju so prevzeli duševno vodstvo: papežev dvor za časa renezanse, vladajoče

knežje rodovine, nekateri krogi visokega plemstva in meščanstva. Aristokratski značaj tega razmerja je zunanje najbolj razviden iz pomena, ki ga je imelo mecenatstvo v vseh teh menah. Ustvarjajoči umetniki so bili takorekoč v spremstvu socialno najvišjih osebnosti in skupin. Šele globoke preosnove, ki jih je družabni sestav doživel v času revolucij vsled kapitaliziranja in mehaniziranja, so povzročile tudi tukaj velike izpremembe... Na mesto trdnega, zaokroženega kulturnega centra se je začel razširjati vpliv duševnih vrednot na najširšo

maso. Nastal je pojem, ki ga prejšnji vekovi v tem ekstremnem pomenu niti poznali niso: pojem občinstva. Struktura uspeha se je morala pri tem bistveno izpremeniti... Znak moderne kapitalistične družbe niti zmisel za lazno, niti veselje nad individualiziranim tvorom, temuč kopičenje brezosebnega dela. Medtem pa ko lazno in osebno ustvarjanje stremi za večno simbolično vsebino bitja in išče v prikazni zlasti izraz ideje, odgovarja delu do fanatizma stopnjevani kult dejstev.

DROBIŽ.

Matica Slovenska je dobila nov, čisto napreden odbor, ki je potem enoglasno — ne, kaj se to pravi? Da so vsi, prav vsi volili Ilešiča za predsednika? Tudi tisti, ki sicer nič ne prikrivajo svoje hude sodbe o njem? In da so ga odkupili za tako visoko ceno? Za ceno Breznika, s čigar tihim in velikim delom se bo slovenski jezikoslovec še tedaj ukvarjal, ko bo odpuščen in pozabljen zadnji Ilešičev hrvatizem, za Detela, ki ga bodo brali, ko ne bo nobenega spomina več na Ilešičeve napitnice, za Finžgarja, ki izpolnjuje s slednjim dejanjem svojih preprostih iger večjo misijo kot Ilešič z vso svojo meglenovisoko kulturo, za Grafenauerja, kateremu se bo moral Ilešič zahvaliti, če mu bo ime tiskano živelo, za Grudna, v čigar delih bo slovenski narod bral o svojem mogočnem življenju, ko bo že zdavnaj prebolel Ilešičeve atentate? Ne, če so odborniki kljub vsemu volili Ilešiča, vsi, prav vsi, tedaj je razlog drugod; morda ne gre zgolj za čisto kulturo, ki se ni še nikdar obnesla, kadar jo je bilo treba praktično preizkusiti. Zadeva se je pojasnila, ko je Ilešič po volitvi izpregovoril: Od njega morda pričakuje kdo programa, pa on ne bo razvijal programa, tega ne bo storil, splošni programi so vobče problematske vrednosti, često so najboljši konkretni programi, ki se polagoma šele razvijejo (toda on ima preveč dela s svojim lastnim notranjim razvojem), tudi konkretnega programa ne bo razvijal in tako dalje, z eno besedo: jugoslovanstvo in naprednost! Zlasti zadnje, kajti pod jugoslovanstvom si odborniki po Vedini anketi ne morejo nič pravega predstavljati, medtem, ko je naprednost vsaj domača beseda, dasi je težko reči, kaj pomeni — pa kdo bi vse to razglabljal: jugoslovanstvo in naprednost, pa je! — Ilešič bo težko še kdaj izpregovoril jasnejšo besedo, njegove odbornike pa še čaka, neubežno čaka, da jo bodo izpregovorili z njim.

Psevdonimen kritik lahko dela, kar hoče, in če piše n. pr. v referatu »Iz našega slovstva po novem letu 1914.« o leposlovju, slovstveni zgodovini, jezikoslovju, anatomiji, sociologiji, geologiji, kemiji in biologiji, mu moramo to pravico molče priznati; maske imajo posebne svoboščine in kdo bi resno jemal vsako besedo, kdo bi jim zameril vsako lahkomišno dejanje? In če isti referent poroča o vseh naših književnih revijah, le Dom in Sveta ter Časa ne omeni, je to morda nezakrivljena nevednost, mož morda res ne ve za ta dva lista; nikdar ne smemo biti prenašli v presojanju psevdonimnih dejanj, ker utegnemo napraviti psevdonimu veliko krivico. Toda dr. Prijatelj, urednik slov-

stvenega dela »Vede«, kjer je ta referat izšel, mora vedeti za Dom in Svet in Čas; njegova dolžnost je, da pozabljivega referenta opomni. Ko se je psevdonim hotel nekaj vsajati zaradi Šlebingerjeve bibliografije — in s tem nam je toliko povedal, ne o bibliografiji, temveč o sebi, da nas njegovo pravo ime ne more več zanimati — tedaj ga je dr. P. moško zavrnil: »Veda« bi ne bila »Veda«, ako bi ne protestirala proti tej agitaciji zoper tako potrebno vsakdanje orodje vede.« Ko je pa psevdonim prezrl cel velik del resnega slovenskega kulturnega dela, tedaj je dr. P. pod črto molčal in rajši dovolil, da se v nas utrdi prepričanje, da Veda ni veda, kot bi priznal eksistenco dela, ki mu ni ljubo. Morda bo trajalo še dalj časa, preden izpopolni Veda svoje književne referate; prvega zvezka Grafenauerjeve Zgodovine se je spomnila n. pr. čez dve leti, za eksistenco drugega zvezka še danes ne ve. Meni je žal Vede; čez sedem let ji bo to nápak hodilo.

Futuristična glasba. Tudi v glasbi so Italijani že zašli na futuristični niveau. Prvi tozadevni manifesti so izšli lansko leto pod naslovi: Manifesto tecnico della musica futurista (Pratella) in L'arte dei rumori (Russolo). Tega je bilo pričakovati, kajti že v začetku so futuristi napovedali revolucijo vsem panogam umetnosti. Futuristični princip nove »umetnosti« stoji v takozvani enharmoniji in futuristična glasba se imenuje z eno besedo enharmonizem. Enharmonijo imenujejo futuristi kontinuiteto med posameznimi notami, pot, ki teoretično in praktično vsebuje nešteto sfumatur — nuances — med dvema poljubnima notama. Vzemimo harmonični sistem in v tem sistemu C (tonika) in G (kvinta). Od C do G imamo po naši stari teoriji sledečo gradacijo:

c — cis — d — dis — e — f — fis — g

to je sedem poltonov, sedem poltonskih intervalov, sedem skokov. To stopnjevanje izraža pasatistični glasbenik z notami na črtah in med črtami (tudi pomožnimi) pentagrama. Za olajšavo se poslužuje tudi štev in 7. Tega futurist ne rabi več, ker ne priznava nikakih artifičnih intervalov. Vso kontinuitetno gradacijo med toniko in kvinto (vzemimo c—g z vijolinskim ključem) karakterizira futurist s takozvano notno črto (linea-nota) od prve pomožne spodnje črte do druge črte v pentagramu. — Vzemimo n. pr. poltonske intervale

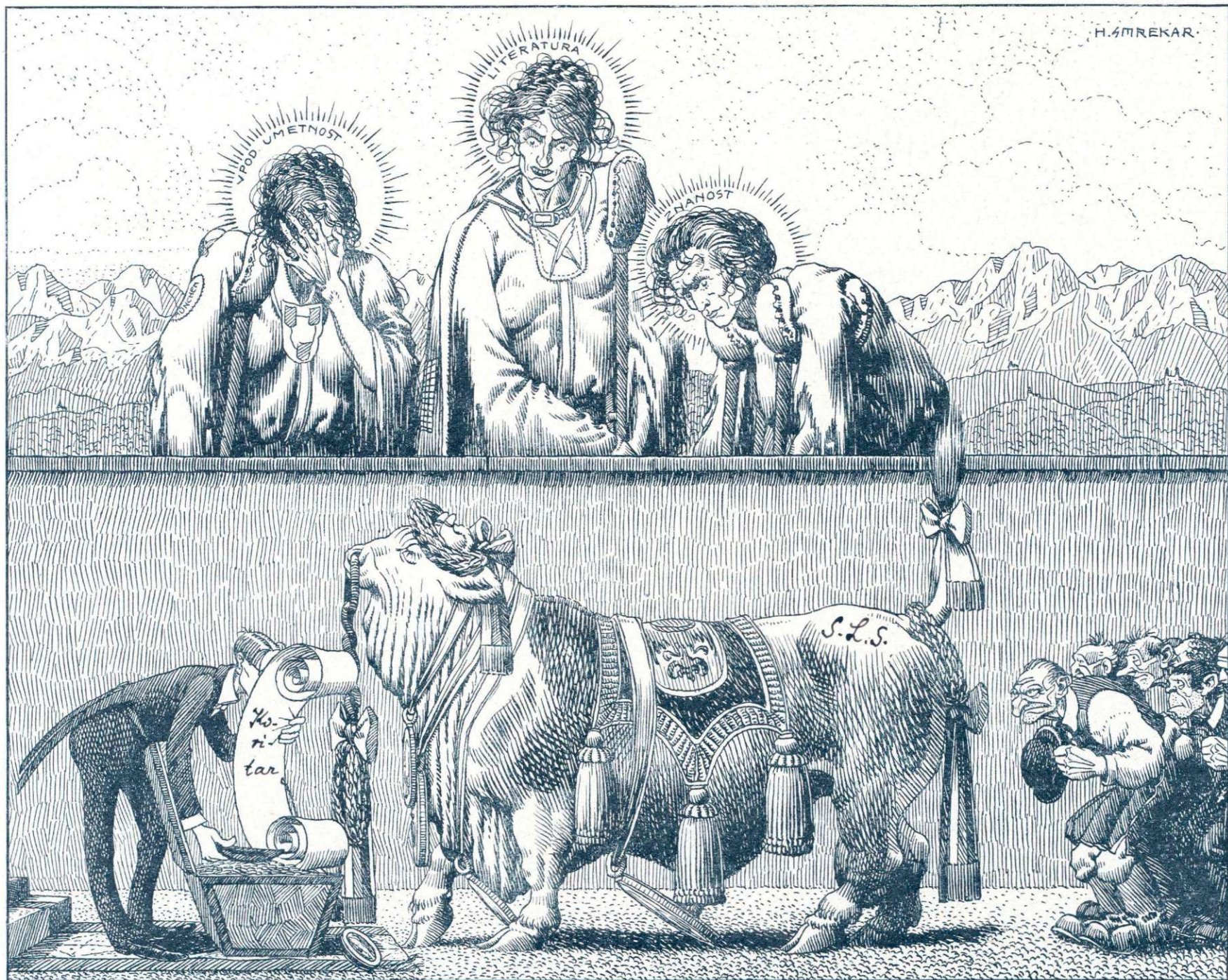

med c in g. Futuristični glasbenik napravi stvar krajše, tako da potegne poševno črto od c do g.

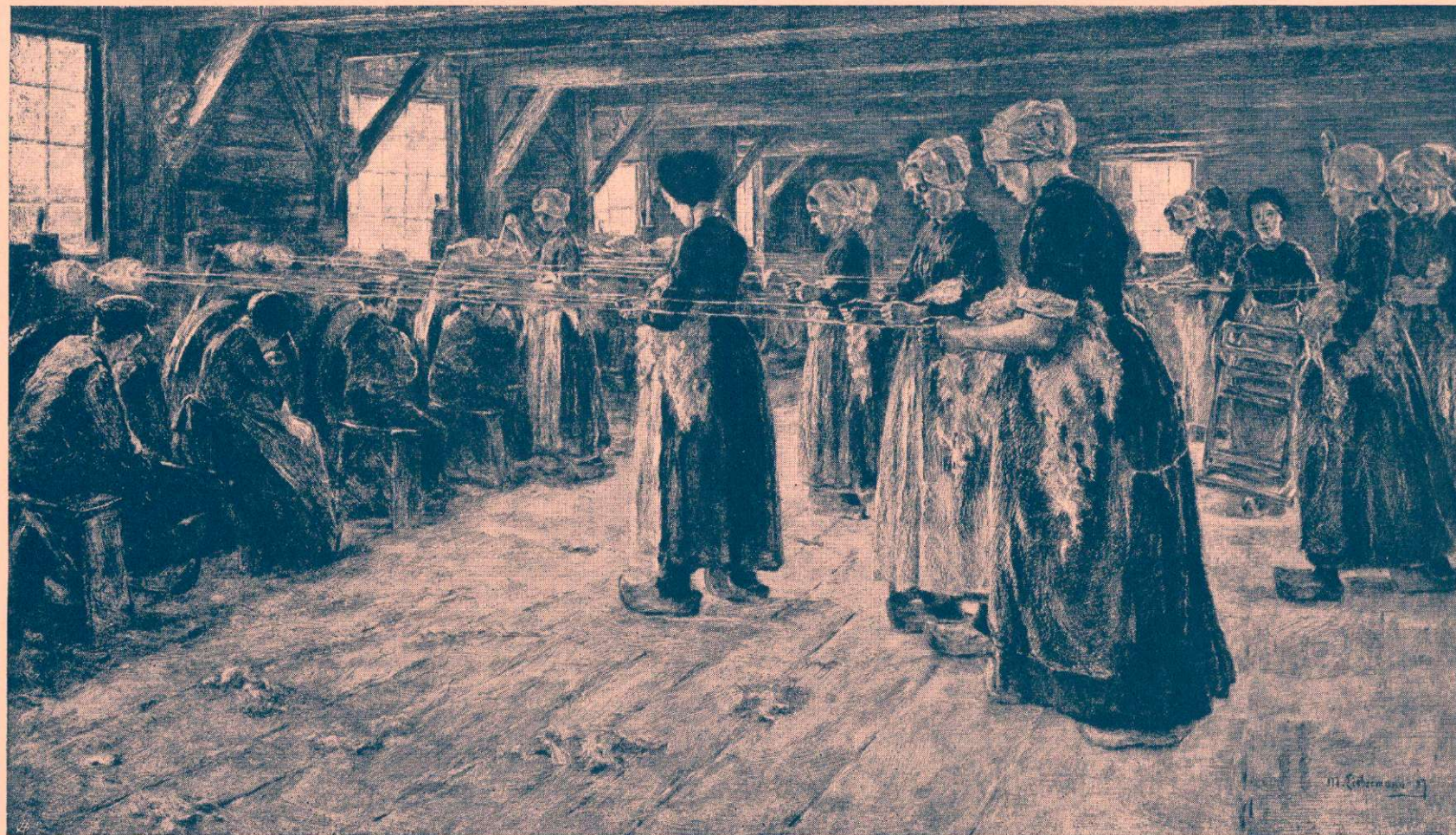

Res je, da je harmonični sistem nepopoln. Fis in ges izraža klavir z isto tipko, dasi teoretično in akustično to ne odgovarja dejstvu. Futurist pa hoče izraziti tudi to diferenco s tem, da za znak glasu ne uporablja notne pike, ampak kontinuitetno vrsto več pik, ki dajo geometrično črto, kot vidimo na zgoraj navedenem primeru. — S tem so futuristi zavrgli stari fragmentarni ali intermitentni dinamizem in ustvarili nov, takozvani kontinuitetni dinamizem. Russolo primerja pasatistično in futuristično glasbo z barvami v slikarstvu. Temperirani harmonični sistem se mu zdi kakor slika s samimi osnovnimi barvami (rdeče, modro, zeleno, rumeno, vijoletno itd.). To bi bila slika, ki bi ne imela različnih barvnih tonaliteta iste barve, slika, ki bi ne imela nikake svetlorumene, svetlomodre ali temnordeče nuanse. Zato pa, pravijo, se da taka slika

primerjati s starim temperiranim sistemom, ki je v svoji diatonični skali razdružil note na ta način, da je postavil mednje arbitrne presledke, intervale. Stari sistem je izločil med posameznimi notami vse najdelikatnejše vezi, ki so mnogo rahlejšje in bolj nepri-siljene nego današnji polton. Iz tega rezultira, da futurist ne sme adoptirati intervala (salto di tono), pač pa vpelje mesto tega enharmonične gradacije. — Temperirana skala ne odgovarja muzikalni realnosti, ker v naravi in v življenju ne naletimo na posamezne tone, pač pa na šume, ropote in neartikulirane glasove, ki so (če so trajnejši seveda!) vedno enharmonični. Futuristi hočejo torej predvsem posnemati naravne glasove (tuljenje vetra, ropot vozov in dinamo-strojev, šumenje voda, neartikulirane glasove, ki jih čujemo stoječ na griču blizu hrupnega mesta). So torej muzikalni naturalisti-fotografi. Posnemanje narave v slikarstvu se po naših pojmihi imenuje fotografija — daleč smo že od tega stališča. Futuristični glasbeniki pa gredo, kot se zdi, kontrarno pot, iz simbolizma in impresionizma v neke vrste šegavi realizem, ali bolje rečeno, naturalizem. Prišli smo do glasbe, ki hoče

Duševna in tvarna kultura na Slovenskem.

M. Liebermann: Predice (1887).

Kralj. nar. galerija. — Berlin.

Vzajemno podporno društvo v Ljubljani

Društveno lastno premoženje znaša čez 600.000 K. Deležnikov je bilo koncem leta 1912. 2906 z 18.167 deleži, ki reprezentujejo jamstvene glavnice za 7.085.130 K.

registrovana zadruga z omejenim jamstvom

5%

sprejema in obrestuje hranilne vloge po

5%

Rentni davek plačuje iz svojega. Zunanjim vlagateljem so za pošiljanje denarja na razpolago brezplačno položnice poštne hranilnice.

Daje tudi svojim članom predujme na osebni kredit, vračljive v 7½ leta (90 mesecih) v tedenskih oziroma mesečnih obrokih, kakor tudi posojila na zadolžnice in menice.

Načelstvo: Predsednik: **Andrej Kalan**, prelat in stolni kanonik v Ljubljani.

I. podpredsednik: **Ivan Sušnik**, stolni kanonik v Ljubljani.

Ustanovljena leta 1893.

II. podpredsednik: **Karol Pollak ml.**, tovarnar v Ljubljani.

Ustanovljena leta 1893.

Leposlovna knjižnica

prinaša prevode prvovrstnih leposlovnih del svetovnega slovstva kakor tudi najlepša originalna slovenska leposlovna dela. Ta zbirka je namenjena predvsem slovenskemu izobraženstvu. — Doslej so izšli naslednji zvezki:

- I. zvezek: Bourget, **Razporoka**. Roman. K 2.—, vez. K 3.—.
- II. zvezek: Turgenjev, **Stepni kralj Lear**. Povest. — Stepnjak, **Hiša ob Volgi**. K 1'20, vez. 2'20.
- III. zvezek: Prus (Aleks. Glowacki), **Straža**. Povest. K 2'40, vez. K 3'40.
- IV. zvezek: Dostojevskij, **Ponižani in razžaljeni**. Roman. K 3.—, vez. K 4'20.
- V. zvezek: Sevčenko, **Kobzar**. K 2'40, vez. K 3'60.
- VI. zvezek: Champol, **Mož Simone**. Roman. K 1'90, vez. K 3.—.
- VII. zvezek: Sevčenko, **Hajdamaki** (Kobzar II. del). K 1'50. (VI. in VII. zvezek skupno K 3'40, vez. K 4'50.)
- VIII. zvezek: Sheehan, **Dolina krvi**. Povest iz irskega življenja. K 4'20, vez. 5'80.
- IX. zvezek: Charles Dickens, **Povest o dveh mestih**. K 5'50, vez. K 6'50.
- X. zvezek: Finžgar Fr., **Pod svobodnim solncem**. I. knjiga K 3.—, vez. K 4.—.
- XI. zvezek: Finžgar Fr., **Pod svobodnim solncem**. II. knjiga K 3'80, vez. K 4'80.

Poleg te izhaja v zalogi „**Katol. Bukvarne**“

Zbirka slovenskih povesti ki prinaša najlepše pripovedne spise izključno samo naših slovenskih pripovednikov. Posamezni zvezek te zbirke, ki jo urejuje profesor Ivan Grafenauer, stane K —'60. — Dosledaj sta izšla dva zvezka.

- I. Ogrinec, **Vojnimir ali poganstvo in krst**. K —'60.
- II. Erjavec, **Hudo brezdno ali gozdarjev rejenec**. — **Ni vse zlato, kar se sveti**. — **Izgubljen mož itd.** K —'60.

V tisku: III. Vesele povesti: Fr. Jaklič, **Za možem**. — **V pustiv je šla**. — Jos. Jurčič, **Pravda med bratoma**.

Ta zbirka bo kakor nobena druga budila in gojila v našem ljudstvu veselje do dobrega berila.

Katoliška Bukvarna v Ljubljani.

TEODOR KORN

pokrivalec streh in klepar ter vpeljavec

Ljubljana ... vodovodov

Poljanska cesta št. 8, v lastni hiši

se priporoča p. a. občinstvu za izvrševanje vsakovrstnih kleparskih del ter pokrivanje streh z angleškimi, francoskim in tuzemskim škrljem, z asbest-cementnim škrljem ETERNIT, patent Hatschek, dalje z izbočeno in ploščnato opeko, lesnocementno in strešno lepenko. Vsa stavbinska in galanterijska kleparska dela v priznani solidni izvršitvi. - Poprave točno in ceno. - Proračuni brezplačno in poštne prosto.

Stavbno in pohištveno mizarstvo

Alojzj Trink

Ljubljana, Linhartova ulica št. 8

se priporoča cenj. občinstvu v Ljubljani in na deželi za izvršitev vsakovrstnih v njegovo stroko spadajočih del po primerno zmernih cenah in v solidni izvršitvi.

Mestna hranilnica ljubljanska

Ljubljana, Prešernova ulica št. 3

največja slovenska hranilnica!

Denarnega prometa do konca leta 1913	K 700,000.000.—
Obstojećih vlog	„ 43,500.000.—
Rezervnega zaklada	„ 1,330.000.—

Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje po

4 1/2 %

brez odbitka. Hranilnica stoji pod kontrolo

c. kr. deželne vlade,

ki nadzoruje po svojem komisarju dovoljevanje posojil in vrši večkrat na leto nepričakovano revizije vsega poslovanja, zlasti blagajne in vrednostnih papirjev. Vsled te izredne varnosti vlagajo v to hranilnico sodišča in jerobi denar mladoletnih otrok in varovancev in župnišča cerkven denar.

Za varčevanje ima vpeljane lične domače hranilnike.

Prodajalna Ratol. firkovnega društva v Ljubljani

— prej H. Ničman —

priporoča poleg raznih devocijonačij, šolskih in pisarniških potrebščin različne molitvenike, kakor: Dušni vodnik, Razlaga sv. maše, Jezus do-bri pastir, Večna molitev, Getzemani in Gol-gata, Pot v nebesa, Molite bratje, Šolski mo-litvenik, Večno življenje, Lepo življenje in srečna smrt, Marija Kraljica src, Sv. Anton, Tolažba dušam v vicah, Družbenik Marijin, Vodilo Ma-rijine družbe, razne brošurice in podobice.

Papirna trgovina Ivan Gajšek

Jerneja Bahovec naslednik

Ljubljana, Sv. Petra cesta 2 (palača Assicur. Generali)

priporoča svojo veliko zalogo vseh pisarniških in šol-skih potrebščin. — Najboljši pomnoževalni aparat ŠAPIROGRAF vedno v zalogi. — Vsi predmeti za ve-selice, kakor: zavitki z vlogami za srečolov, razgled-nice za šaljivo pošto, različni balončki, papirni servietti itd. v veliki izbiri. — Umetniške in druge razglednice.

Tovarniška zaloga papirja in šolskih zvezkov.

Solidna postrežba in zmerne cene. — Trgovci popust!